

VILNIAUS UNIVERSITETAS
ISTORIJOS FAKULTETAS
Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedra

Olga Kijakovskaja

MAGISTRO DARBAS

**DAUGIAKULTŪRIS RYTŲ LIETUVOS KULTŪROS PAVELDAS: APSAUGOS IR
INTERPRETACIJOS PROBLEMAS
(ŠALČININKŲ RAJONO PAVYZDŽIU)**

Darbo vadovė: doc. dr. R. Čepaitienė

Vilnius
2007

TURINYS

ĮVADAS	3
I. RYTŲ LIETUVOS DAUGIAKULTŪRIŠKUMAS	9
1.1. Daugiakultūriškumo sukeltos problemos	15
1.2. Daugiakultūriškumo sukeltų problemų sprendimo būdai	18
II. TAUTINIO TAPATUMO PROBLEMA (NEMATERIALUSIS PAVELDAS)	22
2.1. Kalba	24
2.1.1 Toponimai	30
2.1.2 Antroponimai	32
2.1.3 Švietimas	34
2.2. Religija	38
III. MATERIALUSIS PAVELDAS	47
3.1. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūros paveldas – dvarai	47
3.1.1. Jašiūnų Balinskių dvaras	48
3.1.2. Dvarai – praeitis, dabartis	52
3.1.3. Tarpukario laikotarpio požiūris į dvarą	53
3.1.4. Sovietmetis ir dvarų paveldas	57
3.1.5. Dabarties dvaras	65
3.2. „Nepatogus paveldas“	68
3.3. Paveldosaugos būklė Šalčininkų rajone	74
IŠVADOS	78
SANTRUMPŲ SARAŠAS	80
BIBLIOGRAFINIŲ NUORODŲ SARAŠAS	81
SUMMARY Multicultural Heritage in East Lithuania: Problems of Conservation and Interpretation (Case of Šalčininkai)	92
PRIEDŲ SARAŠAS	93
1 priedas Lietuvos statistikos departamento duomenys	94
2 priedas 2007 m. pavasarį atlikta kultūros paveldo objektų fotosesija	97

IVADAS

Temos aktualumas. Lietuvos moksliniame diskurse multikultūralizmo samprata neturi aiškaus atitikmens. Multikultūralizmas – daugiaprasmė sąvoka: ji gali būti naudojama šiuolaikiniam socialinės realybės apibūdinimui – daugiakultūriškumui; taip pat gali pateikti filosofinę pasaulio koncepciją; pagaliau ta sąvoka apibūdinama politinių praktikų, skirtų valdyti kultūrinę įvairovę, visuma¹. Jo užuomazgos atsirado dar po Antrojo Pasaulinio karo, kai visas pasaulis suprato, jog mažumos nėra apsaugotos. To įrodymas buvo žydų ir čigonų tautų naikinimas. Jau 1948 m. Jungtinių Tautų Organizacija priėmė *Žmogaus teisių deklaraciją*.² Multikultūralizmo politika, kaip oficiali politinė ideologija, buvo priimta Kanadoje 1971 metais. Šios politinės ideologijos pagrindiniai principai yra: pozityvus požiūris į etnokultūrinę įvairovę; visų bendruomenės narių teisė ir laisvė saugoti, plėtoti ir bendrai naudotis jų kultūros paveldu; pilnateisis visų bendruomenių ir grupių dalyvavimas formuojant Kanados visuomenės aspektus; tolerancija ir lygiavertiškumas ir t.t.³ Tokiu būdu, Kanados multikultūralizmas yra pastovi tolerancijos ir kompromiso praktika.

Multikultūralizmo politika, su tam tikrais skirtumais, yra taikoma Jungtinėse Amerikos Valstijose, Australijoje, Europoje. Visų kultūrų lygybė – esminis Europos Sąjungos principas. Deklaruojamos tautinių mažumų teisės, jų vykdymo garantas yra valstybė. Priimta eilė dokumentų, teisinė bazė, kuria remiasi Jungtinių Tautų Organizacija. 1995 m. Strasbūre buvo priimta *Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija*, kurią 2000 metais ratifikavo Lietuvos Respublika. Jos pagrindas – tautinių mažumų apsauga. 5 straipsnis skelbia: „Šalys įsipareigoja sudaryti sąlygas, būtinas, kad tautinėms mažumoms priklausantys asmenys galėtų puoselėti ir plėtoti savo kultūrą ir saugoti savo savitumo dalis – religiją, kalbą, tradicijas ir kultūros paveldą“.⁴ Taip pat 1989 m. Lietuva priėmė ir savo *Tautinių mažumų apsaugos įstatymą*. Įsteigė Tautinių mažumų departamentą, kuris 1999 m. reorganizuotas į Tautinių mažumų ir išeivijos departamentą prie LR Vyriausybės.⁵ Priimti ir kiti teisės aktai, pasirašytos sutartys. 1994 m. balandžio 26 d. buvo

¹ Wieviorka M. *La Différence*, Paris, Balland, 2000, p. 82

² Wieviorka M. *Is multiculturalism the solution?* // *Ethnic and racial Studies*, Vol. 21, Nr. 5, p. 881

³ Canadian Multiculturalism Act [žiūrėta 2007.05.10]. Prieiga per internetą: < <http://www.laws.justice.gc.ca/en/C-18.7/29493.html> >

⁴ Lietuvos Respublikos Seimas. Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija // Valstybės žinios – 2000.03.08, Nr. 20-497

⁵ Lietuvos Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas [žiūrėta 2007.05.10]. Prieiga per internetą: < <http://www.is.lt/tmid/anglo/about.htm> >

pasirašyta Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos draugiškų santykių ir gero kaimyninio bendradarbiavimo sutartis.⁶ Tokios pat sutartys pasirašytos su Baltarusija, Ukraina. Taigi, teisiškai mažumos yra apsaugotos. Tačiau realybėje neviskas taip sklandu. Nors daugiakultūriškumas ir reiškia sugebėjimą kvestionuoti stereotipus, peržengti apibrėžtas ribas, o jo pagrindas yra dialogas tarp įvairovių, tačiau jis pats savaime sukelia tam tikrų problemų. Jis akcentuoja skirtumus, o tai reiškia, kad kiekvienas individas atidžiai stebės, kad jo išskirtinumas nebūtų pažeistas. Tai gali sukelti konfliktus, nes multikultūralizmas tik slopina įtampą, bet nesprenžia problemas. Multikultūriškumas reiškia gyvus tarpkultūrinius kontaktus, politinę ir visuomeninę integraciją. Anot A. Savickos: „Tarpkultūrinių kontaktų suintensyvėjimas nebūtinai skatina didesnę toleranciją kitoms kultūroms, bet lygiai taip pat gali vesti į kultūrinio prestižo varžybas“.⁷ Be to jis veikia tautų kultūrą ir ypač tapatumą. Kada kalbama apie tautų kultūrą, turima galvoje etninės grupės, jų istorinė atmintis, jų materialus ir nematerialus kultūros paveldas. Globalizacijos poveikis pasireiškia per atsiradimą visai nebūdingų Lietuvos kultūrai švenčių (pvz. Helovynas) ar mitybos įpročių bei patiekalų (Mc Donalds ir kiti *fast food* globalieji tinklai), tradicijų ir pan. Siaurinama tautinės kalbos vartojimo sfera, kalba užteršiama barbarizmais ir svetimais žodžiais. Tačiau nėra panacėjos apsisaugoti nuo skirtingo paveldo adaptacijos, kultūrų įvairumo. Geresnės alternatyvos, negu multikultūriniai metodai, dar niekas nesugalvojo.⁸

Šiandien Lietuva dar nėra stipriai įtakojama eurointegracinių procesų, multikultūralizmo, globalizacijos. Lietuvą galima apibūdinti kaip (kol kas dar) tradicinės kultūros, homogeninę valstybę, kurioje stiprų pagrindą turi gyventojų konservatizmas ir gyva istorinė atmintis. Palyginus su Kanada, Vokietija, Didžiąja Britanija – etniniu požiūriu Lietuva yra itin vienalytiška valstybė. Lietuvių etninė tauta sudaro 83,45% visų gyventojų (2001 m. visuotinio gyventojų surašymo duomenimis), tai reiškia, kad lietuviai yra ne tik titulinė, bet ir stipriai dominuojanti tauta. Kitų tautų gyventojai sudaro atitinkamai – lenkai 6.74%, rusai 6.31%, baltarusiai 1.23%, ukrainiečiai 0.65%, žydai 0.12%, vokiečiai 0.09%, totoriai 0.09%, čigonai 0.07%, armėnai 0.04%, kitų tautybių 0.18%, nenurodo savo tautybės 0.94%.⁹

Lietuvos teritorijoje tautinės mažumos geografiškai pasiskirsčiusios netolygiai. Tautų margumą galima stebėti Rytų Lietuvoje, pavyzdžiui, Šalčininkų savivaldybėje. Lenkai čia sudaro daugumą 31 223, tai 80% visų gyventojų. Taip pat gyvena lietuviai - 4086, rusai - 1948, baltarusiai

⁶ Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1917-1994 - V., 1998, p.201

⁷ Savicka A. Globalizacija ir nacionalizmas: jų tarpusavio santykio analizė // Kultūros barai – 2001, Nr. 6, p. 17

⁸ B. Graham, G. J. Ashworth, J. E. Tunbridge Geography of heritage. – London, 2004, p. 123

⁹ 2001 m. gyventojų surašymo duomenys. Lietuvos statistikos departamentas. [žiūrėta 2006.12.20]. Prieiga per internetą: < <http://www.std.lt>

- 1139, ukrainiečiai - 253, žydai - 8, čigonai - 105, totoriai - 33, vokiečiai - 9.¹⁰(žiūr. priedą). Etninės mažumos Lietuvoje ryškiai geografiškai pasiskirsčiusios. Šalčininkų ir Vilniaus rajonuose lenkai sudaro absoliučią daugumą. Rusai dominuoja Visagine, Zarasų rajone, Švenčionių, Trakų rajonuose, bet niekur nesudaro daugumos. Karaimų bendruomenė gyvena Trakuose.¹¹ Palyginus nedidelis kitataučių gyventojų procentas, todėl ir daugiakultūriškumo problemos Lietuvoje pasireiškia labiau kaip vietinės reikšmės problemos. Tačiau laikui bėgant emigracija gali sukelti imigraciją. Jau šiandien peržiūrėjus statistikos duomenis¹² galima pastebėti, kad Lietuvoje gyvena bei lankosi labai skirtingų, Lietuvai nebūdingų kultūrų atstovai, pavyzdžiui, miestuose gausėja kiniečių bendruomenės. Kaip tai bus sprendžiama ir kokias sukels problemas, parodys laikas.

Pačios Lietuvos daugiakultūriškumo prielaidos atsirado dar Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau LDK). Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje egzistavo tautiškumo ir pilietiškumo samprata, kai tautinė priklausomybė buvo tapatinama su pilietybe. Sąvoka „lietuvis“ reiškė ne tik lietuvių tautos narį, bet ir Lietuvos pilietį, nors ir nelietuvių tautybės. „Lietuviu“ save vadino ir tikras lietuvis, ir Lietuvoje gyvenęs rusų bajoras, čigonas klajūnas ir žydas amatininkas. Tuo buvo pabrėžiama, kad visi jie yra LDK piliečiai ir naudojami tos valstybės teisėmis. Nors 1795m. Abiejų Tautų Respublika ir LDK dingo iš Europos politinio žemėlapiu, tačiau ji nedingo iš žmonių atminties ir jų savimonės. Bendras egzistavimas istorijos eigoje, bendro materialaus paveldo kūrimas, kultūrų poveikis viena kitai, šių dienų aktualumas išsaugoti savo kultūros paveldą sukelia tam tikrų problemų.

Tyrimo objektas. Šio darbo objektas yra daugiakultūris Rytų Lietuvos paveldas. Pavyzdžiu pasirinktas Šalčininkų rajonas. Tokį pasirinkimą sąlygojo noras giliau pažinti šio krašto paveldo problemas. Rytų Lietuva yra ištisas daugiakultūris, daugiatautis, daugiakonfesinis regionas. Šalčininkų kraštas – tai tikrai ne visa Lietuva, tačiau turi sudėtingą Lietuvos etninį ir tautinį palikimą. Taigi, tyrimo objektas yra Rytų Lietuvos materialusis ir nematerialusis paveldas Šalčininkų rajono pavyzdžiu. Taip pat „nepatogaus paveldo“ problema.

Tyrimo tikslas. Išanalizuoti, koku būdu ir mastu daugiakultūris Rytų Lietuvos paveldas ir kolektyvinė atmintis yra integruojami į visos valstybės paveldo viziją bei tarnauja vietinių bendruomenių konsolidavimui ir jų tapatumo išsaugojimui.

Tyrimo uždaviniai:

---

¹⁰ Ten pat

¹¹ Ten pat

¹² Ten pat

1. atskleisti Rytų Lietuvos (Šalčininkų rajono pavyzdžiu) daugiakultūriškumą ir jo sukeltas problemas. Išaiškinti, kieno tai paveldas; jo interpretacijos problemos istoriografijoje ir kolektyvinėje atmintyje; kaip pasireiškia daugiakultūriškumas; paveldo disonansų sprendimo būdai;
2. atskleisti ir išanalizuoti daugiakultūriškumo sukeltas problemas nacionaliniu, regioniniu ir vietiniu lygiu;
3. išanalizuoti, kaip vietinių bendruomenių konsolidavimui tarnauja religija, kalba, toponimika;
4. išanalizuoti dominuojančios lietuvių tautos ir tautinių mažumų požiūrį į kultūros paveldą;
5. atskleisti pagrindines su Šalčininkų krašto kultūros paveldo apsauga ir interpretacija susijusias problemas bei konfliktus.

Tyrimo metodai. Darbo tikslui pasiekti buvo panaudoti analitinis, interpretacinis, aprašomasis, lyginamasis ir statistinis metodai. Taip pat buvo panaudotas istorinis metodas, siekiant atsekti tam tikrų laikotarpių gyventojų tapatumo problemas, „nepatogaus paveldo“ objektų atsiradimo prielaidas, jų vertę etninėms mažumoms, laiko ideologijos požiūrį į šių objektų apsaugą. Tyrimo eigoje buvo bandyta taikyti ir antropologinį lauko tyrimą, tačiau pritaikyti interviu metodo nepavyko.¹³

Tyrimo šaltiniai. Darbo temai atskleisti nagrinėti kai kurie Lietuvos Valstybinio Istorijos Archyvo (toliau LVIA) dokumentai, tai bažnytinės metrikacinės mirties ir santuokos knygos. Lietuvos nacionalinės bibliotekos rankraščių fondo dokumentai, Lietuvos Respublikos įstatymai, Lietuvos statistikos departamento duomenys. Statistikos duomenys leido atsekti mažumų geografiją ir jų skaičių. Taip pat buvo pasinaudota kai kuria Šalčininkų rajono savivaldybės bibliotekoje surinkta kraštotyrinė informacija. Daugiakultūriškumo problemą padėjo analizuoti užsienio mokslininkų publikacijos, tokių kaip B. Graham, G. J. Ashworth, J. E. Tunbridge, Wieviorka M. ir kt. Beje, galima sakyti, kad jaučiasi literatūros stoka apie kultūros paveldo apsaugos teoriją. Išsigelbėjimas buvo Rasos Čėpaitienės disertacija, monografija „Laikas ir akmenys. Kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje“ išleista 2005 m. ir eilė jos straipsnių. Apie paveldo apsaugą yra daugiau medžiagos. Aiškumu ir tikslumu išsiskiria J. Glemžos knyga „Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas“ (2002). Yra keletas

---

¹³ Interviu metodu norėjau patyrinėti vyresnio amžiaus žmonių istorinę atmintį, jų požiūrį į politiką, tautų santykius, karą ir pan. Tačiau nei vienas nesutiko, kad tai būtų užrašyta ir panaudota darbe. Beveik visi sakė: „pasakyk kitiems, kad jokių problemų mes neturime“. Tačiau tai neįtikina. Rytų Lietuvoje labai gajus įprotis nutylėti, negalima nieko sakyti, taip vadinama „pantoflowa poczta“ labai gerai veikia ir gali nunešti ne ten, kur reikia tavo pasakytus žodžius. Bet pasitaiko nemažai žmonių, kurių pasakojimus neatskirsi nuo fantazijų.

publikacijų apie dvarus: R. Stulpino, konferencijos medžiaga „Dvaras modernėjančioje Lietuvoje XIX a. antra pusė – XX a. pirma pusė“ (2004), straipsniai apie dvaro apsaugos problemas. Rimtesnių straipsnių paveldosaugos tema galima rasti tokiuose žurnaluose kaip „Kultūros paminklai“, „Urbanistika ir architektūra“, „Politologija“, „Kultūros barai“, „Naujasis – židinys – Aidai“, „Mokslas ir gyvenimas“ ir kt. Dar viena problema, kad visi šia literatūra, išmėtyta visuose bibliotekos sistemos skyriuose (kitaip tariant, „paveldosauga“ nėra išskiriama kaip atskira bibliotekų katalogų atšaka), tai reiškia, negalima atrasti vienoje vietoje. Ieškoti reikia filosofijos ir psichologijos, socialinių mokslų, gamtos, meno, istorijos skyriuose.

Apie Šalčininkų rajoną mokslinių publikacijų yra labai mažiai. Tik po 1990 metų pasirodė S. Buchavecko „Šalčios žemė“ (1992). Šiandien asimiliacijos ir integracijos problemas nagrinėja sociologai N. Kasatkina, T. Leončikas, etnologas P. Kalnius ir kt. Nemažai straipsnių yra parašęs P. Garšva. Darbe pasinaudota P. Gaučo disertacija apie etnolingvistinę situaciją, lietuvių sulenkėjimo priežastis Rytų Lietuvoje. Kalbos problemas išanalizuoti padėjo ir Z. Zinkevičiaus, R. Mikulėnienės kalbotyriniai darbai.

Darbe dažniausiai naudotos sąvokos:

Multikultūralizmas – reiškia tolerancija, atvirumą, pasiruošimą dialogui ir praturtinimas savo gyvenimo iš kitų kultūrų lobyno. Daugiakultūriškumo esmė yra ne daugybė etninių užsidariusių grupių, o gyvas tarpkultūrinis kontaktas, integracija politinė ir visuomeninė.

Disonansas –paveldosaugos specialistai paveldo disonansus apibūdina, kaip neatitikimą tarp paveldo ir žmonių, erdvėje ir laike. Kaip tam tikra nedarnų skambėsi.¹⁴

Mažumos sąvoką galima suskirstyti į: tautinė mažuma, etninė mažuma, kultūrinės mažumos, čiabuviai (čiabuviai)¹⁵.

Interpretacija – (lot. interpretatio – aiškinimas), ko nors (teksto, faktų, teorijos) prasmės aiškinimas, komentavimas.¹⁶

Asimiliacija – (lot. assimilatio – supanašėjimas) etninės grupės ar tautos susiliejimas su kita, perimant pastarosios kalbą, kultūrą, papročius.¹⁷

Integracija – (lot. integratio – atnaujinimas, atstatymas) dalių, elementų jungimasis į visumą, valstybių ekonomikos, politikos, visuomeninio gyvenimo jungimas į vieną sistemą, nustatant joje kiekvieno elemento funkcijas ir vaidmenį.¹⁸

---

¹⁴ B. Graham, G. J. Ashworth, J. E. Tunbridge Geography of heritage. – London, 2004, p. 93

¹⁵ Plasseraud J. Mažumos. Tautinių ir etninių mažumų studijų įvadas. - V., 2006, p. 44

¹⁶ Tarptautinių žodžių žodynas . –V., 2005, p. 327

¹⁷ Ten pat, p. 70

Darbo struktūra

Darbo struktūrą sudaro: trys dalys, išvados, santrumpos, bibliografinių šaltinių sąrašas, santrauka anglų kalba, priedai.

Nuoširdžiai dėkoju savo darbo vadovui doc. dr. Rasai Čepaitienei už suteiktas žinias, už palaikymą ir kantrybę.

---

¹⁸ Ten pat, p. 324

I. RYTŲ LIETUVOS DAUGIAKULTŪRIŠKUMAS

„Varietas delektat“ – įvairumas džiugina“
Senovės romėnai

Lietuvos daugiakultūriškumo šaknų reikia ieškoti Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Įtakos turėjo didžiulė teritorija, kurios konfigūracijos keitėsi, kitataučių tolerancijos politika. Negalima atmesti vergijos ir užkariavimų. Galima netgi teigti, kad LDK - ėje buvo multikultūralizmo politikos prielaidų, valstybė buvo grindžiama pilietiškumo, o ne tautiškumo principu. Tokiomis sąlygomis Lietuvos teritorijoje apsigyveno įvairios tautos, skirtingų kultūrų, konfesijų, papročių ir tradicijų žmonės. Anot kultūrologo A. Andrijausko, LDK buvo marga, nevienalytė valstybė.¹⁹ Tad ir nemažą Lietuvos kultūrinio paveldo dalį sudaro visų jos tautinių bendrijų kultūros paveldas. Laikui bėgant teritoriniai pasikeitimai, istoriniai įvykiai (imigrantų bangos, Pirmasis ir Antrasis pasauliniai karai, holokaustas, sovietų teroras, trėmimai) pakeitė Lietuvos teritorijoje gyvenusių žmonių tautinę, kalbinę ir kultūrinę sudėtį, tačiau gyventojų įvairovė išliko iki šių dienų. Tautinių mažumų pasiskirstymas šalyje yra nevienodas. Daugiausia ne lietuvių tautybės žmonių gyvena Rytų ir Pietryčių Lietuvoje. Rytų Lietuva dar vadinama Vilniaus kraštu. Šis terminas atsirado po Pirmojo pasaulinio karo, Lenkijai okupavus pietrytinę Lietuvos dalį.²⁰ Įvairiatautė gyventojų sudėtis yra vienas iš išskirtinių Rytų Lietuvos bruožų. Todėl ir kultūros paveldas yra labai turtingas ir labai skirtingas. Tad, kas paliko pėdsakus Rytų Lietuvoje, kieno paveldas? Kad Vilniaus krašte lietuviai yra autochtonai, nereikia įrodinėti. Lietuvių, lenkų, rusų istoriografija yra pripažinusi, kad senoji Lietuvos valstybė – Lietuvos Didžioji Kunigaikštija egzistavusi XIII-XVIII a., – yra lietuvių etnoso kūrinys. Tačiau Rytų Lietuvoje gyveno ir gyvena lenkai, rusai, baltarusiai, žydai, čigonai ir kiti. Duomenys rodo, kad 1263 m. iš visų gyventojų lietuvių buvo 63,0%; 1430 m. – 21,0%; 1572 m. – 46,0%; 1793 m. – 78,0%; 1897 m. – 80,0%; 1923 m. – 64,0%; 1959 m. – 79,3%; 1989 m. – 79,6%; 1997m. – 81,6%.²¹ Reiškia, visi kiti gyventojai buvo kitataučiai. Dėl įvairių priežasčių yra sunku nustatyti, kokių tautų atstovai gyveno Rytų Lietuvos teritorijoje. Politiniais sumetimais buvo tai didinamos, tai mažinamas lietuvių,

¹⁹ Andrijauskas A. LDK europėjimo tendencijos ir kultūrinio tapatumo paieškos tarp Rytų ir Vakarų. *In.*: Lietuviškojo europietiško raida: dabarties ir ateities iššūkiai. –V., 2006, p.41

²⁰ Lietuvos rytai. – V., 1993, p. 7

²¹ Vaitekūnas S. Lietuvos teritorijos ir gyventojai. – V.,1998, p. 14

lenkų, gudų, rusų ir kt. skaičius. Problemą kėlė ir tai, kad buvo plačiai paplitęs įsitikinimas: jeigu katalikas - tai lenkas ar lietuvis, jei stačiatikis - tai gudas ar rusas. Tautybė buvo nustatoma ir pagal kalbos naudojimą. A. Budreckio nuomone: „Vilniaus gubernija yra kultūrinis pasienis, kur rytų slavas susiduria su lietuviu, kur susipainioja kalbinės ir kultūrinės ribos. <...> Taigi, Vilniaus kraštas etnologams ir diplomatams yra tiesiog problematiškas košmaras, kuriame labai sunku nustatyti tautines – etnines sienas. Demografiniai duomenys, iš dalies dėl įvairių gyventojų surašytojų tautinių šališkumų, prisideda prie etnografinės painiavos: tyrinėtojai susiduria su prieštaringa statistika“.²²

Dabar giliau paanalizuokime kitataučių palikimą. Slavų tautų kultūrinis paveldas labai reikšmingas Lietuvos istorijai ir kultūrai. Praeityje Lietuvoje veikė daug iškilų slavų tautybės žmonių, susiejusių savo likimą su Lietuva ir jos istorija. Dailininkai, muzikantai, filosofai, rašytojai ir kitų profesijų atstovai garsino Lietuvos vardą toli už jos ribų. Lietuvos rusų, gudų istorija prasidėjo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais, kai LDK teritorijoje gyveno ne maža dalis rytų slavų, turėjusių turtingas kultūrinės tradicijas. Pirmosios stačiatikių cerkvės buvo statomos nuo XIV a., seniausia iš jų Dievo Motinos cerkvė (Maironio g. Vilniuje). Lietuvoje buvo sukurti svarbūs rytų slavų raštijos paminklai. Vienas žymiausių kultūros faktų yra Lietuvoje išleista „Slavų kalbos gramatika“ 1619 m.²³ Gudai Lietuvoje atsirado XIII šimtmečiu. Beveik 700 metų lietuviai ir gudai gyveno vienoje valstybėje. Tarp šių dviejų tautybių nebuvo griežtos politinės ir ekonominės ribos. Buvo tai pati vėliava ir ta pati oficiali rašto kalba. Skirtumas tik tas, kad ligi 1795 m. ta valstybė vadinosi Lietuva, o ir buvo valdoma pagal Lietuvos įstatymus, o po 1795 m. lietuviai su gudais buvo jau Rusijos valdžioje.²⁴

1501 m. Lenkijos ir Lietuvos Didysis kunigaikštis Aleksandras išdavė apsaugos raštą Polgarui, čigonų vaivada. Vilniuje karalius taip pat patvirtino Vasilijaus, čigonų vaivados, privilegijas, duodamas jam teisę spręsti savo gentainių ginčus ir suteikdamas čigonams „laisvę judėti po mūsų kraštą ... pagal mūsų protėvių, šviesos atminties Didžiųjų Lietuvos kunigaikščių papročius ... pagal mūsų ankstesnius įstatymus, papročius ir kunigaikščių įsakus“.²⁵ Šiandien Lietuvoje gyvena apie 3000 romų. Didžiausias nuolat Lietuvoje gyvenančių romų taboras yra prie Vilniaus. Dalis romų gyvena ir atskirai šeimomis tarp kitų Lietuvos tautų. Romų kultūra praktiškai nieko neįnešė į vietines kultūras, išskyrus muziką. Turtinga muzika pajvairino įvairių tautų

²² Budreckis A. Vilniaus krašto demografinės problemos. In.: Studia Lietuanica. Rytų Lietuva.-Chicago, 1980, p. 301

²³ Rusų kultūros paveldas [žiūrėta 2006.12.29]. prieiga per internetą: < <http://www.rkc.lt/paveldas/default.html> >

²⁴ Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Vilniaus arkivyskupija.t. I – Chicago, 1985, p. 87

²⁵ Fraser A. Čigonai . –V., 2001, p.114

folklorą. Vengrijoje atsirado styginiai orkestrai, Rusijoje chorai, soliniai romansai grojant gitara. Labiausiai įtakoją Ispanijos folklorą – gitaros, kastanjetės, plojimas delnais ir dainomis. Romai neturi bendros religijos ir naudojami dominuojančia toje teritorijoje, kur jie gyvena, religija. Tarp tokių yra katalikai, stačiatikiai, protestantai, musulmonai ir kt.²⁶ Čigonų bendruomenė gyvena ir Šalčininkų rajone, Eišiškių miestelyje. Kartais Eišiškės vadinamos Lietuvos čigonų sostine, nes čia 1780 – 1798 m. gyvenęs „čigonų karalius“ Jokūbas Znamirovskis, o 1799 – 1802 m. – Milosnickis.²⁷

Žydai Lietuvoje yra senbuviai. XIV a. pabaigoje LDK buvo jau keletas bendruomenių, apie 6000 žydų. 1388 m. Vytautas Didysis suteikė Bresto žydams privilegiją, vėliau išplėstą kitoms bendruomenėms. Žydai paskelbti laisvais žmonėmis. Vytauto Didžiojo laikus žydų istorikai vadina aukso amžiumi.²⁸ Visame žydų pasaulyje Lietuva garsėjo ješivomis ir aukšta religine žydų kultūra. Lietuva – didžiųjų talmudistų Vilniaus Gaono ir Izraelio Salanterio gimtinė. Veikė šviečiamasis žydų sąjūdis, pasiekęs Lietuvą XIX a.²⁹ Prieš karą Lietuvoje gyveno apie 250 tūkstančių žydų, vien tik Vilniuje gyveno 60 tūkstančių, miesteliuose kas trečias buvo žydas. Vilniuje, kuris kartais vadinamas Lietuvos Jeruzale, buvo didžiulis žydų kvartalas, leidyklos ir bibliotekos, žydų mokslinis institutas, muziejus. Veikė 110 sinagogų ir maldos namų, tarp jų ir Didžioji sinagoga, įkurta 1573 m., sugriauta per karą bei sovietinį režimą pirmaisiais pokario metais.³⁰ 1917 – 1948 m. laikotarpis atnešė žiaurius išmėginimus žydams.³¹ Per karą šimtai tūkstančių žmonių žuvo Panerių miške prie Vilniaus, IX forto kazematuose Kaune, Vilniaus ir Viliampolės getuose, Lietuvos miesteliuose. Vien tik Eišiškių miestelyje Šalčininkų rajone buvo žiauriai nužudyti 3446 žydų.³² Tačiau, geriausiomis savo epochomis Lietuva buvo kraštas, kuriame žydai patyrė teisingumą ir globą. Šalčininkų krašte žydai atsirado anksti. Jų buvo visame krašte – miesteliuose ir kaimuose. Dieveniškėse žydai aptinkami jau 1738 m. XVII a. pab. seniūnijos dokumente surašyta 23 žydų šeimos (88 asmenys), dar 5 žydų šeimos gyveno iš dvaro nuomotose karčemose.³³ Šalčininkuose žydai gyveno dar kai dvaro šeiminkais buvo Chodkevičiai. Dvarui priklausė keturios karčemos. L. Kohutekas rašo: „Tos karčemos buvo kaimo žmonių nelaimė, nes kartu su

²⁶ Lietuvos romų kultūra, istorija, šiandieninė situacija [žiūrėta 2006.11.27]. Prieiga per internetą: <<http://www.roma.lt/default.php?lang=lt> >

²⁷ Miškinis A. Lietuvos urbanistikos paveldas. Rytų Lietuva, t. II.- V., 1999, p. 133

²⁸ Lietuvos tautinės mažumos. Kultūros paveldas.- V., 2001, p. 25

²⁹ Truska L. Lietuva ir žydai nuo XIX a. pabaigos iki 1941 m. birželio. – V., 2005, p. 20

³⁰ Žydų kultūros paveldas Lietuvoje. – V., 2005, p. 11

³¹ Truska L. Lietuva ir žydai nuo XIX a. pabaigos iki 1941 m. birželio. –V., 2005, p. 269

³² Senkevičius M., Mikonis S. Eišiškės . –V., 2002, p. 52

³³ Miškinis A. Lietuvos urbanistikos paveldas. Rytų Lietuva, t. II.- V., 1999, p.106

karčėmomis po Chodkevičių buvo paveldėti ir žydai arendatoriai, kurie išnaudodami kaimo žmonių neišprusimą, kaimuose platino girtuokliavimą. <...> Valstiečių charakteris yra toks – ramus, gan paklusnus, religingas, tačiau turi polinkį girtauti, kuriam įkalbinėja žydai.“³⁴ Taip gan nemaloniai buvo apibūdinami Šalčininkų žydai. Žydai gyveno ir Jašiūnų apylinkėse. Peržiūrėjęs Radvilų Jašiūnų dvaro išlaidų knygas, viename užrašė radau sąskaitą „žydui Borkai Ancinchovskiui už 6 medžių išpjovimą“.³⁵ Tačiau gausiausia žydų bendruomenė buvo Eišiškių miestelyje ir jo apylinkėse. 1887 m. miestelio gyventojų buvo 3196, iš jų 2376 žydai. Tai 80 % visų gyventojų.³⁶ Žydų teigimu, Eišiškių miestelis užima svarbią vietą Rytų Europos žydų istorijoje, o *shtetl Eishishok* žydų tautos atmintyje gyvesnis nei *Eišiškių miestelis* lietuvių ar *miasteczko Ejszyszki* lenkų.³⁷ 1993 m. Vašingtone buvo įkurtas JAV Holokausto atminties muziejus.³⁸ Vienoje jo salių, ant sienų iškabinta 300 nuotraukų, kuriose žmonės šypsosi, laiko ant rankų vaikus ... Visos tos nuotraukos Eišiškių miestelio žydų. Miestelyje veikė sinagogos, mokyklos, parduotuvės, buvo statomi namai. Tačiau rajone beveik visiškai prarastas buvęs gausus žydų bendruomenės nekilnojamas kultūros paveldas. Žydų namai buvo statomi prie aikštės, pagrindinių gatvių. Šiandien Dieveniškų ir Eišiškių miestelių centrai yra saugomi kaip urbanistinis paveldas, tai reiškia saugomi ir žydų likusieji namai. Žydų dvasios kaip ir nebeliko. Tačiau, nors žydai ir gyveno užsidarę savo religijoje, bet poveikį vietos gyventojams jie padarė. Iki šiol tos vietovės gyventojus, kurie labai apsukrūs pirkimo-pardavimo srityje, kartais vadina „lenkiškais žydukais“.

Svarbią vietą Lietuvos kultūroje užėmė totoriai ir karaimai. 1997 metais Lietuvos totoriai šventė totorių ir karaimų 600 metų apsigyvenimo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje jubiliejų. Į Lietuvą jie atkeliavo skirtingu laikotarpiu iš įvairių vietų. Lietuvos bajorai totoriai labai vertino savo bajorystę ir nelaikė savęs žemesniais už lietuvių ar lenkų bajorus, reikalavo, kad būtų gerbiami jų senoviniai titulai. Šiais laikais jie didžiuojasi savo praeitimi, ją idealizuoja. Lietuvos totoriai stipriai prisirišę prie krašto, kuriame gimė, nors iki XVIII amžiaus pabaigos gyveno savame, gana uždarame, pasaulyje – atskiruose kaimuose, miestuose.³⁹ Šalčininkų dvare jau 17 a.

---

³⁴ Kohutek L. Prace zakładu ekonomii rolniczej uniwersitetu Stefana Batorego w Wilnie. Dobra Wielkia Soleczniki, t. 2.- Wilno, 1934, p. 35

³⁵ Radvilų Jašiūnų dvaras // LVIA, F. 1280, Nr. 1, S. VT. 486

³⁶ Senkevičius M., Mikonis S. Eišiškės. – V., 2002, p. 47

³⁷ Eišiškės [žiūrėta 2006.11.20]. Prieiga per internetą: < <http://www.zydai.lt/lt/content/viewitem/619> >

³⁸ United States Holocaust Memorial Museum [žiūrėta 2007.04.25]. Prieiga per internetą: < <http://www.ushmm.org> >

³⁹ Totoriai Lietuvoje [žiūrėta 2006.12.22]. Prieiga per internetą < <http://www.gaumina.lt/totoriai/> >

minimi totoriai, kurie nebuvo valstiečiais. Jų pareiga buvo nešiotis pono korespondenciją.⁴⁰ XVIII a. pabaigoje totoriai gyveno ir Eišiškių miestelyje. 1795 m. parapijoje surašyti 42 totoriai.⁴¹ Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas, po antrojo žygio į Krymą, 1398 m. Trakuose įkurdina 383 karaimų šeimas. Vytautas ir vėlesni Lietuvos didieji kunigaikščiai nevertę jų keisti religijos, papročių. Karaimų padėtį sustiprino Kazimiero duota jiems Magdeburgo teisė, išdėstyta 1492 m. Aleksandro patvirtintoje privilegijoje. Dokumente parašyta, kad Trakų karaimams suteikiama tokia pat teisė kaip ir kitiems Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestams. Nurodyta, kad karaimai atsako tik savo vaitui, o šis pačiam valdovui. Mokėti turėjo tik činšą ir neturėjo jokių kitų prievolių.⁴² Valdovų tolerancija ir pagarba tai tautai prisidėjo prie karaimų kultūros puoselėjimo. Skirtingai nuo totorių, jie išsaugojo savo kalbą. Tačiau neteko daugelio etnografinių bruožų, specifinių namų apyvokos daiktų, supanašėjo su vietos gyventojais. Iš originaliųjų rytietišku būties reikmenų karaimai išsaugojo tik specialų tešlos minkytuvą „talky“. To daikto prirėkdavo tik kartą per metus, per Velykas. Tautiniai karaimų drabužiai buityje nebedėvimi, jų pavyzdžiai saugomi muziejuose.⁴³ Gausiausią ir iki šiol geriausiai išlikusią medžiaginės karaimų kultūros dalį sudaro nacionaliniai patiekalai. Plačiausiai žinomas – kibinai.

Lenkai – pati gausiausia, gal būt ir prieštaringiausiai vertinama, etninė mažuma. Iš kur atsirado Lietuvoje lenkai? Pagal V. Abrahamo hipotezę, XIII – XIV a. iš lenkų belaisvių susidarė ištisas etninis masyvas. Vienas iš argumentų yra Gedimino pasakymas, kad visi gali garbinti Dievą savaip, taip pat ir lenkai.⁴⁴ – Z. Zinkevičiaus teigimu, senovėje lenkai su lietuviais etninių ribų neturėjo. Jos radosi vėliau, apgyvendinus dykra paverstą jotvingių žemę. Jau XIII a. lietuvių karo žygiai ėmė siekti lenkų gyvenamas žemes, kurios buvo nuolat puolamos. „Iš Lenkijos lietuviai parsivarydavo daug belaisvių. Antai Gedimino duktė Aldona, tekėdama už Lenkijos karaliaus Vladislavo Lokietkos sūnaus Kazimiero, kaip kraitį nusivedė net 24 tūkstančius lenkų belaisvių“.⁴⁵ Tačiau ne visi mokslininkai su tokia versija sutinka. Tikrai sunku patikėti, kad lenkai buvo tokie bejėgiai ir leido tūkstančiais varyti save į svetimą kraštą. Kai kurie istoriniai duomenys rodo, kad XV-XVIII šimtmečiais nereikšmingas lenkų skaičius atsikėlė į Vilniaus vaivadijos miestus bei dvarus. Nėra jokių patikimų duomenų, liudijančių, kad lenkai būtų *en masse* kolonizavę Vilniaus

⁴⁰ Kohutek L. Prace zakładu ekonomii rolniczej uniwersitetu Stefana Batorego w Wilnie. Dobra Wielkia Soleczniki, t. 2.- Wilno, 1934, p. 13

⁴¹ Miškinis A. Lietuvos urbanistikos paveldas. Rytų Lietuva, t. II.- V., 1999, p. 133

⁴² Baliulis A., Mikulionis S., Miškinis A. Trakų miestas ir pilys. – V., 1991, p. 46

⁴³ Lietuvos karaimai. – V., 2002, p. 91

⁴⁴ Gudavičius E. Lenkų atsiradimas Rytų Lietuvoje. In.: Rytų Lietuva, p.24

⁴⁵ Zinkevičius Z. Lietuvių tautos kilmė. – V., 2005, p. 282

kraštą.⁴⁶ LDK būta ir savo regiono – Palenkės, tik ji nėra sureikšmintą Lietuvos istorijoje. Palenkė yra LDK lyderė įvairiuose kultūriniuose procesuose. A. Bumblausko teigimu: „Bet kuriuo atveju Lietuvos istorijoje galime kalbėti apie Lietuvos lenkų (o ne vien lenkų Lietuvoje) fenomeną net istorinės-regioninės kilmės prasme.“⁴⁷ Tad čia kyla klausimas, kuris, beje, labai žemina lenkus, ar tikrai visi, kas šiandien laiko save lenkais, yra tikri lenkai? Jeigu remsimės V. Stanevičiaus (W. Staniewicz), kuris labai nuodugniai tyrinėjo Šalčininkų kraštą, žodžiais – dvaruose buvo žmonių belaisvių, jie buvo karo trofėjai. Apgyvendinami jie buvo tuščiose žemėse. Laikomi labai griežtai ir naudojami buvo sunkiam darbui miškuose ir girioje.⁴⁸ L. Kohutek teigia, kad Šalčininkų dvaro šeimininkai savo žemes apgyvendindavo žmonėmis, kuriuos nupirko iš įvairių vietų.⁴⁹ Nebeįmanoma šiandien atsekti, iš kur buvo atvaryti tie žmonės ir kas jie buvo – lenkai, lietuviai, gudai. Tad, gal mokslininkai⁵⁰, kurie teigia, kad dalis Rytų Lietuvos lenkų yra sulenkėję lietuviai, yra teisūs? Kaip ten bebūtų, iš kur beatsirastų lenkai, jie buvo, jie yra ir Lietuvos istorijoje suvaidino svarbų, nors ir prieštaringą vaidmenį. Per Lenkiją kartu su krikštu Lietuvą pasiekė Europos civilizacija bei kultūra, abiejų tautų Respublika keletą amžių buvo viena iš galingiausių Rytų ir Vidurio Europos valstybių. Lenkiškoji kultūra vyravo iki XIX a., bet lenkų arogantiškai demonstruojamas jų kultūrinis pranašumas ir lietuviybės niekinimas tapo kertine lenkų ir lietuvių nesutarimų priežastimi. Tačiau, kaip anksčiau taip ir dabar, atsiranda išskirtinių lenkų tautybės asmenų, ginančių ir išreiškiančių lietuvių tautinius interesus. Negalima pamiršti visos eilės mokslininkų, literatų, architektų ir kt. Kad buvo Adomas Mickevičius, V. Sirokoplė, Juliusz Slovackis, Joachimas Lelevelis, Stanislovas Moniuško ir daug kitų. Kaip teigia A. Nikžentaitis, „lenkams ir lietuviams, dar teks rasti *modus vivendi* ne tiek su prieštaringai vertinama istorine praeitimi, kiek su skirtingomis kultūrinėmis atminties politikomis“.⁵¹

Taigi, Rytų Lietuva yra daugiakultūris regionas, kuriame gyvena įvairių tautybių ir kultūrų žmonės. Tačiau bendras gyvenimas nereiškia vien tik susižavėjimą kitų kultūra, tai reiškia ir realų gyvenimą, kai kyla ir visokių problemų.

---

⁴⁶ Budreckas A. Vilniaus krašto demografinės problemos. In.: Studia Lituaniaica. Rytų Lietuva. – Chicago, 1980, p. 299

⁴⁷ Bumblauskas A. Kaip galima derinti žvilgsnį į LDK paveldą // Naujasis židinys – Aidai – 2003, Nr.4, p. 325

⁴⁸ Staniewicz W. Dwór Wersoka Wielka. Ateneum Wileńskie, zes. 10-11. – Wilno, 1926, p. 13

⁴⁹ Kohutek L. Prace zakładu ekonomii rolniczej uniwersitetu Stefana Batorego w Wilnie. Dobra Wielka Soleczniki, t. 2.- Wilno, 1934, p. 13

⁵⁰ Z. Zinkevičiaus, P. Gaučo publikacijos paminėti darbo literatūros sąrašė

⁵¹ Nikžentaitis A. Rytų Lietuva lietuvių atminties kultūroje ir politikoje: istoriko ir atminties kūrėjo santykio problema // Kultūros barai – 2004, Nr. 10, p. 19

1.1. Daugiakultūriškumo sukeltos problemos

Iki XIX a. pabaigos Lietuvoje nebuvo jokių ryškių tautinių santykių problemos. XVIII a. pabaigos etniškumas vaidino antraeilį vaidmenį valstybėse, kuriose beveik neegzistavo etninė sąmonė ir kuriose vienijantys veiksniai buvo monarchijos teisėtumas ir religinė priklausomybė, *cujus regio, ejus religio*.⁵² V. Savukyno teigimu, Lietuvoje vyravo lietuvių-lenkų bendrumo jausmas. Prarastos nepriklausomybės atgavimas, tiek vienu, tiek ir kitu, buvo suprantamas tik bendroje Lietuvos ir Lenkijos valstybėje. Lietuvių valstiečių sluoksnyje, kuris nebuvo įtrauktas į bajoriškosios tautos sampratą, vyravo polonofiliškos nuotaikos.⁵³ Pavyzdžiui, 1831 m. lenkai ir lietuviai sukilėliai prieš Rusiją drauge dainavo:

„Dabar lenkai neapuls,
Kol žemaičiai gyvi!
Lenkai, lietuviai, žemaičiai draugybėje,
Kaip visada buvom, taip būsim vienybėje!“⁵⁴

Neigiamas požiūris atsirado XIX a. pab., kai prasidėjo lietuvių tautos atgimimas. B. Andersono teigimu, Europoje XIX amžiuje prasidėjo filologinė-leksikologinė revoliucija, kilo nacionaliniai sąjūdžiai. Kalba tapo asmeninė konkrečių grupių, kurios ja kasdien kalbėjo ir skaitė, nuosavybė.⁵⁵ Lietuvių atgimimas taip pat buvo grindžiamas kalba. Tad kilo pasipriešinimas vyraujančiai lenkų kalbai ir jų nenorui pripažinti lietuvių atgimimo ir pasipiktinimas jų nenorui dalyvauti tame procese. Taip buvo sukurtas bendro priešo vaizdas, kuris padėjo tautai susivienyti. G. Simmelio teigimu: „Tai suteikia papildomų socialinių-psichologinių ir ideologinių prielaidų visuomenės ar organizacijos vienybei. Grupės nariai suvokia, jog kovoja ne tik už savo interesus, o už šalį, tautą, aukštą tikslą, kuris yra vienybės pagrindas.“⁵⁶ Buvo ieškoma tautinio idealo, nuo barbarizmo švarinama kalba, kuriami istoriniai mitai, kurie pabrėžia etninės grupės kilmę. Kultūrinis atgimimas skatino valstybės atkūrimą. Taigi, 1918 metais Lietuvos Taryba paskelbė valstybės atkūrimą. Tai reiškia, kad priėmė ir LDK palikimą – daugiakultūriškumą, su visais teigiamais ir neigiamais bruožais. Šioje vietoje daugiakultūriškumas pateikė vieną iš savo neigiamų bruožų. Galima sakyti, buvo nutraukta pusiausvyra tarp tautų. Pabudęs nacionalizmas neleido kalbėti apie visų kultūrų lygybę. Pirmiausia tai turėjo politinių pasekmių, nes senuoju tarpukariu

⁵² Plasseraud J. Mažumos. Tautinių ir etninių mažumų studijų įvadas. - V., 2006, p.11

⁵³ Savukynas V. Kaip galvojame apie *kitus* // Kultūros barai – 1998, nr. 7, p. 56

⁵⁴ Liekis A. Lietuva ir jos prezidentai. In.: Lietuvos sienų raida.- V., 1997, p.463

⁵⁵ Anderson B. Įsivaizduojamos bendruomenės. – V., 1999, p.101

⁵⁶ Simmel G. Conflict and the Web of Group Affiliation.-Glecoe: Free Press, 1956, p. 40

LDK įpėdine skelbėsi ne tik Lietuva, bet ir Lenkija, ir Gudija. Etnografo Mardosos teigimu: „Susikūrus valstybei, atsirado opozicija, kurioje „mes“ būvį natūraliai prisiėmę lietuviai, kaip atsakinga už savo tautos ir valstybės likimą etninė bendrija, o kitų tautybių žmonės psichologiškai atsidūrė „jų“ padėtyje.“⁵⁷ Tačiau ne kiekviena iš jų galėjo vienodai reaguoti į tokią padėtį. To proceso buvo neįmanoma sustabdyti. Jogailiškos idėjos nebuvo galima atgaivinti, o paskutinis „Jagiellonidas“, kaip apibūdino Jozefą Pilsudskį Česlovas Milošas (Cz. Miłosz), turėjo pralaimėti.⁵⁸ Nuolatinis sienų „karpymas“ tarpukaryje vėl sukėlė problemų 1990 metais. Baltarusijos Aukščiausios Tarybos Prezidiumas pareiškė, kad Vilnius yra Baltarusijos „etninėje teritorijoje“. Buvo teigiama, kad nuo LDK laikų Vilnius nuolat buvo abiejų tautų kultūros židinys, tačiau būtų protinga išlaikyti dabartinį jo *status quo*, atkreipiant dėmesį į mažumų klausimą. Susitarti su Baltarusija pavyko tik 1992 m.⁵⁹ Lenkija jokių priekaištų ir reikalavimų neturėjo. Save parodė Rytų Lietuvos krašto valdžia, reikalaujama autonomijos. Dalis vietos gyventojų buvo prosovietinės orientacijos, kuo ir pasinaudojo politikai. Tačiau iš Lenkijos jokio palaikymo jie nesulaukė. Nes tai buvo akivaizdus manipuliavimas žmonių tautiškumu, nežinomos ateities baime, turint tikslą išlaikyti valdžią savo rankose. A. Nikžentaitis rašo: „Teoriškai žvelgiant, Lietuvoje susiklosčius normaliai situacijai po Nepriklausomybės atgavimo, lietuvių ir lenkų konfliktas dėl savo lokalumo neturėjo daug šansų virsti Lietuvos kultūrinės atminties ir atminties politikos dalimi. Skirtingai negu tarpukario Lietuvoje, po 1990 m. Lenkija daugeliui lietuvių nebeatrodė esanti svarbiausias lietuvių tautos priešas, tačiau lietuvių ir lenkų nesutarimai, Sąjūdžiui kovojant už Lietuvos Nepriklausomybę, suaktualino šią temą. „Perestrojkos“ laikotarpiu iš ankščiau SSRS vadovų nuskambėję grasinimai Lietuvai atimti iš jos Vilniaus ir Klaipėdos kraštus iškėlė ir Lietuvos teritorinio vientisumo problemą. Todėl lietuvių ir lenkų konfliktas Antrojo pasaulinio karo metais, o ypač tikslai, kurių siekė kovojančios pusės, tapo aktualūs dabarčiai, juo labiau, kad iki pat 1994 metų nebūta jokio susitarimo tarp Lietuvos ir Lenkijos, teoriškai Vilniaus klausimas iki to laiko dar buvo neišspręsta dvišalių santykių problema.“⁶⁰ Taip valdžios dėka, Šalčininkų rajonas įgyjo „raudonojo rajono“ stereotipą. Nacionalizmui pakėlus galvą, paaštrėjo tarptautiniai santykiai. Suveikė ir skirtingas bendros lietuvių – lenkų istorijos interpretavimas. Aišku, kad nėra vieningo praeities matymo ir vienos tiesos. R. Čepaitienės manymu, tai rodo „svarbių praeities

⁵⁷ Mardosa J. Tautiniai santykiai Lietuvos Respublikos kaimuose ir miesteliuose 1920 – 19401 metais. In.: Etninės kultūros ir tapatumo išraiška. – V., 1999, p. 98

⁵⁸ Degutienė E. Lenkijoje apie Lietuvą. Santarvės link. – V., 2004, p. 167

⁵⁹ Plasseraud Y. Mažumos. Tautinių ir etninių mažumų studijų įvadas, - V., 2006, p. 120

⁶⁰ Nikžentaitis A. Rytų Lietuva lietuvių atminties kultūroje ir politikoje: istoriko ir atminties kūrėjo santykio problema // Kultūros barai – 2004, Nr. 10, p. 18

įvykių ir procesų skirtingos interpretacijos, konkuruojančios ar net smarkiai konfliktuojančios tarpusavyje“.⁶¹ Devyniasdešimtų metų pradžioje tai sukėlė antipolonizmą. Vis dažniau galima buvo išgirsti tokius šūkius, kaip „Lietuva lietuviams“ ir „Rusai – į Sibirą, žydai – į Izraelį, lenkai – į krematorijų“.⁶² Skirtinga LDK istorijos interpretacija paplito ir Baltarusijoje, beje, gyvuoja ten ir šiandien. Tautišškai nusiteikę baltarusiai gerbia LDK ir save vadina litvinais. Tačiau istorija jų nacionalistų akimis labai skyrėsi nuo Lietuvos istorijos. Pavyzdžiui, archeologijos interpretacija. Baltarusių archeologas A. Trusavas sako: „Vilnių mažai kas deramai kasinėjo ... Baltarusiams kasinėti neteko, nes kas mus ten įleis? O lietuviai nekasinėjo ir nekasinėja, ypač Vilniaus, nes – dar ras „ne tai“. Jie nelabai nori tyrinėti ankstyvųjų sluoksnių, nes suranda slavus, ir visi jų mitai sugriūva. Todėl jie Vilnių kasinėja „sukandę dantis“ – ten, kur vyksta statybos darbai ... Jie nemėgsta kasinėti miestų, nes miestuose ką jie lietuviško gali surasti? ...“⁶³ A. Bumblauskas tokias pozicijas vadina „vaikiškomis besiformuojančios tautinės baltarusių istoriografijos ligomis“.⁶⁴ Tačiau tai, ką rašo ir sako istorikai, daro tam tikrą įtaką platesniam socialiniam gyvenimui ir nekreipti į tai dėmesio negalima. Jau keletą amžių žmonių istorinę atmintį iš dalies formuoja istorikai. Bent žmonių kolektyvinė atmintis gali skirtis nuo mokslinių traktatų, nes jie remiasi savo patirtimi. Labai skirtingi požiūriai į istorijos įvykius, skirtinga interpretacija gali sukelti kitų grupių istorinės atminties atmetimą, o jaunuolių galvoje sumaištį. Tad interpretacija turėtų būti labai apgalvota ir pagrįsta tolerantiškumu. Kiekvienos etninės tautos atmintis gali skirtis. Žmonių atmintyje saugomi istorijos įvykiai, kurie suteikia pasididžiavimo savimi, bet yra skaudžių prisiminimų, kurie gali sukelti susvetimėjimo jausmą valstybei. Lietuvos gyventojai mąsto istorinėmis kategorijomis, svarstymuose apie juos supantį pasaulį ir toliau svarbų vaidmenį vaidina istoriniai stereotipai.“⁶⁵ Taylor Ch. nuomone: „Išmintinga manyti, kas praktiškai kiekviena kultūra turi savyje kažką verto pagarbos ir susižavėjimo, net jeigu joje nemažai to, ką mes priversti neapkęsti ir atstumti. Gal būt, vertėtų pasakyti kitaip: būtų per daug savanaudiška atmesti tokią galimybę *a priori*.“⁶⁶ Multikultūralizmo politikos pagrindas išmokti interpretuoti kitų veiksmus reliatyviomis kategorijomis, taip pat reliatyvuoti ir problematizuoti pačius save. Interpretuojant svetimus simbolius, tapatyb, reikia pripažinti, kad ir nuosavi simboliai gali būti nevienodų

⁶¹ Čepaitienė R. Istorija ir paveldotyra glaudesnio dialogo link // Kultūros paminklai – 2001, Nr. 8, p. 128

⁶² Bobryk A. Nawracanie spolonizowanych Litwinów na litewskość // Kurier Wileński – 2006, 5 lipca, s. 8

⁶³ Baranauskas T. Pramanytos Lietuvos šmėkla // Voruta – 2002, rugs. 7

⁶⁴ Bumblauskas A. Kaip galimos LDK paveldo dalybos? // Naujasis židinys – Aidai – 2003, Nr. 6, p. 327

⁶⁵ Nykžentaitis A. Savojo tapatumo beieškan: Lietuva – Lenkija – Europa. *In.*: Europos idėja Lietuvoje: istorija ir dabartis. – V., 2002, p. 191

⁶⁶ Taylor Ch. Multiculturalisme. Différence et démocratie, Paris, Flammarion, 1994, p. 98

interpretacijų objektai.⁶⁷ Jokia tauta, įėjusi į anų laikų bendrą valstybę neturi teisės pasisavinti viso paveldo. Kiekvienas dalijimas skurdins jį ir kurstys konfliktus. A. Bumblausko teigimu: „Šiandieninėje lietuvių istoriografijoje pamažu skinasi kelią socialinės istorijos metodologija, kurioje tyrimo objektu tampa nebe valstybė ar tauta, o visuomenė. Tokiu atveju atsiranda viltis, kad etnocentrinis požiūris į šimtmetinę istoriją turėtų užleisti vietą daugiakultūrės praeities tyrimams.“⁶⁸ Tad, atsižvelgti į istorinį paveldą sukelia būtinybė atkurti visų kultūrų lygybę. Tai reiškia, atkreipti dėmesį į tai, kas vienijo tautas, praturtino jas, o ne į tai, kas jas skyrė ir priešino. Nes kultūros konfliktas priklauso nuo kultūros tolerancijos, susidomėjimo kitų kultūra ir bendrų taškų paieška.

1.2. Daugiakultūriškumo sukeltų problemų sprendimo būdai

Daugiakultūriškumas jungia savyje visą įvairumą materialaus ir nematerialaus kultūros paveldo. Rytų Lietuvoje, Šalčininkų rajone, jau nekalbant apie Vilnių, galima sutikti įvairių kultūrų, įvairių istorijos laikotarpių kultūros paveldą. Tačiau tas įvairumas kartais sukelia disonansus. Tarp pačių paveldo kūrėjų atstovų, tarp skirtingos istorijos įvykių interpretacijos, dėl paveldo vertės, dėl tapatumo elementų ir pan. Visu aštrumu išskyla „svetimo“ ir „savo“ problema. Kyla klausimai, kieno paveldas saugomas, o kieno ignoruojamas? Disonanso sąvoka paskolinta iš muzikos. Tarptautinių žodžių žodyne taip pateikta sąvoka - „disonansas (pranc. Dissonance < lot. dissonans – nedarniai skambantis) 1. nederančių muzikinių garsų sąskambis; 2. nedarnus skambesys, nedarna; lietuviškai nedarnus sąskambis arba rimas, nepatogūs ištraukti garsų junginiai.“⁶⁹ Paveldo disonansai gali paskatinti neapykantą ir ypač žiaurias piktadarybes. Tad, kaip išspręsti tokią problemą? J.E. Tunbridge pateikia tokias strategijas⁷⁰: 1. „inclusivist“ (inkliuzivizmas). Sujungimas visų kultūros paveldo atstovų į vieną bendrą mozaiką, kurios pavyzdys yra Kanada; 2. minimalizmas – stengiamasi vengti disonansų, plečiant tik tas paveldo temas, kurios yra bendros ir priimtinosi visiems gyventojams. Tai apsaugos nuo vienu ar kitu „mozaikos“ narių priekaištavimų; 3. lokalizacija – geografinė distancija, paveldo pasiskirstymas

⁶⁷ Mach Z. Dylematy tożsamości wielokulturowego społeczeństwa [žiūrėta 2007.02.13]. Prieiga per internetą: < <http://www.transkultura.bunkier.com.pl/?p=11&i6> >

⁶⁸ Bumblauskas A. Kaip galima derinti žvilgsnį į LDK paveldą // Naujasis židinys – Aidai – 2003, Nr.4, p. 183

⁶⁹ Tarptautinių žodžių žodynas.- V., 2005, p. 174

⁷⁰ Tunbridge J. E., Ashworth G. J. Dissonant Heritage. The management of the past as a resource in conflict. – Chichester: John Wiley and Sons, 1996, p. 219-220

erdvėje ir nebylus pripažinimas. Tokias strategijas reikia taikyti atsižvelgiant į kiekvieno paveldo objekto ir vietovės specifiškumą.

Tačiau daugiakultūriškumo problema gali būti ir pačiose mažumose. Daugiakultūriškumas pats savaime yra neutralus ir nėra konflikto faktorius. Greičiausiai socialinė – ekonominė kultūrinių formų nelygybė gali tapti nestabilumo šaltiniu. Tačiau Anos Devis nuomone, politiniai konfliktai ir etninės dilemos yra daugiakultūriškumo rezultatas.⁷¹ Kultūros paveldo objektai (greičiau jų esmė), etniniai skirtumai (kalba, tradicijos, papročiai ir t.t), socialinės žmonių problemos yra išnaudojami politikoje. Tai sukelia problemas, net konfliktus. Nors ir yra sukurta teisinė bazė, kuri saugo pačias mažumas ir jų kultūros paveldą (jau minėti anksčiau), tačiau tai priklauso nuo to, kaip jos tuo pasinaudos ir kiek joms bus leista pasinaudoti. Tam tikrose situacijose priimta slėpti tikrus jausmus, ketinimus ir poreikius. Iš to kyla skirtumas tarp deklaruojamų idealų ir socialinės praktikos. Jeigu įstatyme sakoma, kad tu turi teisę, tai dar ne viską reiškia. Tačiau tikrovėje nėra daugiakultūrės valstybės, kurioje būtų išvengta vienokio ar kitokio pobūdžio etninių nesutarimų, tačiau, kaip baigsis konfliktas, priklauso nuo valstybės etninės politikos, etninių grupių.

Spręsti kultūrinės integracijos problemą, egzistuoja daug galimų kultūrinės integracijos strategijų: 1. paternalizmas – kuomet dominuojanti kultūra ekonomiškai ir kultūriškai pavergia kitas kultūrinės grupes (kolonializmas); 2. dominuojanti kultūra absorbuoja mažumas, viena nacija/viena tauta/viena kultūra. Tipiškas Europos modelis; 3. suliejimas – visų integracija į vieną sudėtingą kultūrą; 4. mozaika – kultūrinis pliuralizmas, viena nacija/daug tautų/daug kultūrų.⁷² Galima sakyti, kad Lietuvoje, kaip ir Europoje, naudojama antra strategija.

1 lentelė Integracijos modeliai⁷³

<p>Minimali hegemonija</p>	<p>Mozaika kultūrinis pliuralizmas <i>viena tauta, daug etnosų (people), daug kultūrų</i></p>
-----------------------------------	--

⁷¹ Devis A. Nationalism, Regional Multiculturalism and Democracy. *In.*: European Integration and South Eastern Europe, *Germany, Bonn*, 2002 – see 2, p. 42

⁷² B. Graham, G. J. Ashworth, J. E. Tunbridge *Geography of heritage*. – London, 2004, p 123

⁷³ E. Kallen, *Ethnicity and human rights in Canada*. Oxford University Press, 1995.

Maksimali hegemonija	<p>Lydomasis katilas</p> <p>Integracija</p> <p><i>viena tauta, viena kultūra,</i></p> <p><i>viena liaudis</i></p>
	<p>Dominuojantis suderinimas</p> <p>absorbavimas</p> <p><i>viena tauta, viena liaudis, viena</i></p> <p><i>dominuojanti kultūra</i></p> <p>tipiškas europietiškos valstybės modelis</p>
	<p>Paternalizmas</p> <p>kolonializmas</p> <p><i>viena dominuojanti tauta/liaudis/kultūra,</i></p> <p><i>subordinuotos mažumos (arba, klasikiniu</i></p> <p><i>atveju, daugumos)</i></p>

Mažumos turi prisitaikyti prie titulinės daugumos. Arba N. Statkaus pateiktos etninių konfliktų reguliavimo strategijos⁷⁴:

2 lentelė etninių konfliktų reguliavimo strategijos

Etninių skirtumų šalinimo strategija	Etninių skirtumų valdymo strategija
Genocidas	Prievartinė kontrolė
Etninis valymas (<i>deportacija</i>)	Funkcinė autonomija
Asimiliacija	Teritorinė autonomija
Integracija (<i>akultūracija</i>)	Konsocializmas (<i>galių pasidalijimas</i>)
Atsiskyrimas	

Nuo XIX a. pabaigos beveik visos tos strategijos buvo išbandytos ant Lietuvos gyventojų. Karo metu įvyko žydų genocidas. Pokario metais sovietmetis skaudus laikotarpis, kai Lietuvos gyventojai buvo tremiami į Sibirą, vyko lenkų repatriacija. Šiandien demokratinės Lietuvos valstybės tikslas yra mažumų integracija. Tačiau, kaip tai vyksta gyvenime? N. Kasatkina pastebėjo, kad paskutiniu metu dešimtmečiu nelietuvių tautinių grupių integracija buvo suvokiama

⁷⁴ Statkus N. Tapatybės politika etniniams konfliktams reguliuoti. – V., 2004, p. 121

visų pirma politiškai. Tai nulėmė nepriklausomybės atkūrimo laikotarpiu susiklosčiusi situacija, kuomet susiformavo požiūris į mažumas kaip į potencialų neteisėtų politinių pretenzijų šaltinį. Integruoti mažumas, reiškė užbėgti šioms pretenzijoms už akių, kad jos nepasireikštų. Padaryti tai buvo bandoma: skatinant ekonominę Rytų Lietuvos plėtrą ir vykdant kultūrinę integraciją.⁷⁵ Šalčininkų rajone ekonomikos pakėlimas vyksta labai lėtai. Išėitį „pasiūlė“ Europos Sąjunga. Šalčininkuose beveik neliko šeimų, kurių giminaičiai nebūtų išvažiavę į užsienį. Išvykus vienam, vėliau traukiasi visa šeima. Likusiems lieka integruotis. Tačiau vargu ar tai sukelia rimtų problemų, dauguma vietos gyventojų laiko save čia buviais (tuteišais). Jie stipriai prisirišę prie šios žemės ir nelaiko savęs svetimais. Tam padeda ir valstybės tolerancija jų atžvilgiu. Lengviausiai integruotis pavyksta jaunimui, ypač tiems, kurie gimė jau Nepriklausomoje Lietuvoje. Tačiau mūsų rajono bėda slypi jam prikljuotuose stereotipuose ir klišėse. Paveldosaugos analitikas D. Loventalis siūlo bandyti nutraukti savo asmeninį ryšį su praeitimi (pakeisti pasą, pavardę, tautybę).⁷⁶ Toks bandymas jau yra taikomas gyvenime. T. Leončikas pastebėjo, kad dalis gyventojų per surašymą nenurodė savo tautybės; daugumą jų – iki 20 m. Jo nuomone tas neapsisprendimas dėl tautybės, jos neaktualumas individui, gali reikšti tyliai vykstančią asimiliaciją, dalis nenurodančiųjų būtų būtent tas rezervuaras, iš kurio pirmiausia papildoma lietuvių visuma.⁷⁷ Tačiau etnologas P. Kalnius neigiamai pasisako prieš tokį reiškinį. Jo manymu, įvairovė, kai galima ir rašyti, ir nerašyti tautybės, nėra gerai, ypač, kai susiduriama su Šalčininkų fenomenu, kur vieno žmogaus asmenyje jau ir taip įvairuoja tautybė, gimtoji kalba, etninė kilmė, geografinė kilmė. Tai sukelia dar didesnę painiavą žmonių sąmonėje, kai jie ir taip jau yra pasimetę tautinėje savivokoje. „Tautybės rašymas kiekvienam padėtų greičiau apsispręsti tapti piliečiu ir kartu etninės bendruomenės nariu, o matantiems didelį prieštaravimą tarp pilietybės ir jų tautybės savimonės palengvintų pasirinkti gyvenamąją vietą.“⁷⁸ Tai, kad žmonės atsisako savo tautybės, rodo ne tik jų asimiliaciją, norą atitrūkti nuo praeities, ne tik abejojimus „kas aš esu“, bet ir globalizacijos poveikio pradžia. Tad, kultūros politikos tikslas turėtų būti stiprinti ir saugoti žmogaus tapatumą.

---

⁷⁵ Kasatkina N., Leončikas T. Lietuvos tautinių grupių nuostatos integruojantis į Europą: lietuviai, rusai, lenkai. *In.*: Europos idėja Lietuvoje: istorija ir dabartis. – V., 2002, p.227

⁷⁶ Ловенталь Д. Прошлое чужая страна. - Санкт-Петербург – 2004, p. 128

⁷⁷ Leončikas T. Asimiliacija šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje: Švietimo sektoriaus pasirinkimas (daktaro disertacija). – Vilnius, 2006, *LNB rankraščių skyrius*, p. 41

⁷⁸ P. Kalnius Pietryčių Lietuvos gyventojų etnokultūrinės aspiracijos švietimo srityje. *In.*: Etninė kultūra ir tapatumo išraiška. – Vilnius, 1999, p.119

II. TAUTINIO TAPATUMO PROBLEMA (NEMATERIALUSIS PAVELDAS)

Tapatybė – tai kiekvieno iš mūsų savastis, individualybės, išskirtinumo bruožai. Mūsų tapatybė yra sukomponuota iš daugelio sudėtinių elementų: tautinio, socialinio, religinio, kultūrinio, regiono ir t.t. Tapatybės raiška – tai procesas, trunkantis visą gyvenimą. Čia išsipina istorinė atmintis, kultūrinis paveldas, jų terpėje besiformuojantis pilietiškumas, nacionalinis patriotizmas.⁷⁹ A. Smito teigimu: „Kiekviena tauta yra savita ir unikali. Kiekviena turi įdėti savo ypatingą indėlį į visumą, į tautų šeimą. Kiekviena tauta apibrėžia savo narių tapatumą, nes jos specifinė kultūra formuoja individą. Šitos kultūros raktas – istorija <...> Tautinio idealo požiūriu žmogus įgyja savo tapatumą per savo santykį su protėviais ir tais įvykiais, kurie susiformavo jų charakterį.“⁸⁰

Etnosocialinė atmintis saugo tam tikrą etninių parametrų rinkinį ir jų panaudojimas tarnauja samoidentifikacijai, demonstracijai savo priklausomybės tam etnosui. V. Savukynas teigia, kad kiekviena kolektyvinė grupė apibrėžia savo tapatybę pagal tam tikrą santykį su kaimynais. Kitaip tariant, iš daugelio kaimynų pasirenkamas vienas arba kitas, kurio atžvilgiu savo tapatybė yra apibrėžiama. Jis yra kontekstualizuojamas savo kultūroje, tampa reikšmingas, nepaisant, ar vertinimai yra teigiami, ar neigiami. Lietuviai savo identitetą apibrėžia per santykį su lenkais.⁸¹ Spauldoje⁸² galima aptikti požiūrį, kad tarp rusų yra daugiau save tapatinančių su Lietuvos politine bendruomene. Taigi, vieni siekia atsiriboti, kiti integruoti. Tačiau tai nėra tiesa. Tai eilinis lenko stereotipas. Kaip teigia N. Kasatkina, jos atliktų socialinių tyrimų duomenys rodo, kad toks stereotipizavimas nebeturi pagrindo. Štai kaip išsidėsto tautybių grupės pagal apsisprendusiųjų eiti ginti savo šalį, jei kiltų karas, proporcija (1999 m.): lenkų – 60%, lietuvių – 48,4%, rusų – 38,3%. Į klausimą ar didžiuojatės, kad esate Lietuvos pilietis, pusė apklaustų rusų atsakė, kad nelabai arba nesididžiuoja (atitinkamai 37,3% lietuvių, 36% lenkų). Šiek tiek ir labai besididžiuojančių yra trečdalis rusų, daugiau negu pusė – lietuvių ir lenkų. Lenkų grupė lojalumo požiūriu nėra problematiška (priešingai prielaidai, kuria grindžiama švietimo ir regioninė politika nuo pirmųjų atkurtos Nepriklausomybės metų), o dalis stereotipiškai lojaliais laikomų rusų tiesiog yra

⁷⁹ Grigas R. Tautinės tapatybės drama // Liaudies kultūra – 2006, Nr. 2, p.2

⁸⁰ Smith A. Nacionalizmas XX amžiuje. – V., 1995, p. 10

⁸¹ Savukynas V. Kaip galvojame apie kitus? // Kultūros barai – 1998, Nr. 7, p. 55

⁸² V. Beresnevičiūtė, I. Nausėdienė Trys Lietuvos dienraščiai apie tautinės mažumas Lietuvoje // Sociologija. Mintis ir veiksmai. – 1999, nr. 1(3), p. 67 -78

indiferentiški: jie liko ar tapo marginalizuoti.⁸³ Tarpukariu etninis lenkas tapatino save su politiniu prieš padalijimą egzistavusio laikotarpio lenku. Šis požiūris tebegyvuoja iki šiol. Jis būdingas ne tik „kresų“ organizacijų nariams, bet yra giliai įsišaknijęs ir kolektyvinėje sąmonėje.⁸⁴ Iš to kyla „čiabuvio“ apibūdinimas, jie stipriai prisirišę prie teritorijos ir visai nelaiko savęs atvykėliais, ar svetimais. Tai parodo ir N. Kasatkinos atlikti tyrimai. Jos teigimu: „Lenkai, kitaip nei kitos grupės, adaptacijos eigoje patiria arba mažesnę pasipriešinimą, arba jaučia patikimą savo etninės grupės paramą. Šios etninės grupės konsolidaciją rodo tapatinimasis su savo miestu ar regionu.“⁸⁵

Tapatumui išlaikyti svarbų vaidmenį vaidina gyventojų kolektyvinė atmintis, kurioje yra saugoma istorija, tradicijos, kalba, mitai ir pan. Senovėje žmogus suvokdavo praeitį per mitus, pasakas, folklorą.⁸⁶ Šiandien nei pasakos, nei folkloras nėra madingas. Aštuoniasdešimtų metų pabaigoje Šalčininkų rajone pradėjo kurtis etniniai ansambliai. Pats žymiausias yra „Solczanka“, kuriam balandžio mėnesį sukako 20 metų. Vėliau tokie ėmė kurtis kiekviename miestelyje. Atsirado „Ejszszczanie“, „Turgielanka“, „Mierezanka“ ir t.t. Atsirado ir rusų ansamblis „Kalinuška“⁸⁷. Jų kūrimą paskatino savo identiškumo išsaugojimo ir paieškos būtinybė ir poreikis pakelti etninę kultūrą, tradicijos ir papročius. Todėl pradėta daugiau dėmesio skyrti ir masinėms renginiams. Tačiau vietos šventės nieko nesiskiria nuo visos Lietuvos. Tai dainų ir šokių šventės, seniūnijų dienos, Užgavėnės, Joninės, Žolinė, Derliaus šventė, Andrejaus vakaronės, Kalėdų renginiai, Velykų lalauninkų pasirodymai.⁸⁸ Beveik visų šių švenčių tradicija yra gilioje senovėje, praeityje. Taigi, ir tapatumo, savęs identifikavimo elementų reikia ieškoti praeityje. Praeitis yra neatskiriama mūsų identiškumo, tapatumo jausmo dalis. Įsitikinimas to, jog „aš buvau“, yra svarbus komponentas įsitikinimo jog „aš esu“. Tai reiškia, reikia saugoti savo kalbą, religiją, papročius, tradicijas ir pažinti istoriją. D. Loventalis teigia: „Istorijos žinojimas sustiprina kolektyvinį ir nacionalinį tapatumą, kuo pakelia tautos vertę jos pačios akyse. Tautos, praradusios praeitį, visokiais būdais bando grąžinti sau savigarbą. Praeitis turi labai didelę reikšmę nacionalinei savivokai.“⁸⁹

---

⁸³ Kasatkina N., Leončikas T. Lietuvos tautinių grupių nuostatos integruojantis į Europą: lietuviai, rusai, lenkai. *In.*: Europos idėja Lietuvoje: istorija ir dabartis. – V., 2002, p. 228

⁸⁴ Degutienė E. Lenkijoje apie Lietuvą. *Santarvės link.* – V., 2004, p. 167

⁸⁵ Kasatkina N. Lietuvių etninių grupių bruožai. *Adaptacijos nuostatų komentaras.* – v., 2003, p. 123

⁸⁶ Mano senelis pasakojo labai daug įdomių pasakų. Tik dabar, po daugelio metų, aš supratau, kad jose buvo praeities istorija, jo ir protėvių pasaulio matymas. Jis pasakojo apie herojus, apie Gediminą I, apie karą ir pan.

⁸⁷ ŠSVB kraštotyrinė medžiaga

⁸⁸ Ten pat

⁸⁹ Ловенталь Д. Прошлое чужая страна. - Санкт-Петербург – 2004, p. 91

Multikultūralizmo šalininkas prof. Z. Mach rašo: „Kartais manoma, kad tapatybės pagrindas yra pastovus elementas, pagal kurį sprendžiama, kuo esi. Tai gali būti bendra kilmė, religija. Toks tapatumas, kuris pasireiškia tradicinėse visuomenėse, vadinamas etniniu. Jis daro neįmanomu akceptuoti atvykėlius kaip savo grupės narius, daro juos visiems laikams „svetimus“. Iš kitos pusės, tokia tapatumo rūšis yra palanki atskirumo išsaugojimui grupėms, kurios nenoriai asimiliuojasi. Pavyzdžiu gali būti žydų tapatumo konstravimas, kuriame žydas yra tas, kieno motina yra žydė. Motinos neišrinksi, taigi ir žydu arba esi, arba ne. Tai nepriklauso nuo noro ar kultūros, to nepakeisi.“⁹⁰ Tačiau kyla klausimas, ar Lietuvos mažumos nori asimiliuotis? Ar jie nori kitos valstybės nei tradicinė? Kiekviena tauta nori išlaikyti savo išskirtinius bruožus. Kurių pagrindą dažniausiai, sudaro kalba ir religija. A. Maceinos žodžiais: „Kelias į tautinę kultūrą eina per kalbą.“⁹¹

2.1. Kalba

„Į kryžmenį dviejų kultūrų ugnį pirma patenka kalba.“

A. Maceina

A. Maceinos teigimu: „Tai atsitinka todėl, kad kalba nesudaro tautybės esmės, sykiu betgi ji yra tautinės dvasios bei kultūros nešėja. Yra visiškai aišku, kad tautybė neglūdi kalboje taip, jog tautine kalba nekalbėdamas žmogus tuo pačiu jau neturėtų nė tautinės sąmonės, vadinas, nebūtų tautiškai apsisprendęs. Senas mūsų kilmingųjų luomo posakis *gente lituanus, natione polonus* išreiškė skirtumą tarp kalbos (lenkiškosios) ir tautos (lietuviškosios). Priimti kitos tautos kalbą anaipol dar nereikia prisiimti ir jos tautybę.“⁹² Rytų Lietuva pastaraisiais šimtmečiais patyrė didelių etnolingvistinių pokyčių: daug šio krašto gyventojų lietuvių, veikiami istorinių aplinkybių, perėmė slavų kalbą ir lenkišką tautinę savimonę.⁹³ Šiame regione persipina lietuvių, rusų, gudų, lenkų kalbos. Su lenkų kalba lietuviai susidūrė vėliau negu su lotynų ar slavų kanceliarine kalba. Iki krikšto etnografinėje Lietuvoje ji nebuvo vartojama, išskyrus belaisvius lenkus. Didelį vaidmenį

⁹⁰ Mach Z. Dylematy tożsamosci wielokulturowego społeczeństwa [žiūrėta 2007.02.25]. Prieiga per internetą: <<http://www.transkultura.bunkier.com.pl/?p=11&i6>

⁹¹ Maceina A. Raštai. T. 9. – V., 2004, p. 163

⁹² Ten pat, p. 160

⁹³ Gaučas P. Etnolingvistinė Rytų Lietuvos gyventojų raida XVII a. antroje pusėje – 1939 m. // Voruta – 1998, Nr. 8, p. 14

platinant lenkų kalbą suvaidino katalikų bažnyčia ir kunigai.⁹⁴ Lenkų kalbos plitimą Lietuvoje paskatino ir valdovai. Tapę Lenkijos karaliais, Lietuvos Didieji kunigaikščiai pateko į lenkišką aplinką. Lenkų kalbos teko mokytis ir didikams, kurie daugiau bendravo su valdovu. Lietuvos sostinėje Vilniuje ši kalba ėmė populiarėti nuo 1544 m., kai čia savo puošniame lenkiškame dvare apsigyveno Žygimantas Augustas.⁹⁵ XVIII amžiuje miestuose, bažnyčiose ir kai kur dvaruose galutinai įsiviešpatavo lenkų kalba ir supratimas, jog viskas kas lenkiška – gražu ir gera, o kas lietuviška – žema ir nepriimtina. Kaimiečiai tiesiog turėjo prisitaikyti prie valdžios naudojamos kalbos. R. Merkienės nuomone: „Gyvendami valstybės kalbos ir tautybės atžvilgiu marginalinėje srityje, daugelis kaimiečių buvo pripratę prisitaikyti prie aplinkybių ir stengėsi pramokti tos kalbos, kuria reikėjo bendrauti valdžios įstaigose, dvare ir bažnyčioje. Tėvų religijos tęstinumas jiems buvo žymiai svarbesnis nei niekinamas gimtosios kalbos ir tautybės identitetas”.⁹⁶ P. Gaučas teigia, jog po 1863 m. sukilimo, suaktyvėjus lenkų tautiniam sąjūdžiui, į šiaurės vakarus nuo Vilniaus ėmė plisti lenkų kalba.⁹⁷ Tačiau, kaip pastebėjo mokslininkė L. Turska, po sukilimo 19 a. antroje pusėje lenkų kalba ir viskas, kas lenkiška, Lietuvoje buvo griežtai persekiojama. Jau 1863 m. lenkų kalba buvo uždrausta naudotis įstaigose, o vėliau ir visuomeninėse vietose, dėl įsako pažeidimo grėsė baudos. Mokyklose griežtai uždrausta mokytis ir naudotis lenkų kalba. Uždarytos visos lenkiškos mokyklos, net namie negalima buvo mokytis lenkų kalbos. Kaimuose uždrausta laikyti lenkų knygas. Religijos pamokos buvo dėstomos rusų kalba. Bažnyčioje buvo bandoma naudotis taip pat rusų kalba. Net tarpusavy kunigams buvo uždrausta rašyti lenkų kalba. Lenkai buvo atleisti iš visų visuomeninių įstaigų, o 1865 m. pasirodė įsakymas, draudžiantis lenkams įsigyti žemės.⁹⁸ L. Truskos nuomone, būtent tuo laikotarpiu apie jokią lietuvių polonizaciją negali būti net kalbos. Tačiau į pietus nuo Vilniaus lietuvių kalba nyko labai sparčiai. Nuo Trakų jos riba XIX-XX a. sąvartoje ėjo šiauriau Rūdiškių, Paluknio, Rūdinkų, per Jašiūnus, į šiaurę nuo Šalčininkų. Visos šios vietovės kalbos požiūriu buvo mišrios. XX a. pradžioje Šalčininkų parapijoje lietuviškai kalbančių buvo apie pusę visų gyventojų, daugiausia vakarinėje dalyje.⁹⁹ Ištisinis lietuvių kalbos masyvas XIX – XX a. sąvartoje ėjo maždaug nuo Dieveniškių – Žirmūnų – Pelesos linijos. Dieveniškių apylinkėse lietuvių buvo apie 90 % visų gyventojų. Varanavo-Benekainių apylinkės

⁹⁴ Zinkevičius Z. Rytų Lietuva praeityje ir dabar.- V., p. 64

⁹⁵ Lietuvos rytai. –V., 1993, p. 12

⁹⁶ Merkienė R. Kultūrų sąveikos ir tautinis tapatumas Lietuvos ir Baltarusijos kaime (XIX a. pab. – XX a. pirmoji pusė) // *Lituanistica*-1997, Nr. 4(32), p. 80

⁹⁷ Gaučas P. Etnolingvistinė Rytų Lietuvos gyventojų raida XVII a. antroje pusėje – 1939 m. // *Voruta* – 1998, Nr. 8, p. 14

⁹⁸ Turska H. O powstaniu polskich obszarów językowych na Wilenszczyźnie. – V., 1995, p. 113

⁹⁹ Lietuvos rytai. –V., 1993, p. 20

tada dar taip pat buvo ištiesai lietuviškos. Eišiškių valsčius XIX a. pabaigoje buvo ištiesai lietuviškas, nors jau ir čia brovėsi baltarusių kalba, net sparčiau, negu kitose minėtose vietovėse.¹⁰⁰ Kaip teigia P. Gaučas, į vakarus ir šiaurės vakarus nuo Eišiškių, apie Kalesninkus ir Dainavą buvo dvi nedidelės mišrių kaimų grupės. Iš viso mišriajame areale buvo apie 150 kaimų. Visame šiame didžiuliam areale vyko kalbų kaita. Ji prasidėjo ne vienu metu: vienose apylinkėse anksčiau, dar XIX a. pabaigoje, kitose lietuviškai kalbantys tebevyravo. Slavėjimas buvo palietęs visus kaimus – čia nebuvo nei vieno kaimo, kur lietuviškai kalbantys sudarytų daugiau kaip 90 %. Šio arealo kalbų kaitos baigtį iš esmės nulėmė Lenkijos okupacija, nors iš tiesų daugelyje kaimų galutinai ji baigėsi sovietmečiu.¹⁰¹ M. Balinskis rašo: „Lietuvos žemės teritorijoje gyventojai kalba grynai lietuviškai, tik ta dalis, kuri gyvena arčiau prie Gedimino sostinės, po krikšto perėmė lenkų kalbą, tuo pat metu saugo atmintį ir gimtosios kalbos liekanas.“¹⁰² XX a. pradžios etnokultūros tyrinėtojų nuomone: „Tikėjimas nulemia kaimiečių nusiteikimą tos ar kitos tautybės atžvilgiu, tuo tarpu nei kalba, nei kiti kultūros bruožai nėra lemiamas faktorius. Žymi valstiečių dauguma nėra prisirišusi ir nevertina kalbos, kuria šneka. Jeigu kuriame nors kaime yra kitaip, tai reiškia jame yra aktyviai veikę kunigas, dvaras, mokykla ar politiniai agitatoriai.“¹⁰³ Kalba nebuvo puoselėjama dėl labai banalios priežasties, kaip sakė vienas valstietis: „... su lietuvių kalba toliau Dūkšto nenuvažiuosi“.¹⁰⁴ Tai gal ir teisūs kalbininkai teigdami, jog dalis Rytų Lietuvos gyventojų yra suslavėję lietuviai.

Tarpukariu santykiams tarp lietuvių ir lenkų įtakos turėjo istorinė praeitis, buvęs bendras valstybingumas, tuometinės Lenkijos pretenzijos Lietuvai, Vilniaus krašto problema. Lenkai kartais su panieka žiūrėdavo į neva prasčiokų kalbą, sulaukdami adekvačios reakcijos. Kaip pastebėjo J. Mardosa: „Teisybės dėlei reiktų pasakyti, kad tik kalba ir pasididžiavimas teskyrė valstietį lenką nuo lietuvio.<...> Lietuviai, o ir patys lenkai, žinojo didelės lenkų dalies netgi negilias lietuviškas šaknis, tik dvaro ar nutautėjusios miestelio aplinkos, bažnyčios ar mišrių santuokų metu prarastą ar pakeistą etninę priklausomybę.“¹⁰⁵ Taigi mūsų krašte, kaip ir šiandien, buvo kalbama lietuvių, lenkų, gudų ir rusų kalba. Iš to viso mišininio, jeigu galima taip pavadinti, atsirado „paprasta“ kalba. Kaip teigia P. Gaučas, tarpukario metais Rytų Lietuvoje Vilniaus mieste

---

¹⁰⁰ Ten pat, p. 21

¹⁰¹ Gaučas P. Etnolingvistinė Rytų Lietuvos gyventojų raida XVII a. antrojoje pusėje – 1939 m. (istorinė – geografinė analizė): (mokslinė disertacija). – V., 1997, LNB rankraščių skyrius, p.123

¹⁰² Naruniec R. Michał Baliński jako mecenas polsko-litewskich więzi kulturowych – Warszawa, 1995, p. 187

¹⁰³ Baudouin de Courtenay – Ehrenkretzowa C. Kelios pastabos apie Vilniaus vaivadijos etnografiją // Etnografija- 2000, Nr. 4- 10, p. 96

¹⁰⁴ Ten pat, p. 96

¹⁰⁵ Mardosa J. Tautiniai santykiai Lietuvos Respublikos kaimuose ir miesteliuose 1920 – 1940 metais. In.: Etninė kultūra ir tapatumo išraiška. – V., 1999, p.

telkėsi taip vadinamieji „osadnikai“. Vilniaus krašte buvo formuojamas naujas, tikrai lenkiškas visuomenės tarp sluoksnis, kuris niekino tiek senbuvius lietuvius, tiek ir aplenkėjusius „tuteišius“, kalbėjusius „paprastą“ kalbą.¹⁰⁶ Šią kalbą iki šiol plačiai naudoja vietos gyventojai. Tik pripažįstama tai labai nenoriai, nes laikoma nekultūringa kalba. Kultūringam bendravimui naudojamos lenkų arba rusų kalbos (lietuvių vyresniojo amžiaus žmonės tiesiog nemoka). „Paprastoji“ arba kaip dar vadinama „tuteišių“ kalba, nėra gudų kalba, nes joje persipynė ne tik gudų, bet ir lenkų, lietuvių kalbos. Gyventojų „paprastoje“ kalboje dažnai naudojami tokie, Z. Zinkevičiaus teigimu¹⁰⁷ lietuviškos kilmės, žodžiai kaip *dyrvan* (dirvonas), *parsiuk* (paršiukas), *daržyna* (daržinė), *skliut* (skliautas), *šašok* (šeškas), *kulša* (kulšis), *rojst* (raistas), *kerepla* (kerėpla) ir kt. Visus tuos žodžius ir daugybę kitų, galima šiandien išgirsti mūsų kaimuose. Dar vienas Vilniaus kraštui būdingas bruožas laikomas baltizmu –(w)szy (*wypiwszy*, *bywszy*) vartosena. Lenkijos lenkai tokių žodžių nevartoja. Tai yra Lietuvos lenkų išskirtinis bruožas. Didelį poveikį gudų kalba padarė Dieveniškų vietos gyventojams. Nemažai jų laiko save lietuviais, bet lietuvių kalba ryškiai skiriasi nuo grynų lietuvių kalbos. Jų dabartinė kalba – tai savotiškas paprastos, gudų ir lietuvių kalbos mišinys. Dažnai prie slaviško žodžio tiesiog priduriama lietuviška galūnė. Šis kraštas buvo kruopščiai tyrinėtas Lietuvos etnologų ir kalbininkų. Tad, pasinaudojus D. Mikulėnienės sudarytu žodynėliu¹⁰⁸, išrinkau keletą tokių žodžių, kaip pavyzdį. *Adyna-* (valanda), *ale* – (bet), *aluvka* – (pieštukas), *aptiekarka* – (vaistininkė), *diedas* (senelis), *drabnas* (smulkus), *čitojimas* (skaitymas), *laidokas* (girtuoklis), *smetona* (grietinė), *kvatera* (kambarys), *odzieža* (drabužiai), *paldienikas* (pirmadienis), *ručnykas* (rankšluostis), *veseliau* (linksčiau), *ūnūkas* (anūkas) ir t.t. Tokia šnekta sukelia problemų vietos lietuviams, nes reikia iš naujo mokytis grynų lietuvių kalbos (tuo atveju, jeigu nori išvykti į kitus Lietuvos miestus). Dabar jų vaikai taisyklingai kalbėti mokosi mokykloje, tad nekartą pasitaiko, kad tėvai negali suprasti vaikų.

Labai neigiamą poveikį mūsų kraštui padarė sovietmetis. Po Antrojo pasaulinio karo, hitlerininkams išžudžius žydus, išvažiavus lenkams, Vilnius tapo legendiniu miestu, kuriame esama laisvų butų. Plūstelėjo minios iš visos Sovietų Sąjungos, ypač rusai. Pietryčių Lietuvoje tada ir vėliau apsigyveno per 200 tūkst. imigrantų. Padariniai ypač skaudūs Šalčininkų ir Vilniaus rajonams. Į Šalčininkų rajoną dar 1985-1989 m. persikėlė 3 874 žmonės iš Gudijos.¹⁰⁹ P. Kalniaus manymu, Vilniaus krašte buvo labai aiškiai matomas bendras Maskvos imperinės tautų politikos

¹⁰⁶ Gaučas P. Etnolingvistinė Rytų Lietuvos gyventojų raida XVII a. antroje pusėje – 1939 m. (istorinė – geografinė analizė): (mokslinė disertacija). – V., 1997, LNB rankraščių skyrius, p.105

¹⁰⁷ Zinkevičius Z. Rytų Lietuva praeityje ir dabar. - V., p. 146

¹⁰⁸ Mikulėnienė D., Morkūnas K. Dieveniškų šnektos tekstai. – V., 1997, p. 161-181

¹⁰⁹ Ten pat, p. 241

kontekstas. Jau paveldėta didelė etnodemografinė įvairovė, tautinių bendrijų teritorinis padrikumas, susimaišymas, išsismelkimas vienu bendrijų apgyventų plotų į kitus, o kai kada ir dirbtinis suskaidymas, dar labiau viską komplikuojant ištrinant sienas ir administracinių - teritorinių vienetų ribas, prisidėjo prie dar didesnės vietinių žmonių tautinės savimonės sumaišties.¹¹⁰ Šalčininkų miestelyje viešpatavo migrantai, visose rajono įstaigose ir apskritai viešajame gyvenime įtvirtino rusų kalba. Migrantai į Šalčininkus plūste plūdo iš Baltarusijos ir kitų kraštų, nes čia jiems buvo sudarytos geros sąlygos: darbas, butas, giminystės ryšiai su anksčiau atvykusiais, parankiausia jų bendravimui rusų kalba ir kt. Baltarusijoje lenkai neturėjo savo mokyklų, o Šalčininkų krašte jų buvo.¹¹¹ Rusų kalbai ir kultūrai buvo suteiktos visos galimybės. Rusų kalbos dominavimas ir rusakalbių privilegijuota padėtis sukėlė kitų tautų nutautėjimą. Dalis lenkų perėmė rusų kalbą. Palaipsniui silpnėjo lenkų etninis identitetas ir spartėjo jų rusifikacija. Stalino kuriamos valstybės modelis buvo galinga komunistinė valstybė, kurioje tautoms vadovauja „didžioji rusų tauta“. Reikalavimas nacionalinėse respublikose privalomai mokytis rusų kalbos po karo buvo įdiegtas į Lietuvos švietimo sistemą.¹¹² Todėl šiandien žmonės, kurių pase pažymėta lenkų tautybė dar nerodo prieraišumo lenkų kalbai. 1989 m. Vilniaus universiteto ir Lietuvių kalbos instituto ekspedicijos metu buvo nustatyta, kad šiuo metu Lietuvos lenkai kalbiniu požiūriu skirytini į 3 grupes: 1) lenkai kalbantys tik lenkiškai; 2) dvikalbiai; 3) lenkai, kalbantys gudiškai.¹¹³ Jeigu pažvelgti į 2001 m. statistikos duomenis, galima pamatyti tokius skaičius: lenkų Lietuvoje yra 234989, iš jų 17233 gimtąją kalbą laiko lietuvių kalbą; 22439 – gimtąją kalbą laiko rusų kalbą. Bet tik 389 rusų pripažino lenkų kalbą kaip gimtąją.¹¹⁴ Todėl teigiama, kad Vilniaus krašte kalba jokiu būdu negali būti nei etnografiškas kriterijus, nei tautybės (etniškumo) nustatymo pagrindas.¹¹⁵ (žiūr. priedą) Tai, kad perėmė lietuvių kalbą nėra nieko nuostabaus, nes būtent tarp lietuvių ir lenkų ryškiausias susigiminiavimas. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, prasidėjo lietuvių tautos ir Lietuvos mažumų atgimimas. Lietuvos Nepriklausomybės pradžia sukėlė kai kuriuos konfliktus ir nesusipratimus tarp Lietuvos valdžios ir lenkų. To pagrindas buvo lietuvių kalbai suteiktas

---

¹¹⁰ P. Kalnius Pietryčių Lietuvos gyventojų etnokultūrinės aspiracijos švietimo srityje. In.: Etninė kultūra ir tapatumo išraiška. – Vilnius, 1999, p.108

¹¹¹ Jukštas J. Šalčia ar Solcz? // Vilniaus balsas – 1990, Nr. 9, p. 3

¹¹² A. Anušauskas. Tautinių-kultūrinių pokyčių prielaidos Rytų Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo ir pokario metais [žiūrėta 2007.03.15]. Prieiga per internetą: < <http://www.genocid.lt/Leidyba/13/arvydasa.htm>

¹¹³ Kalnius P. Pietryčių Lietuvos gyventojų etnokultūrinės aspiracijos švietimo srityje. In.: Etninė kultūra ir tapatumo išraiška. – Vilnius, 1999, p. 11

¹¹⁴ Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenis [žiūrėta 2007.01.12]. Prieiga per internetą: < <http://www.std.lt> >

¹¹⁵ Budreckas A. Vilniaus krašto demografinės problemos. In.: Studia Lituaniaica. Rytų Lietuva. – Chicago, 1980, p. 301

valstybinės kalbos statusas. Tačiau lietuviams, ne mažiau negu lenkams ar rusams, kalba yra svarbus tapatumo elementas. V. Savukynas teigia: „Dominuojančios etninės grupės, lietuvių, kalba istoriškai formavosi kaip ypač svarbi nacionalinės tapatybės dalis. Lietuvių identitetas pradėjo keistis XIX a. pabaigoje. Susiformuotas kalbiniu pagrindu ir bet kokia kaina siekiantis grynumo, jis atmeta neaiškias tapatybes, neleidžia būti „kitam“ jį demaskuodamas. Iki dabar kalba yra tas kriterijus, kuris atskiria savus nuo svetimų.¹¹⁶ Bent mūsų Dieveniškių krašto lietuvių kalba nepasižymi grynumu, tačiau jie labai didžiuojasi ja. Tad nieko nuostabaus, kad ką tik atgavusiai nepriklausomybę valstybei buvo taip svarbu apginti savo kalbą, pagrindinį etniškumo faktorių. 1992 m. Valstybinės kalbos inspekcija, grasindama baudomis, spaudė Lietuvoje lenkų spaudą. Turėjo būti pateikiami tik lietuviškos versijos vietovių pavadinimai, leidžiama tik lenkų abėcėlė. Taip pavyzdžiui, „Magazyn Wileński“ turėjo būti rašomas „Magazyn Wilniuski“. Pasak Lenkų Respublikos ambasadoriaus J. Vidackio (Widackiego), tik premjeras A. Abišala sulaukė tokius veiksmus.¹¹⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino *LR valstybinės kalbos įstatymą 1995 m. sausio 31 d. Nr. I-779*. Šis įstatymas nustato valstybinės kalbos vartojimą viešajame Lietuvos gyvenime, valstybinės kalbos apsaugą, kontrolę ir atsakomybę už Valstybinės kalbos įstatymo pažeidimus. Įstatymas nereglamentuoja Lietuvos gyventojų neoficialaus bendravimo ir religinių bendruomenių, renginių kalbos. Asmenų, priklausančių tautinėms bendrijoms, teisę puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius, garantuoja kiti Lietuvos Respublikos įstatymai ir Lietuvos Respublikos Seimo priimti teisės aktai.¹¹⁸ 1992.04.30 priimtas LR Vyriausybės nutarimas, *Dėl valstybinės kalbos mokėjimo kategorijų patvirtinimo ir įgyvendinimo įsakymas Nr.314* (dar kartą patvirtintas ir patobulintas 2003.12.30).¹¹⁹ Pagal kurį žmogus, norintis dirbti, privalėjo ir privalo išlaikyti tam tikro lygio kalbos egzaminą. Šalčininkų rajono savivaldybė 1995 m. sausio mėnesį kreipėsi į Seimą su prašymu bent iki 1998 m. teikti mažesnius lietuvių kalbos mokėjimo reikalavimus įstaigų vadovams ir aptarnavimo sferos darbuotojams. Prašymas nebuvo nagrinėtas.¹²⁰ Tačiau gyventojams buvo sudarytos visos sąlygos nemokamai mokytis lietuvių kalbos įvairiuose kursuose, platinami lietuvių kalbos vadovėliai. Priimtas įstatymas visai nereikšė, kad mažumos turėjo atsisakyti savo kalbos. Žmonių neišprusimas, baimė ir skirtingai (savo naudai) pateikiama

¹¹⁶ Savukynas V. Kaip galvojame apie kitus? // Kultūros barai – 1998, Nr. 7, p. 56

¹¹⁷ Bobryk A. Rosijanin mniej groźny niż polak? // Kurier Wileński – 2006, Nr. 139, s. 8

¹¹⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybė. *LR valstybinės kalbos įstatymas*- 1995 m. sausio 31 d. Nr. I-779 [žiūrėta 2007.03.15]. prieiga per internetą: <<http://www.vki.lrs.lt/ist1.htmlvalstybin4>>

¹¹⁹ LR Vyriausybės nutarimas. *Dėl valstybinės kalbos mokėjimo kategorijų patvirtinimo ir įgyvendinimo* // Valstybės žinios – 2003.12.30, nr. 123-5618

¹²⁰ Bobryk A. Polityka językowa państwa litewskiego // Kurier Wileński-2006, Nr. 126, s. 7

interpretacija sukeldavo problemų. Dar viena problema yra ta, kad rajone lietuvių yra mažai ir bendrauti lietuviškai nėra su kuo. Tad nėra galimybės „šlifuoti“ kalbą.

N. Kasatkina pastebėjo, kad: „Perestrojkos laikotarpiu ir praėjusio dešimtmečio pradžioje kitatautis, kalbantis lietuviškai, buvo pagarbos ir net susižavėjimo objektas. Lietuviai nepaprastai vertindavo kitataučių pastangas, net jei tai būdavo viso labo pasisveikinimas ar nereikšminga frazė, o dalykinis pokalbis vykdavo kita kalba. Mėgindami prabilti lietuviškai, simpatijos sulaukdavo ir vis dažniau apsilankantys užsieniečiai, ir šalyje gyvenantys nelietuviai, o atvirai tyčiotis iš klaidų niekas nė nemėgino. Tolerancija, palankumas ir net tam tikras dėkingumas buvo savotiškas paskatinimas šalyje gyvenantiems kitataučiams bendrauti, kalbėti ir mokytis kalbos, dalyvauti visuomeniniame gyvenime.“¹²¹ Požiūris pasikeitė nepastebimai. Humoro laidoje (ypač tai išnaudoja „Dviračio šou“) kone būtinu elementu tapo kitatautis, kalbą su akcentu: personažai buvo atpažįstami ir sugestyvūs. Visuomenėje sustiprėjo kitataučių atpažinimas ir išskyrimas – kaip automatiška, nesąmoninga reakcija į akcentą. Todėl šiandien kartais tai sukelia kalbos barjerą, baimę, kad būsi išjuoktas, kaip tu besistengtum. Tai gali apsunkinti mažumų integraciją. Šiandien būtent per televiziją ir spaudą formuojasi nuomonė apie visuomenę, įvykius. Bent kol nepamatysi savo akimis ir nepajusi pats. O gal tai tiesiog bandymas neutralizuoti praeitį? D. Loventalis humorą ir satyrą įvardija būtent kaip vieną iš tokių būdų.¹²²

Kalbos pagalba grupės kolektyvinėje atmintyje saugomi ir protėvių paliktos vietovardžių pavadinimai, protėvių pavardės. Jų pagalba yra išlaikomas ryšis su teritorija, kurioje gyvenama. Tai yra „aš buvau“ ir „aš esu“ patvirtinimas.

2.1.1. Toponimai

Kaip teigia etnologas P. Kušneris: „Tautos, ilgai gyvenančios toje ar kitoje teritorijoje, palieka savo buvimo pėdsakų, kurie šimtmečius ir tūkstantmečius išlieka ne tik iškasenose, bet ir kalboje atėjūnų, kurie pakeitė pirminius šios teritorijos gyventojus. Ilgiausiai išlieka vieną tautą pakeičiančios (jeigu toks pasikeitimas įvyksta) kitos tautos kalboje senieji geografiniai pavadinimai, bet ir juose išlieka daugiau ar mažiau senovinių pavadinimo formų. Tikrąją šių pavadinimų prasmę galima aiškinti tik griebiantis senųjų gyventojų kalbos, kuri toms atskiroms vietovėms ar gyvenvietėms davė atitinkamus vardus. Toponimika yra raktas išspręsti daugeliui

¹²¹ Kasatkina N. Lietuvių etninių grupių bruožai. Adaptacijos nuostatų komentaras. – v., 2003, p. 51

¹²² Ловенталь Д. Прошлое чужая страна. - Санкт-Петербург – 2004, p. 129

klausimų, susijusių su dabartine etninių gyventojų sudėtimi arba su senųjų gyventojų etnine kilme.“¹²³ Simbolių, prasmų ir pasakojimų sluoksnius išsiskleidęs vietovėje, tad ir vietos pavadinimas nurodo į savus prasminius klodus. Kiekviena tauta savo gyvenvietes vadina vardais, turinčiais tam tikrą prasmę. Be to, vietovardžiams būdinga savitos priesagos ir priešdėliai. Lietuviškiems vietovardžiams būdingiausia priesaga – *išk-*, kurios neturi kaimyninės tautos: gudai, lenkai ir net latviai. Pasikeitus gyventojų kalbai Rytų Lietuvoje, vietovardžiai dažniausiai nedaug tepakito, tik galūnės buvo pakeistos slaviškomis. Dėl to daugelio lietuviškų vietovardžių lietuviška kilmė lengvai atpažįstama.¹²⁴ Pavyzdžiui *Dieveniškės* (Dieveniški), *Ragožiškės* (Ragožyski), *Eišiškės* (Ejšyški), *Tabariškės* (Tabariški), *Gerviškės* (Gerviški), *Jundiliškės* (Jundzieliški), *Angliniškės* (Angliniški). Pavadinimų šaknys daugumoj atvejų išliko lietuviškos ir lenkiškai pavadinimai skamba panašiai, pvz.: *Naujakiemis* (gyventojai vadina Navakiemia), *Turgeliai* (Turgieli), *Skubėtai* (Skubiaty), *Gumbas* (Gumba), *Daučiūnai* (Dauciuny), *Šarkaičiai* (Šorki), *Purvėnai* (Purviany), *Mantviliškės* (Mantviliški), *Dailidės* (Dailidy), *Skynimai* (Skinimy), *Kernavė* (Kernava), *Kurmeliūnai* (Kurmeliancy) ir t.t. Bet ir nebūdama kalbininkė išdrįsiu sakyti, kad kai kurių kaimų pavadinimai yra slavų kilmės, pvz.: *Zalamanka* (Ažulomis), *Javorovo* (javor), *Lastaučikai* (gudų kalba lastauka - kregždutė), *Kalitonys* (vietos gyventojai vadina Kalitancy, išvertus reiškia – kada šokiai), *Karolina* (lenkų moters vardas), *Kaniūkai* (Koniuchy - arklininkai), *Bogumiliškės* (Bohumiliszki – bogu miše – Dievui mieli) ir kt. Kai kuriuos pavadinimus galima įvairiai interpretuoti pvz.: *Kunkulka* (liet. Kūnas-kulka, lenk. kulka tos pačios reikšmės), *Vilkiškės* (Vilkas –wilk), *Trebuškės* (Tribuški, treba – reikia - gudų žodis). *Jackonys* (Jackany) gali būti nuo lenkiško vardo Jacek, prie Šalčininkų miesto stovi koplytėlė, kurioje anksčiau buvo Šv. Jackaus skulptūra. Kai kurie vietovardžių pavadinimai kalba patys už save *Gudeliai* (Gudelki), nuo žodžio gudai. Patikrinau, kaip skambėjo vietovardžiai anksčiau, ir pasirodo, tik keletas kaimų pavadinimų šiandien yra iškraipyti (Neglimanė – Jaglimonys, prarado N raidę; Wobaly - Obalai). Kai kurie kaimai jau iš vis neegzistuoja.¹²⁵ Kaip teigia P. Gaučas: „Lietuvoje daug slaviškos kilmės vietovardžių. Dėl to kartais keblu nustatyti rytinę lietuviškų toponimų ribą.“¹²⁶ Šalčininkų krašto vietovardžiuose atsispindi slavų ir lietuvių kultūrų sąlytis. Kai kurių autochtonų vietovardžių pirmąsias lytis išnyko ar buvo pakeistos slaviškais atitikmenimis. Amžių tėkmėje taip pat išliko

¹²³ Kušneris Pietryčių Pabaltijos Etninė Praeitis. – Chicago, 1979, p. 84

¹²⁴ Gaučas P. Etnolingvistinė Rytų Lietuvos gyventojų raida XVII a. antroje pusėje – 1939 m. // Voruta – 1998, Nr. 8, p. 14

¹²⁵ Метрическая книга о бракосочетании Солечницкий костел.// LVIA- F. Nr. 1518, Ap. Nr.1, S. VT. Nr. 22

¹²⁶ Gaučas P. Etnolingvistinė Rytų Lietuvos gyventojų raida XVII a. antroje pusėje – 1939 m. (istorinė – geografinė analizė): (mokslinė disertacija). – V., 1997, LNB rankraščių skyrius

lietuviškai – aistiškos pavadinimų šaknys, bet jau su slaviškomis galūnėmis, ar buvo perdirtos pagal slavų vietovardžių darybą.¹²⁷ Dirbdama kraštotyrininke susiduriu su gyventojų noru atkurti savo praeitį. Kai kurie jų mano, kad yra jotvingių palikuoniai. Jotvingių buvusias gyvenvietes rodo išlikę akmeniniai jotvingiški pilkapiai. Tokių pilkapių aptikta Šalčininkų rajone Dieveniškėse, Skubėtuose, ir kt.¹²⁸ Lietuviai pabėgėlių jotvingių kaimus, įsikūrusius jų gyventuose plotuose, vadino Dainavomis.¹²⁹ Tokių kaimo pavadinimų yra Rytų Lietuvoje, taip pat mūsų rajone. Šalčininkų rajone yra kaimai Dainava ir Dainavėlė.

LR Vyriausybė priėmė nutarimą - *Dėl tarmių ir etninių vietovardžių išsaugojimo 2001-2010 metų programos ir svetimžodžių keitimo lietuviškais atitikmenimis tvarkos patvirtinimo*. 2000 m. lapkričio 6 d., Nr. 1340. Vienas ir paragrafų skamba taip: „Lietuvių kalbos tarmės ir lietuviški vietovardžiai yra svarbi dalis lietuvių tautos kultūros paveldo, kurį Lietuva turi atskleisti Europai, įžengdama į daugiakultūrę Europos Sąjungos visuomenę. Etniniai vietovardžiai yra ne tik tautos istorijos šaltinis, bet ir Lietuvos valstybės tapatumo žymuo.“¹³⁰

2.1.2. Antroponimai

Įvairūs socialiniai sluoksniai pavardes ėmė vartoti ne tuo pačiu laiku. Pastovias, iš kartos į kartą perduodamas pavardes pirmiausia pradėjo vartoti didikai. Paprasti žmonės dar ilgai be jų apsiėjo. Tik išsigalėjus griežtesnei žmonių registracijai, pasų bei metrikų institucijai, gyventojai buvo pradėti sistemingai vadinti dviem asmenvardžiais: vardu ir pavarde. Kas pastovios pavardės tada dar neturėjo, tam įrašydavo pravardę.¹³¹ Dauguma dabartinių pavardžių pagal kilmę yra nelietuviškos – iš apie 55 tūkstančių pavardžių, lietuviškas šaknis bei kamienus turi apie 18 tūkst. pavardžių, t.y. apie 30 %. Apie 70 % dabartinių lietuvių pavardžių yra išsirutuliojusios iš nelietuviškų šaknų arba kamienų. Pavardės, turinčios nelietuviškas šaknis bei kamienus, daugiausia yra sudarytos iš įvairių krikšto vardų (Jonas, Petras, Mykolas ir t.t.). Patys krikšto vardai yra labai įvairios kilmės, bet gausiausia jų tarpe hebrajiški, graikiški bei lotyniški. Jie davė pamatą susiformuoti tūkstančiams dabartinių pavardžių. Be to, į Lietuvą per šimtmečius atsikėlė nemaža

¹²⁷ Budreckis A. Vilniaus krašto demografinės problemos. In.: Studia Lituanica. Rytų Lietuva. – Chicago, 1980, p. 340

¹²⁸ Lietuvos sienų raida. – V., 1997, p.153

¹²⁹ Ten pat, p.142

¹³⁰ LR Vyriausybės nutarymas Dėl tarmių ir etninių vietovardžių išsaugojimo 2001-2010 metų programos ir svetimžodžių keitimo lietuviškais atitikmenimis tvarkos patvirtinimo. 2000 m. lapkričio 6 d., Nr. 1340.[žiūrėta 2007.04.20].Prieiga per internetą: <<http://www.lrs.lt/ist5.html>>

¹³¹ Zinkevičius Z. Lietuvių antroponimika. Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje. – V., 1977, p.35

kitataučių, kurie turėjo savas pavardes, vienaip ar kitaip susijusias su tais pačiais biblijiniais vardais. Tokios pavardės Lietuvoje yra pačios gausiausios.¹³² Vanagas A. teigia: „Nemaža turime pavardžių iš krikšto vardų, padarytų su mažybinėmis ar maloninėmis priesagomis –elis; –utis (Jurgutis). Tokios pavardės, kurios su lietuviškomis priesagomis sudarytos iš skolintų krikšto vardų, yra lietuviškos pavardės. Jos niekuo nesiskiria nuo tam tikra prasme panašių, net ir rusiškų pavardžių Ivanov, Stefanovič ir t.t. kurios yra padarytos iš krikšto vardų su rusiškomis patroniminėmis priesagomis –ovič, –ič, –evič.¹³³ Kadangi pavardžių formavimosi laikais Lietuvoje valstybinių įstaigų rašto kalba buvo slavų kalba, o vėliau lenkų kalba, tai dokumentuose tėvavardžiai ir iš jų kilusios pavardės dažnai būdavo rašomos su slaviškomis tėvavardinėmis priesagomis. (pvz. Jonas Petraitis - Jan Petrovič). Dėl to dabar lietuviai turi pavardes su priesagomis – *avičius*, –*evičius*. Vėliau, raštinėse išsigalėjus lenkų kalbai, šalia priesagų –*ovič*, –*evič* imta dėlioti ir lenkiškas –*ovski*, –*inski*, –*iski*, kurios ilgainiui buvo sulietuvintos į –*auskas*, –*inskas*, –*ickas*.¹³⁴ Tačiau, kai kurios pavardės tikrai kelia abejonių. Nors ir teigiama, kad jos yra lietuvių kilmės, bet taip pat galima pasakyti, kad jos yra lenkų kilmės. Ir dabar nustatyti, ar tai buvo tyčia užrašyta, ar tai tiesa, nėra jokios galimybės. Tačiau pasitaiko pavardžių, kurios turi slavų šaknis (pvz. Vasilevski, Siemenovič, Mikitovič, Lechovič ir kt.). Tėvavardžiuose lietuvių kalbos elementų yra kur kas daugiau, negu krikšto varduose.¹³⁵ Tyrimo metu buvo pasinauduota Z. Zinkevičiaus sudaryto lietuviškų nekrikštavardinių asmenvardžių sąrašu¹³⁶. Bandydama atrasti bent keletą pažįstamų lenkų pavardžių kaip pavyzdį, jog, kai kurie vietos gyventojai yra teisūs, teigdami, kad yra vietiniai, ir nepavyko rasti. Taigi, buvo atrasta: *Daugela* (gėla), *Dulko* (dulkėti), *Kirvel* (kirvis), *Kodz*, *Kodzis* (kuodas), *Kuprinovič* (kuprius), *Kibilda* (šlubas), *Litvinovič* (lietuvis- litwin), *Labul* (labas), *Milinovič* (meilutis), *Radzievič* (Radiminas), *Skeba* (skebis), *Spirgulievič* (spirgila) ir daugybę kitų. Yra nemažai pavardžių, kurios akivaizdžiai lietuviškai skamba, tačiau jų savininkai yra lenkai ir atvirkščiai. Patikrinus XIX a. ir XX a. pradžios Šalčininkų bažnyčios metrikacines knygas pasirodė, kad nemažai mūsų gyventojų jau seniai gyvena šioje vietovėje. Vėl galima taikyti mūsų kalbininkų metodą prie kai kurių pavardžių. Vieni skamba lietuviškai arba turi lietuviškus šaknis: Čepulionis, Jagiello, Rynkievič, Žynis, Žamojcin, Druto, Jurgo ir kt. Kitos pavardės turi tikrai slavų šaknis: Maslovski, Tomaševski, Fedorovič, Sokolovskij, Malinovskij,

¹³² Vanagas A. Lietuvių pavardės // Mokslas ir gyvenimas – 1976, Nr. 6, p. 32

¹³³ Ten pat, p. 33

¹³⁴ Zinkevičius Z. Lietuvių antroponimika. Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradioje. – V., 1977, p.36

¹³⁵ Ten pat, p. 73

¹³⁶ Ten pat. P. 118-226

Mozolev ir kt.¹³⁷ Dar įdomesnės pavardės (tikriausiai gudų) buvo aptiktos Radvilų Jašiūnų dvaro sąskaitų dokumentuose: Korniliuk, Soczyk, Struk, Panaruk, Newczuk.¹³⁸ Taigi, galima teigti, kad tas kraštas yra tikrai daugiatautis, įdomus ne tik savo istorija, kalba, bet ir gyventojais.

Tačiau šiandien kyla problemų dėl pavardžių rašymo. Ilgą laiką lenkai laukia, kada jiems bus leista pakeisti surusintas pavardes į lenkiškai skambančias. Kol kas toks sprendimas nepriimtas. Tačiau prie lenkiškų pavardžių pasų skyriuje kartais net neatsiklausus prirašo lietuvišką galūnę.¹³⁹ Kai kurie lenkai patys keičia pavardę į lietuvišką.

2.1.3. Švietimas

Tautinio identiteto, tai reiškia, ir kalbos palaikymui labai svarbų vaidmenį atlieka švietimas. Jis dažnai būna išnaudojamas politikoje. Todėl mokykloms skiriamas ypatingas dėmesys. Prislopinti gyventojų tautinę savimonę sovietmečiu buvo bandoma vykdant rusifikaciją. Kryptingai buvo vykdoma švietimo politika: pageidautinų mokyklų skaičių didinti, nepageidautinų – mažinti. Labiausiai nepageidautinos Rytų Lietuvoje buvo lietuviškos mokyklos. Ne pačios geriausios, nors ir ne tokios „kenksmingos“ kaip lietuviškos, tapo lenkiškos mokyklos, o labiausiai pageidautinos – rusiškos mokyklos.¹⁴⁰ Rusai agitavo pakeisti lenkų kalbą į rusų arba lietuvių. Tačiau, ne visi tėvai palaikė šį pasiūlymą. H. K. Giežyna parašė J. Stalinui laišką, pasirašytą 60 tėvų parašais. Pagal laišką atvyko laikraščio „*Литературная газета*“, žurnalistas. Vėliau atvyko ir komisija iš Maskvos. Po komisijos posėdžio buvo uždrausta uždaryti lenkų mokyklas ir leista kurtis naujoms. Buvo pasakyta: „...nesvarbu, kokia kalba žmonės kalba, svarbu kokia kalba lengviau komunizmo idėjas suvoks“.¹⁴¹ 1950 -1951 m. duomenimis funkcionavo 156 lenkų mokyklų, 5 mišrios. Tačiau lietuviai tam priešinosi, teigdami, kad tai „Stalino Vilniaus krašto polonizacija“. Lietuvos inteligentai 1956 m. parašė Lietuvos SSR ministrui pirmininkui laišką, prašydami Vilniaus krašto teritorijoje steigti lietuviškas mokyklas. „Propagavimas lenkų kalbos yra kenksmingas politikos atžvilgiu, nes prieštarauja Didžiojo Lenino nacionaliniams principams, atgaivina šovinistiškus

¹³⁷ Метрическая книга о бракосочетании Солечницки костел 1827-1847 // LVIA - F. Nr. 1518, Ap. Nr. 1, S. VT. Nr. 22; Записи метрической книги Солечницкаго костела о умерших 1917 – 1922 // LVIA - F. Nr. 1518, Ap. Nr. 1, S. VT. Nr. 43

¹³⁸ Jašiūnų dvaro sąskaitos. „Rachunek konieczny“ // LVIA – F. 1280, Nr. 1, S. VT. 486

¹³⁹ Prie mano giminaičio lenkiškos pavardės buvo prirašyta galūnė –is. Juokingai skamba. Tačiau žmonai ir vaikams nejuokinga, jie liko su kita pavarde. Kyla problemų tvarkant dokumentus.

¹⁴⁰ P. Kalnius Pietryčių Lietuvos gyventojų etnokultūrinės aspiracijos švietimo srityje. In.: Etninė kultūra ir tapatumo išraiška. – Vilnius, 1999 p.108

¹⁴¹ Bobryk A. Komunistyczny na oświacie kaganiec // Kurier Wileński – 2005, Nr. 245, p. 8

nusiteikimus.“¹⁴² Bet laikui bėgant vis tiek lenkų mokyklų mažėjo, o rusų daugėjo. Nemažai tėvų skatinami norų, kad jų vaikai geriau gyventų, leido savo vaikus į rusų mokyklas. Baigus mokyklą rusų kalba buvo didesnės perspektyvos (kaip šiandien lietuvių). 1979 m. šalia gimtos kalbos 61% lenkų vartojo rusų kalbą, 11,1% - lietuvių kalbą. Galimybė laisvai bendrauti kita kalba suteikė šansą normaliai egzistuoti. Tačiau vis mažėjo žmonių, kurie gimtąja kalba laikė lenkų kalbą. Vyko kalbinė asimiliacija. Galimybės prieiti prie lenkų kultūros buvo labai mažos.¹⁴³ Vis daugiau lenkų lankė rusų mokyklas.¹⁴⁴ Lenkams sunku buvo įgauti ir aukštąjį išsilavinimą. To pasekmė – lenkai aštuoniasdešimtųjų metų pabaigoje turėjo mažiausiai inteligentijos atstovų. Studijas baigę buvo 37,2% žydų, 19,7% ukrainiečių, 16,8 rusų, 10,9% baltarusių, 10,1% lietuvių ir tik 4,5% lenkų.¹⁴⁵ Problemą pagilino pokario metais įvykdyti trėmimai ir repatriacija. 1950 m. tik iš Eišiškių į Chabarovsko kraštą buvo išstremta 48 šeimos.¹⁴⁶ Išvykti užsiregistravo 279498 gyventojų. Pagal 1952.07.21 duomenis, išvažiavo tik 195156 asmenų. Tikriausiai, išvykusių skaičius daug didesnis, nes nėra duomenų, kiek išvyko nelegaliai, bėgdami nuo sovietų represijų.¹⁴⁷ Pagal SSRS ir Lenkijos vyriausybės 1957 m. kovo 25 d. susitarimą „*Dėl tolesnės lenkų tautybės asmenų repatriacijos terminų ir tvarkos*“ iš Lietuvos į Lenkiją išvyko 48 352 žm. (tarp jų buvo ir 518 lietuvių, 3336 žydai, 422 baltarusiai, 329 rusai ir 66 asmenys, nenurodę savo tautybės).¹⁴⁸ Pietryčių Lietuvos vietiniams gyventojams labai kenksminga tai, kad prarasta inteligentija – tiek miesto, tiek kaimo – ilgaamžė vietos tradicijų saugotoja. Jos išsikėlimas sutrikdė epochų sąsają. Jaunimui išnyko akstinas siekti aukštojo mokslo, nebuvo į ką lygiuotis. Jauna ir negausi lenkų inteligentija buvo priversta iš naujo kurti ir puoselėti savo tautinę pasaulėžiūrą. Jie neįstengė pasisavinti Lietuvos lenkų krašto patriotų tradicijų, išdidumo dėl savo „čionykštystės“ ir didžiutis Lietuva kaip savo tėvyne ir negalėjo to padaryti dėl objektyvių priežasčių.¹⁴⁹ Lenkai atsidūrė kultūriniame vakume.

---

¹⁴² Ten pat, p. 8

¹⁴³ Bobryk A. Asymilacja po kacapsku // Kurier Wileński - 2006, Nr. 13, s. 8

¹⁴⁴ Jau pokario metais mano tėvai pradėjo lankyti rusų mokyklą. Tad klausimas, kokią mokyklą lankysime mes, nebuvo net nagrinėtas. Mano klasėje buvo 33 mokiniai, iš jų tik viena buvo rusė, visi kiti buvo lenkai. Apie lenkų kultūrą, literatūrą dauguma iš mūsų sužinojo tik po nepriklausomybės atkūrimo. Mąstymas galvoje vyksta rusų kalba, visa patirtis ir žinios įgytos rusų kalba, tad tikrai nelengva persiorientuoti į lenkų. Dažniausiai net skaityti lengviau lietuviškai negu lenkiškai.

¹⁴⁵ Bobryk A. Wilno oczyścic, a chłopow – do kołchozu // Kurier Wileński - 2005, grudnia 9, s. 8

¹⁴⁶ Stravinskienė V. Lenkų demografiniai pokyčiai Lietuvoje 1947 – 1959 metais // Lituania - 2006, t. 66, Nr. 2, p. 28

¹⁴⁷ Bobryk A. Wilno oczyścic, a chłopow – do kołchozu // Kurier Wileński - 2005, grudnia 9, s. 8

¹⁴⁸ A. Anušauskas. Tautinių-kultūrinių pokyčių prielaidos Rytų Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo ir pokario metais [žiūrėta 2007.03.15]. Prieiga per internetą: < <http://www.genocid.lt/Leidyba/13/arvydasa.htm>

¹⁴⁹ Sociolingvistinė situacija Vilniaus krašte „po Turskos“. In.: Turska H. O powstaniu polskich obszarow językowych na Wilenszczyźnie. – V., 1995. p. 95

Atkūrus nepriklausomybę, atsirado galimybė kurti mokyklas savo gimtąja kalba. Pagal 1989 m. priimtą *Tautinių mažumų įstatymą*, 2 str., Lietuvos Respublika garantuoja teisę į valstybinę paramą ugdyti tautinę kultūrą ir švietimą; teisę mokytis gimtąja kalba ir t.t.¹⁵⁰ Rytų Lietuvoje padaugėjo lietuviškų mokyklų. Tėvai gali rinktis, kurią mokyklą lankys jų vaikai. Tačiau, dėl mokyklų Šalčininkų rajone yra priekaištų. Šia tema rašoma nuolat.¹⁵¹ Bet susidaro įspūdis, kad kartais interpretuojama vienpusiškai. Mokytojai, tėvai ir kiti politikos debatų dalyviai, lygindami mokyklas su skirtingomis dėstymo kalbomis konkurencingumo požiūriu, noriai rutulioja temą apie besiskiriančią finansinę paramą, kurios mokyklos sulaukia iš išorės. Mokyklų rusų kalba ir Vilniaus rajono mokyklų lietuvių kalba atstovai pabrėžia lenkakalbių mokyklų gaunamą paramą iš Lenkijos. Lenkija padeda, tačiau niekas neatkreipia dėmesio, kiek pastangų padėjo tėvai ir mokytojai. Priekaištauti, kad Lietuvos gyventojai turi išlaikyti lenkų mokyklas, vėlgi yra nesąžininga. Vaikų tėvai dirba Lietuvoje ir taip pat moka mokesčius. Nutylima aplinkybė, jog Vilniaus ir Šalčininkų rajone faktiškai konkuruoja dvi paralelinės švietimo lietuvių kalba infrastruktūros – mokyklų tinklas, kurį administruoja ir iš savo biudžeto išlaiko savivaldybė, ir tinklas, kurio steigėjas - apskritis, disponuojanti tiesiogine vyriausybės parama.¹⁵² Lietuvių mokyklų mokinių skaičiaus daugėja, tačiau tai rodo ne lietuvių atsiradimą ar sugrįžimą prie šaknų, o kitataučių integravimą. Keičiasi etninė moksleivių sudėtis lietuvių mokyklose. Tai sukelia tam tikrų problemų vaikams, mokytojams ir tėvams. Tai reikalauja ir papildomų lietuvių kalbos pamokų, logopedų, psichologų pagalbos. Tarp mokytojų ir tėvų kartais nėra ryšio, nes tėvus sulauko kalbinis barjeras. Rajono bendras vaizdas yra gan liūdnas – silpna ekonomika, daug socialiai remiamų ir asocialių šeimų, kai kurie vaikai neturi net bendrų kultūros įgūdžių. Savo aplinkoje jie naudoja „paprastą“ kalbą. Tokiam vaikui yra didžiulis stresas patekti į svetimos kalbos aplinką. Ilgus metus vaikas nesupranta, ko iš jo reikalaujama. Vilniaus rajono psichiatras V. Banaitis pastebėjo, kad į polikliniką Vilniaus rajono mokyklų tėvai ir mokytojai atlydi dešimtis pradinukų, kurie niekaip negali įveikti programos, neišmoksta nei skaityti, nei rašyti. Gydytojo nuomone, priežastis yra ta, kad tų vaikų gimtoji, namų kalba yra „paprastoji“, o atėję į mokyklą, jie

---

¹⁵⁰ Tautinių mažumų teisinė ir socialinė padėtis [žiūrėta 2006.11.12]. prieiga per internetą < <http://www.manoteises.lt/lygybė/padėtis.html> >

¹⁵¹ Galima perskaityti V. Strazdas Valstybė valstybėje // *Voruta* – 2003, Nr. 11; Gaidytė J. Lietuvių švietimas: tarp dviejų valstybių ir tarp dviejų valdžių ... // *Voruta* – 2004, nr. 3; Garšva K. Kiek ir kam kainuoja lenkiškos mokyklos Lietuvoje? // *Voruta* – 2003, Nr. 14, Purytė S. Šalčininkuose marinamos lietuviškos mokyklos // *Respublika* – 2007, balandžio 24, p. 5

¹⁵² Leončikas T. Asimiliacija šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje: Švietimo sektoriaus pasirinkimas (daktaro disertacija). – V., 2006, LNB rankraščių skyrius, p.51

susiduria ne su gimtąja, o su nauja, lenkų kalba, kurios dar ilgokai gerai nesupranta.¹⁵³ Tačiau, vaikas, kuris komunikacijai naudoja „paprastą“ kalbą greičiau supras lenkų kalbą, nes jos panašesnės. O ką daro tėvai su tais vaikais, kai iš tokių „paprastai“ kalbančių šeimų leidžia vaikus į lietuvių mokyklą? Šiuo atveju psichologo pagalbos reikia ne tik vaikui, bet ir mokytojui. Miestelio gyventojai yra gudresni ir turi daugiau galimybių, savo vaikus jie leidžia į lietuvių ikimokyklinės įstaigas. T. Leončiko duomenimis, 2000-2004 m. belankančių ikimokyklinio ugdymo įstaigas 93% vaikų buvo ugdomi lietuvių kalba, 5% rusų, 2% lenkų.¹⁵⁴ Tuo atveju vaikas, einantis į pirmąją klasę, jau šią tokią supratimą turi apie lietuvių kalbą. O jau pradinių klasių pabaigoje tikrai jokių problemų nebėra. Privalumas yra ir tiems vaikams, kurie lankys lenkų mokyklą. Jie lengviau ir greičiau įsisavina lietuvių kalbą. Tačiau tai galima padaryti tik miesteliuose. Tai dėl kokių priežasčių kitataučiai tėvai leidžia savo vaikus į lietuvių mokyklą? Kaip teigia P. Kalnius, apie tai negalima spręsti vienareikšmiškai, nes čia tarpusavyje susipynę daug dalykų: tautinė savimonė, gimtoji kalba, pase įrašytos tautybės ir tos tautybės kalbos mokėjimo lygis, pase įrašytos tautybės atitikimas tautybę, kuriai asmuo pats save priskiria.“¹⁵⁵ Tačiau atsakymas labai paprastas – perspektyvos. Lietuvių kalbos žinojimas leidžia lengviau adaptuotis tarp lietuvių (nebus kalbinio barjero), galimybė įgauti aukštąjį išsilavinimą, geresnį darbą. Visa tai patvirtina ir T. Leončiko atliktas tyrimas.¹⁵⁶ Pagrindinė motyvacija – išmokyti lietuvių kalbą. Todėl ir lenkai, nors ir leidžia savo vaikus į lenkų mokyklas, tačiau su viena sąlyga – kad lietuvių kalbos dėstymas būtų gero lygio. Tai yra labai rimta problema, į kurią kreipiama nepakankamai dėmesio. Trūksta mokytojų lituanistų. Nors lietuvių kalba yra dėstoma nuo I klasės, tačiau dažniausiai ne specialisto, kartais net lietuviškai nemokančio mokytojo, be to nėra lietuviškos kalbinės aplinkos, todėl vaikai kalbos neišmoksta. Beveik nebandoma dėstyti dalykų valstybine kalba, rekomendacijų istoriją ir geografiją dėstyti lietuvių kalba nelabai paisoma, mokytojai nežino lietuviškų terminų, todėl moksleiviams kyla sunkumų atliekant egzaminų užduotis. Daugelis mažumų mokyklų mokytojų yra jau garbaus amžiaus, dauguma jų nemoka valstybinės kalbos, todėl nesitobulina.¹⁵⁷ T. Leončikas teigia, kad: „Švietimo sektoriaus pasirinkimas yra ir bus aktualus asimiliacijos raidai tol,

---

¹⁵³ P. Kalnius Pietryčių Lietuvos gyventojų etnokultūrinės aspiracijos švietimo srityje. In.: Etninė kultūra ir tapatumo išraiška. – Vilnius, 1999, p.112

¹⁵⁴ Leončikas T. Asimiliacija šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje: Švietimo sektoriaus pasirinkimas (daktaro disertacija). – V., 2006, LNB rankraščių skyrius, p. 49

¹⁵⁵ P. Kalnius Pietryčių Lietuvos gyventojų etnokultūrinės aspiracijos švietimo srityje. In.: Etninė kultūra ir tapatumo išraiška. – Vilnius, 1999, p.109

¹⁵⁶ Leončikas T. Asimiliacija šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje: Švietimo sektoriaus pasirinkimas (daktaro disertacija). – V., 2006, LNB rankraščių skyrius, p. 51-105

¹⁵⁷ Pileckas M. Tautinio švietimo raida Vilniaus ir Šalčininkų rajonuose atkūrus nepriklausomybę // Geografija – 2004, t. 40, nr. 2, p. 41 -47

kol šie sektoriai išsaugos etninį atspalvį. Lietuvoje <...> dėstymo kalba kasdienybėje tapatinama su mokyklos priklausomybe etninei bendruomenei“.¹⁵⁸ Mokyklų klausimas etninėms bendruomenėms yra gana jautri tema, siejama su jų etninės grupės raida ir išlikimu. Reikia sutikti su P. Kalniaus nuomone: „... negalima tikriesiems lenkams, kurių gimtoji lenkų kalba ir tvirta tautinė savimonė, daryti kliūčių turėti savo mokyklas, lygiai taip pat lenkai neturi primesti lenkiškų mokyklų tikriesiems gudams, „tuteišiams“ bei lenkams, kurių lietuviška tautinė savimonė, o juo labiau – pietryčių Lietuvos lietuviams pagal pasą ir pagal savimonę. O tokių recidyvų taip pat esama, ypač tose vietovėse, kur lietuvių labai mažai.“¹⁵⁹ Lietuvoje gyvenančių rusų ir lenkų yra stiprus ryšys tarp tapatybės ir kalbos. Jau vien minėtoji švietimo infrastruktūra yra organizuota kalbiniu principu, kuris visuomenės sąmonėje sutampa su etniniu pasidalijimu.¹⁶⁰ A. Maceina rašo: „Jeigu kur kalbinės tvoros tveriamos, tai irgi tik tremtyje. Jeigu kur sava kalba vertinama neišlaikant saiko, tai taip pat tik tremtyje. Šiuo atžvilgiu mes ne sykį elgėmės kaip ežiai: riečiamės savin ir atstatome spyglius viskam, kas svetima“.¹⁶¹ Tad reikia daugiau pagarbos ir tarpusavio bendradarbiavimo.

2.2. Religija

Religija yra vienas iš svarbiausių tapatumo elementų. Dar LDK laikotarpiu, konfesinis susivokimas buvo bene pirmoji tapatybės forma. Kartais tik religija ir padeda išsaugoti savo identitetą. Dauguma lenkų tautybės gyventojų tapatina save būtent su katalikų religija, bažnyčia ir tai yra vienas svarbiausių jų identifikatorių. Jeigu sovietmetis paliko nemažai lenkų be gimtos kalbos, tai be religijos nepaliko. Religija padėjo išsaugoti tautinę savimonę ir bent kiek kalbos. Totoriai neišsaugojo savo kalbos, bet išsaugojo religinį tapatumą.

Nuo senovės laikų Lietuvoje surasdavo prieglobstį įvairių tikėjimų žmonės. Lietuvoje iki šiol gyvuoja graikiškosios ir lotyniškosios krikščionybės kultūrinė tradicija. Iki šiol gyvena islamą išpažįstantys totoriai, judaizmą išpažįstantys karaimai ir žydai. Veikia evangelikų, reformatų ir kitos bažnyčios. 2001 m. surašymo programoje buvo numatytas klausimas apie savęs priskyrimą

¹⁵⁸ Leončikas T. Asimiliacijos prielaidos ir mokyklos pasirinkimas: pirmųjų tėvų grupių palyginimas // Sociologija. Mintis ir veiksmas – 2006, nr. 1, p. 77

¹⁵⁹ Kalnius P. Rytų Lietuvos lietuviai ir etninės asimiliacijos procesas. *In.*: Etninė kultūra ir tapatumo išraiška. – V., 1999, p. 113

¹⁶⁰ Leončikas T. Asimiliacija šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje: Švietimo sektoriaus pasirinkimas (daktaro disertacija). – V., 2006, LNB rankraščių skyrius, p.43

¹⁶¹ Maceina A. Raštai, T. 9.- V., 2004, p. 166

vienai ar kitai tikybai. Tikintiems save priskyrė 83,6% gyventojų, atsakė, kad netiki - 8,3%, nenurodė - 8,1% šalies gyventojų.¹⁶² 1923 m. surašyme buvo užregistruota 30 skirtingų tikybų. Tačiau tik septynias išpažino daugiau kaip 1000 žmonių: katalikų – 85,72%, izraelitų – 7,65%, liuterių – 3,28%, sentikių – 1,59%, stačiatikių – 1,13%, reformatų – 0,53% ir mahometonų – 0,05%, kitas 23 tikybas išpažino tik 0,05% Lietuvos gyventojų.¹⁶³ (žiūr. priedą)

Įvairiais laikais Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje buvo 50 totorių religinių šventovių. Lietuvos totorių mečetės neturtingos, medinės, žemos, jos labai skyrėsi nuo musulmoniškų kraštų religinių šventovių. Jas statydavo vietiniai meistrai, todėl kartais jos primindavo kaimo bažnyteles ar cerkves.¹⁶⁴

Karaimai meldžiasi maldos namuose, kurie turi šventovės reikšmę ir vadinami kenesomis. Seniausia Lietuvos kenesa yra Trakuose, Karaimų g. 30. Pirmoji kenesa čia buvo pastatyta dar XV amžiuje, nes kiekviena bendruomenė privalėjo turėti šventovę. Naujausia Lietuvoje yra Vilniaus kenesa, Žvėryno rajone. Jos statyba pagal architekto Michalo Prozorovo projektą buvo pradėta 1911 metais. 1949 metais Vilniaus kenesa buvo uždaryta ir nacionalizuota. Vėl tapo karaimų religinės bendruomenės nuosavybe po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, 1993 metais.¹⁶⁵ Šiuo metu Lietuvoje veikia dvi karaimų kenesos – Trakuose ir Vilniuje. Karaimai teigia, kad jų tautinį tapatumą padėjo išsaugoti tai, kad atsirado tokioje neįprastoje etninėje, religinėje ir kalbinėje aplinkoje. Taip pat ir Trakų miestas, nes dar prieš karą ten gyvenimas klostėsi karaimiškai.¹⁶⁶

Lietuvos rusų bendruomenėje išsiskiria etnokultūrinė Lietuvos sentikių grupė, turinti savo galias istorines, dvasines, kultūrinės tradicijas. Sentikystė susiformavo po Stačiatikių bažnyčios reformos, įvykusios Rusijoje XVII a. viduryje. 1666-1667 m. rusų stačiatikių bažnyčios susirinkime senųjų apeigų šalininkai buvo prakeikti ir atiduoti pasaulietinės valdžios teismui. Į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę pirmieji sentikiai persikėlė XVII antroje pusėje – XVIII a. pradžioje. Daugiau nei tris šimtus metų gyvendami svetimos kultūros apsuptyje Lietuvos sentikiai išsaugojo savo religinį ir tautinį identitetą.¹⁶⁷ Statistikos departamento duomenimis, Lietuvoje gyvena beveik 35 000 sentikių. Vilniaus sentikių parapija yra svarbiausias pomorų religinis bei kultūrinis centras. Tai pati didžiausia sentikių parapija šalyje. Šiuo metu joje yra nuo 10 000 iki 15

¹⁶² 2001 m. gyventojų surašymo duomenys. Lietuvos statistikos departamentas. [žiūrėta 2006.12.20]. Prieiga per internetą: < <http://www.std.lt>

¹⁶³ Kasatkina N., Leončikas T. Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga. – V., 2003, p. 40

¹⁶⁴ Lietuvos tautinės mažumos. Kultūros paveldas. – Vilnius, 2001, p.91

¹⁶⁵ Lietuvos karaimai.- V., 2002, p. 25

¹⁶⁶ Mickiewicz R. Z Ziemi Krymskiej // Kurier Wileński. – 2006, Nr. 22, p. 8

¹⁶⁷ Lebedeva Ž. Lietuvos sentikių dvasinės eilės // Menotyra – 2001, Nr. 3 (24), p. 42

000 parapijiečių.¹⁶⁸ Didžioji dalis istoriškai susiformavusių sentikių parapijų įsikūrusios kaimo vietovėse arba nedideliuose miestuose. Šalčininkų rajone Sentikių bendruomenė yra Gojaus kaimelyje, netoli Jašiūnų miestelio. Gojaus sentikių bendruomenė įsteigta 1788 m. Balinskių žemėje. Bendruomenė nuolat veikė. 1949 m. buvo 350 narių. 1997 m. po remonto buvo pašventinta cerkvė. Lėšas surinko gyventojai, padėjo Jašiūnų seniūnija.¹⁶⁹ Kaimelyje yra ir bendruomenės kapinės, kurios įkurtos neveliau kaip 1880 metais.¹⁷⁰

Stačiatikybė – ketvirtoji pagal tikinčiųjų skaičių Lietuvos religija, turinti tradicinės konfesijos statusą. XVI amžiaus Vilnius tampa svarbiu slavų ir stačiatikių kultūros židiniu. Pirmasis dvi knygas 1522 ir 1525 metais LDK teritorijoje išspausdino Vilniuje įsikūręs protestantų pažiūroms prijausiantis slavų ir baltarusių kultūros veikėjas F. Skaryna. Į Vilnių iš Maskvos pabėgo ir pirmasis Rusijos spaustuvininkas I. Fiodorovas, kai minia sugriovė jo spaustuvę. Vilniuje buvo absoliuti nuomonių laisvė. Stačiatikių vienuoliai turėjo savo spaustuvę ir spausdino paskvilus, nukreiptus prieš katalikybę. Tačiau, net ir vienoje spaustuvėje galėjo būti publikuojami skirtingų konfesijų raštai.¹⁷¹ XX a. stačiatikiai sudarė labai nedidelę Lietuvos gyventojų dalį. XX a. pradžioje jie išgyveno vieną dramatiškiausių savo istorijos tarpsnių: praradusi valstybinės religijos privilegijas ir pareigas, virtusi nereikšmingos mažumos tikyba, ji turėjo adaptuotis nepriklausomos Respublikos gyvenime.¹⁷² Cerkvių iki XIX a. pradžios dabartinėje Lietuvos teritorijoje statyta nedaug. Jų statyba suintensyvėjo carizmo laikotarpiu – siekta užimti vyraujančią katalikų bažnyčios vietą. Kiekviename miestelyje stengtasi pastatyti cerkvę, o didžiausiuose Lietuvos miestuose statydavo net po keletą.¹⁷³ Tuo laikotarpiu ir šiandien cerkvės daugiau simboliniai statiniai, nes Lietuvoje stačiatikių yra nedidelis procentas. Šalčininkų krašte stačiatikių bendruomenė yra įsikūrusi Turgelių miestelyje (taip vadinama Mikniškių bendruomenė). Miestelyje aukštumoje stovi labai graži ir įspūdinga bažnyčia ir iš tos aukštumos matosi cerkvės kupolai. Stačiatikiai ir katalikai laidojami vienose kapinėse. Nedidelės stačiatikių kapinaitės (ten laidojamos vienuolės) yra prie cerkvės. Sovietmečiu ji buvo vadinama „pusiau legaliu stačiatikių vienuolynu“. Vykstant kolektyvizacijai, bendruomenės nariai priėmė žemės ūkio artelės įstatus, iš savo tarpo išsirinko vadovus ir sėkmingai ūkininkavo. Įgaliotiniai kelis dešimtmečius nesiryžo imtis radikalių veiksmų. Nebuvo teisinio pagrindo ardyti žemės ūkio artelę, labai sėkmingai

¹⁶⁸ Lietuvos tautinės mažumos. Kultūros paveldas. – V., 2001, p. 158

¹⁶⁹ Барановский В., Потащенко Г. Староверие Балтии и Польши. – Vilnius, 2005, p. 117

¹⁷⁰ Ten pat, p. 118

¹⁷¹ Lietuva. Praeitis, kultūra, dabartis. – Vilnius, 1999, p. 82

¹⁷² Laukaitytė R. Lietuvos stačiatikių bažnyčia 1918 – 1940 m.: kova dėl cerkvių // Lituanistica – 2001, Nr. 2, p. 15

¹⁷³ Rupeikienė M. Nykstantis kultūros paveldas: Lietuvos sinagogų architektūra. – Vilnius, 2003

vykdžiusią prievolės valstybei.¹⁷⁴ Tačiau gyvuoti bendruomenei buvo nelengva: partiniai, vykdomosios valdžios pareigūnai varžė religinį gyvenimą, smukdė ūkį (reikalavo melstis tik cerkvėje, pašalinti iš valgyklos ikonas; neskirta kreditų, darytos kliūtys įsigyti mašinų ir t.t.).¹⁷⁵ 1992 m. bendruomenei grąžinta jai priklausiančios 326 hektarų žemės.¹⁷⁶ Naujus maldos namus stačiatikių bendruomenės galėjo atidaryti Lietuvoje tik po 1990 metų. Cerkvė buvo pastatyta ir Šalčininkų miestelyje, beveik šalia Bažnyčios.

Lietuvoje nuo 1387 m. vyraujanti religija yra katalikybė. Dėl savo geografinės padėties Lietuvos valstybė oficialia kalba pasirinko gudiškąją, o ne lietuviškąją. Tik katalikų Bažnyčia prabilo lietuviškai. Pasak J. Stakausko, Jogaila ir Vytautas, kaip Lietuvos Valstybės atstovai, rašo savo privilegijas ir kitus valstybinius raštus gudų arba lotynų kalba, bet kaip apaštalai moko lietuvius neofitus tikėjimo tiesų jau lietuviškai.¹⁷⁷ Antrojoje XIX a. pusėje, kai vadinamajame Šiaurės vakarų krašte rusų valdžia pradėjo brutaliai įgyvendinti rusinimo politiką, Lietuvoje paspartėjo lenkinimo procesai. Ypač pavojingą mastą jie pasiekė Rytų Lietuvoje, kur lenkiškos katalikiškosios bažnyčios tapo vieninteliais legaliais valstiečių sąmonės ugdymo centrais.¹⁷⁸ Rusams rūpėjo sumažinti lenkų įtaką Lietuvoje ir pakreipti lietuvius į rusiškąją kultūrą. Berenis V. Rašo: „Rusų valdžia nerodė lietuviams mažiausio palankumo. Kraštutinis įsikarščiavęs rusų nacionalizmas tiek buvo davęs laisvės savo plačiai vaizduotei, kad lietuviuose jis matė jėzuitų ištautintus ir sukatalikintus rusus. Todėl rusai, turėdami Lietuvos kraštą savo valdžioje, dėjo daug pastangų jį surusinti ir supravoslavinti.“¹⁷⁹ Bažnyčia, nunykus dvaro įtakai, ir buvo ta vieta, kur lietuvių ar lenkų kalba išeidavo į viešumą ir įgaudavo visuomeninę reikšmę, nes kitur buvo vartojama rusų. Bažnyčioje girdima kalba formavo parapijiečių mentalitetą ir net tautines aspiracijas, nes Bažnyčia to meto visuomenės gyvenime atliko svarbų vaidmenį. Vykstant lietuvių tautinio atgimimo procesams buvo ypač svarbu sugrąžinti lietuvių kalbą į bažnyčias ir toliau stiprinti jos pozicijas. Tai gerai suprato ir lietuvių tautinio atgimimo veikėjai. Lenkai savo ruožtu stengėsi išlaikyti turėtą persvarą ir net išplėsti veikimo galimybes. Iš to ir kildavo interesų kolizija.¹⁸⁰ Kaip teigia kardinolas A. J. Bačkis: „Liaudžiai bažnyčia buvo kone vienintelė viešoji

¹⁷⁴ Laukaitytė R. Stačiatikių bažnyčia Lietuvoje XX amžiuje. – Vilnius, 2003, p. 178

¹⁷⁵ Ten pat, p. 178

¹⁷⁶ Morkūnas V. Mikniškių religinė bendruomenė // Šalčia – 1992, vas. 13, p. 2

¹⁷⁷ Stakauskas Naujieji nacionalizmai ir katalikų bažnyčia Lietuvoje.-V., 2003, p. 16

¹⁷⁸ Berenis V. Lietuvių nacionalinė XIX a. ideologija ir Lietuvos istorijos problemos po 1990 metų. *In.: Lietuviškojo europietiško raišymo raida: dabarties ir ateities iššūkiai.* –V., 2006, p.73

¹⁷⁹ Stakauskas Naujieji nacionalizmai ir katalikų bažnyčia Lietuvoje.-V., 2003, p. 33

¹⁸⁰ Katilius A. *Lietuvių ir lenkų konfliktas dėl pamaldų kalbos mišrioje parapijoje (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia)* // Kultūros barai – 1999, nr. 1, p. 80

erdvė bet kokiomis visuomenės pozicijomis reikšti, todėl neretai čia kildavo įtampos. Konfliktus dažniausiai išprovokavo nesantaika dėl kalbos, giedojimo bei kitų tautinių dalykų, neretai ją pakurstydavo ir vienas kitas kunigas. Tačiau dauguma dvasininkų buvo tie negausūs inteligentai, kilę iš kaimo, esantys arti žmonių, turintys jų pasitikėjimą ir aktyviai dalyvaujantys kultūriniame tautos gyvenime.“¹⁸¹

Vokiečiams okupavus Lietuvą, prasidėjo kunigų represijos. 1942 m. vokiečių okupacinė valdžia atsigrėžė prieš lenkus. Suimta, įkalinta ar išvežta į priverčiamų darbų stovyklas nemaža veikėjų. Uždaryta seminarija, Teologijos – filosofijos fakultetas, suėmė 106 dvasininkus, 72 klierikus. Didelė jų dalis buvo nužudyta, kiti įkalinti. Iš Vilniaus išvežta daug lenkų vienuolių.“¹⁸² Nuo 1904 m. Šalčininkuose klebonavęs Kazimieras Burokas ir vėliau klebonavęs Antanas Udalskis buvo hitlerininkų nužudyti 1943 metais.¹⁸³ B. Kvyklis rašo: „Reikia dar pridurti, kad visus dvasininkų suėmimus, kalinimus, žudymus vokiški naciai atliko savo ir savo samdinių rankomis amžiais puoselėtos neapykantos prieš lenkų tautą vedami.“¹⁸⁴

Sovietmetis taip pat nebuvo lengvas laikotarpis Lietuvos žmonėms ir Bažnyčiai. Sovietinių rusų įvykdyta Lietuvos okupacija pakeitė iš pagrindų religinį gyvenimą. Bažnyčia buvo atskirta nuo valstybės, mokykla nuo bažnyčios. Iš mokyklų pašalintas religijos dėstymas. Kunigų veikla buvo varžoma, jų darbo sritis siaurinama. Jie sekami, persekiojami.¹⁸⁵ Komunistinė valdžia prieš dvasininkus ir tikinčiuosius griebėsi brutalių prievartos: 1944–1946 m. buvo suimti 103 kunigai. 1948 m. prasidėjo bažnyčių uždarymo kampanija. 1949 m. spalio 6 d. LKP(b) CK vadovybės iniciatyva, o formaliai LSSR MT nutarimu, buvo uždaryta Vilniaus arkikatedra. 1949 m. liepos mėn. Vatikanas paskelbė šv. Oficijos dekretą, atskiriantį nuo Bažnyčios komunistus ir juos remiančius katalikus. 1944–1953 m. dėl komunistų partijos ir represinių struktūrų diskriminacinės ir nusikalstamos politikos buvo suimti ir įkalinti arba ištremti 362 kunigai ir 4 vyskupai, uždaryti visi vienuolynai (paleista apie 14 tūkst. vienuolių, tarp kurių buvo daug lenkų) ir apie 130 bažnyčių, nacionalizuotas visas bažnyčių ir vienuolynų turtas, palikta tik viena kunigų seminarija, uždraustas tikybos mokymas ir kt.¹⁸⁶ Lenkų kunigai, ypač pirmais pokario metais, buvo represuojami. Tarp 1945 m. ir 1951 m. areštuota ir nubausta 29 Vilniaus arkivyskupijos kunigai. Iš

¹⁸¹ Bačkis A. J. Bažnyčios vaidmuo performuojant kultūrinę tautos tapatybę // Kultūros barai – 2003, Nr. 6, p.11

¹⁸² Kvyklis B. Lietuvos bažnyčios. Vilniaus arkivyskupija.t. I – Chicago, 1985, p. 174

¹⁸³ Misius K., Šinkunas R. Lietuvos katalikų bažnyčios. –V., 1993, p. 547

¹⁸⁴ Kvyklis B. Lietuvos bažnyčios. Vilniaus arkivyskupija.t. I – Chicago, 1985, p.175

¹⁸⁵ Ten pat, p. 174

¹⁸⁶ A. Anušauskas. Tautinių-kultūrinių pokyčių prielaidos Rytų Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo ir pokario metais [žiūrėta 2007.03.15]. Prieiga per internetą: < <http://www.genocid.lt/Leidyba/13/arvydasa.htm>

jų 15 buvo lenkais. Kunigas Mykolas Tapperis, Eišiškių bažnyčios vikaras, po keleto mėnesių kalėjimo buvo nušautas.¹⁸⁷ Represijos turėjo tikslą, priversti kunigus palikti Tarybų sąjungą. Kunigai buvo traktuojami ne tik kaip ateizmo priešai, bet ir kaip svarbus veiksnys, palaikantis lenkų dvasią. Lenkų dvasininkų skaičius žymiai sumažėjo. 1944 m. Vilniaus arkidiežijoje buvo 85,8% lenkų kunigų, o 1958 m. jau tik 39,7%. Iš Vilniaus miesto likusieji kunigai buvo išsiunčiami į kaimą.¹⁸⁸ Nuolat buvo daromas spaudimas tikintiems. Įsivyravo sovietinė ateizmo ideologija. Valdžia pabrėždavo, kad bažnyčios daro didelį poveikį žmonėms. Tai buvo vadinama „religinis fanatizmas“. Turgeliuose keturiasdešimtais metais nepavyko sukurti komjaunimo organizacijos. Vaikai per Kalėdas dažnai neateidavo į mokyklą. Tikriausiai, pati „blogiausia“ padėtis buvo Šalčininkų rajone. Aukščiausias rodiklis Lietuvoje pagal švento sakramento priėmimą. Į Šalčininkų rajono bažnyčias atvažiuodavo gyventojų iš Baltarusijos, Vilniaus. Per šventes dalyvavo daug parapijiečių. Šalčininkų rajone padaugėjo krikštų ir santuokų.¹⁸⁹ Tačiau religijos savo vaikus tėvai galėjo mokyti tik namie su tėvais ar seneliais. Maldaknygių Lietuvoje negalima buvo spausdinti. J. A. Bačkis rašo: „Daugybę religinės ir tautinės literatūros (dažnai ji buvo gaunama iš Lenkijos ir verčiama iš lenkų kalbos) vienuolės ir pasauliečiai platino perspausdinę rašomosiomis mašinėlėmis.¹⁹⁰ Todėl labai buvo saugojamos senelių knygelės. Šventai Komunijai pasiruošti galima buvo su močiute arba pas vienuoles. Nemažai nemalonumų žmonės turėjo dėl bažnyčios lankymo. Tie kurie buvo pastebėti bažnyčioje buvo verčiami teisintis visokiuose susirinkimuose ir pan. Net vaikai turėjo dėl to nemalonumų.¹⁹¹ Lietuvius buvo bandoma įtikinti, kad jiems nėra ir niekada nebuvo svarbi krikščionybė. Teigiama, kad valstiečiai buvo abejingi religijai. B. Deksnys rašo: „Lietuva turi senas religijos kritikos, laisvamanybės ir ateizmo tradicijas <...> 1940 m. atkūrus Lietuvoje socialinę santvarką, ateizacijos ir materialinės pasaulėžiūros formavimo procesas įgijo naujus pagrindus. Svarbiausia – darbo žmonės pasijuto esą gyvenimo šeimininkai. <...>

---

¹⁸⁷ Bobryk A. Sowietów walka z kościołem // Kurier Wileński – 2006, stycznia 4, s. 8

¹⁸⁸ Ten pat, p. 8

¹⁸⁹ Bobryk A. Kościół i władze wspólnie przeciw polskości // Kurier Wileński - 2006, stycznia 5, s. 8

¹⁹⁰ Bačkis A. J. Bažnyčios vaidmuo performuojant kultūrinę tautos tapatybę // Kultūros barai – 2003, Nr. 6, p.11

¹⁹¹ Mokykloje, taip vadinamų liniuočių metu, tiems iš mūsų, kurie buvo pastebėti bažnyčioje, būdavo įsakoma išeiti iš eilės, kad visi galėtų pasijuokti iš mūsų tamsumo. Buvo teigiama, kad mes niekam tikę komjaunuoliai ir niekada netapsime išsilavinę žmonės. Tačiau tai buvo labai švelni bausmės. Buvo daug blogiau, kai aiškintis turėjo tėvai. Tiems, kurių tėvai buvo paprasti darbininkai, buvo nesvarbu, ką pasakys mokykloje. Jie, karta iškviešti, daugiau tiesiog neateidavo ir nekreipė dėmesio į skundus (išvaryti iš mokyklos dėl to neturėjo teisės). Mes, kaip krikščionys, turime atleisti savo skriaudikams, tačiau širdyje vis tiek lieka nemalonių nuosėdų. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, mes visi lengviau atsikvėpėme, turėjome galimybę laisvai vaikščioti į bažnyčią, mokykloje įvedė religijos pamokas. Bet gyvenime pasitaiko paradoksų, viena mokytoja, kuri surašinėjo mus lankančius bažnyčią, pradėjo dėstyti religijos pagrindus mokykloje. Ir kieno vaikams ji dėsto? O gi tų tėvų, kuriuos ji barė, gėdino ir užrašinėjo į „juodus“ sąrašus vaikams! Tik šiandien ji surašinėja tos vaikus, kurie nelanko bažnyčios, kad mokykloje vėlgį prie visų vaikų išgėdyt, kokie jie negerai.

Įstatymai, kuriais bažnyčia buvo atskirta nuo valstybės, o mokykla – nuo bažnyčios, užkirto kelią klerikalams diktuoti visuomenei bažnyčios reikalavimus, kištis į asmeninio gyvenimo sferą, reikalauti, kad mokykla diegtų jaunimui religinę pasaulėžiūrą.¹⁹² Tiesa ir šiandien D. Barono teigimu, lietuvių istorinėje savimonėje dar didelę vietą užima pagoniškos Lietuvos vaizdinys.¹⁹³ Tačiau, tai vėl gi galima priskirti prie savo tapatumo paieškos.

Iš žmonių sąmonės išstumti religiją buvo bandoma uždarant ir naikinant bažnyčias. Kaimuose uždarytos bažnyčios dažniausiai buvo naudojamos kaip sandėliai arba parduotuvės. Kartais šalia jų buvo statomos fermos, rengiami šokių vakarėliai. Likviduota daug kryžių. Vilniaus krašte valdžia atėmė iš bažnyčių $\frac{3}{4}$ pastatų miestuose ir $\frac{1}{6}$ kaimuose.¹⁹⁴ Dauguma Vilniaus šventorių pakeitė paskirtį. Šv. Kazimiero bažnyčia pritaikyta ateizmo muziejaus ekspozicijai. Nuo 1956 m. atidaryta galerija. Šv. Jono bažnyčioje 1979 m. įkurtas muziejus. Ant altoriaus buvo pastatytas V. Lenino biustas. Šv. Pranciškaus ir Bernardo bažnyčioje buvo statybinių medžiagų parduotuvė. Šv. Jurgio bažnyčia tapo kino teatru.¹⁹⁵ Iš saugomų ir nesaugomų bažnyčių buvo vagiami ir naikinami paveikslai ir skulptūros.¹⁹⁶ Kaip pastebėjo R. Čepaitienė: „Uždarius daugybę religinių bendruomenių maldos namų ir brutaliai keičiant jų paskirtį, pirmiausia siekta ištrinti iš visuomenės sąmonės jų sakralumo pajautimą. Šiuo atžvilgiu sandėliu ar sporto sale paverstas pastatas menkai begalėjo priminti šventovę. Tačiau naudojant jį kultūrinėms reikmėms, vis tiek nebuvo įmanoma nuo išsilavinusių lankytojų nuslėpti jo tikrosios prasmės. Net pavertus bažnyčią muziejumi, iš esmės jai priešingu objektu – ateizmo muziejumi, vis dėl to nebuvo įmanoma ignoruoti, kad vertingiausia joje ne eksponatai, o pats pastatas.“¹⁹⁷ Taip Eišiškių sinagoga buvo paversta sporto sale, tačiau iki šiol daugumos gyventojų atmintyje ji liko žydų maldos namais.

Nelengva buvo ir Šalčininkų krašto bažnyčioms. Tačiau, jos ne tik padėjo išsaugoti tapatumą vietos gyventojams, jų pačių pasigailėjo Dievas. Jos visos 13 išliko sveikos ir šiandien veikia. Kaip teigia kardinolas J. A. Bačkis: „Nepaisant sunkumų, išliko nemažai šeimų, kurios sugebėjo savo vaikams perduoti religinį ir tautinį tapatumą, nors mokykla ir valdžia diegė priešingas nuostatas.

¹⁹² Deksnys B. Ateizmas Lietuvoje: tradicijos ir dabartis // Kultūros barai – 1984, Nr. 3, p. 46

¹⁹³ Baronas D. Pagoniškosios Lietuvos bergždumas šiandienos Lietuvai // Naujasis židinys – Aidai – 2004, Nr. 9-10, p. 461

¹⁹⁴ Bobryk A. Bobryk A. Walka z religią – walką z polskością // Kurier Wileński - 2006, stycznia 6, s. 8

¹⁹⁵ Ten pat, p. 8

¹⁹⁶ Drėma V. Naiknom, nesaugom. Ar atkūrsim? // Švyturys – 1988, Nr. 23, p. 9

¹⁹⁷ Čepaitienė R. Laikas ir akmenys. – V., 2005, p. 180

Sovietinio režimo metai labai smarkiai pažeidė ir sumenkino žmonių mentalitetą, jų tautinį bei religinį tapatumą.¹⁹⁸

Lietuvai atgavus nepriklausomybę pagyvėjo religinis gyvenimas. Į Vilniaus krašto parapijas, kuriose gyvena daugiau lenkų, buvo leista atvykti kunigams iš Lenkijos. Nors politikai ir pavadino tai „lenkiškų kunigų desantu“ ir „nuolaidžiavimu“¹⁹⁹, tačiau Lietuvos Bažnyčios patriarchai turėjo savo nuomonę. Tikinčiųjų iniciatyva organizuojami religinės dainos festivaliai, piligrimų kelionės kaip Lietuvoje taip ir užsienyje, spausdinama katalikų spauda, ir t.t. Svarbiausia, kad jaunimas pradėjo vėl lankyti bažnyčią. Šiame globalizuotame pasaulyje, tik Bažnyčia gali padėti išugdyti moralės principus.

Šiandien jokių ryškių problemų šioje srityje nesimato. Jeigu neminėti konflikto dėl Gailestingojo Jėzaus paveikslo 2004 metais. Vilniaus arkivyskupijos metropolitas kardinolas A. J. Bačkis 2004 m. kovo 8 d. paskelbė dekretą, kuriame primena, kad šventoji sesuo Fautina Kovalska 1931 m. regėjime išgirdo Viešpaties Jėzaus žodžius nutapyti paveikslą su užrašu „Jėzau, pasitikiu tavimi“. 1934 m. paveikslą Vilniuje nutapė menininkas E. Kazimierovskis. Po ilgų kelionių paveikslas 1986 m. buvo pakabintas Vilniaus Šventosios Dvasios bažnyčioje. Minėtu dekretu kardinolas paskelbė nutarimą paveikslą perkelti į restauruotą Švč. Trejybės bažnyčią. Taip pat kardinolas nurodė, kad šioje šventovėje kiekvieną dieną būtų meldžiamasi lietuvių bei lenkų kalbomis. Kardinolo paskelbtas dekretas sukėlė lenkų tikinčiųjų nepasitenkinimą ir net protestą prieš šį sprendimą.²⁰⁰ Tikinčiųjų pasipriešinimas vėl buvo pateiktas kaip tautinis konfliktas.

Šalčininkų rajone tokių problemų nepastebėta. Daugumoje bažnyčių yra lietuvių ir lenkų kalba laikomas mišios. Atvykusieji iš Lenkijos ir mūsų kunigai labai daug padarė, kad pritrauktų ne tik jaunimą, bet ir suaugusius žmones į Bažnyčią.²⁰¹ Tam turėjo įtakos ir Romos katalikų Bažnyčios popiežiaus Jono Pauliaus II autoritetas ir jo politika. Vis didėja pasitikėjimas Bažnyčia Lietuvoje jis yra ypač aukštas: reitingų lentelėse Katalikų Bažnyčia posovietinėje Lietuvoje stabiliai užima itin aukštas, netgi vyraujančias pozicijas. Tai paaiškintina istoriškai determinuotu

---

¹⁹⁸ kard. Bačkis J. A. Bažnyčios vaidmuo performuojant kultūrinę tautos tapatybę // Kultūros barai – 2003, Nr. 6, p. 11

¹⁹⁹ Литва в июне 1993 г. [žiūrėta 2006.12.10]. prieiga per internetą: <http://www.igpi.ru/monitoring/1047645476/jun1993/litv.html>

²⁰⁰ Paveikslo perkėlimas virto tautiniu, o ne bažnytiniu susipriešinimu // XXI amžius – 2004, kovo 26, Nr. 24, [žiūrėta 2007.04.15]. Prieiga per internetą: <http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2004/03/26/kbend01.htm>

²⁰¹ Lenkai kunigai stengėsi išmokti lietuvių kalbą. Parapiječiai lietuviai įvertino jų pastangas ir dažnai padeda mokytis kalbos.

sociokultūrinio gyventojų tapatinimusi su katalikybe bei palankiu požiūriu į ją.²⁰² Nėra taip atstumiamas taip vadinamas „svetimas“ paveldas. Mišias lietuvių kalba lanko lenkai ir atvirkščiai. Religinės šventės švenčiamos kartu. Stačiatikis nebijo ateiti į bažnyčią, jeigu uždaryta cerkvė. Cerkves kartais lanko ir katalikai. Bažnyčių kultūros paveldo išsaugojimu rūpinasi patys kunigai ir parapijiečiai. Padeda ir Šalčininkų r. savivaldybė. Pavyzdžiui 2006 m. buvo skirtos lėšos Rūdinkų, Butrimonių, Turgelių, Kalesninkų, Šalčininkų, Akmenynės, Tabariškių, Eišiškių bažnyčių remontui. Taip pat Dainavos koplyčios fasado apdailai.²⁰³

Šiandien religija ir žmogaus teisė į ją yra apsaugoma teisiškai. Lietuvos Respublikoje suteikiamos religinės laisvės: tikėjimo ir sąžinės laisvė, religinių bendruomenių ir bendrijų teisė egzistuoti, religinių bendruomenių ir bendrijų teisė tvarkytis pagal savo kanonus, teisė mokytis tikybos, atlikinėti religines apeigas gimtąja kalba, teisė kurti religines organizacijas.²⁰⁴

---

²⁰² Advilonienė Ž. Religinis tapatumas ir religingumas posovietinėje Lietuvoje // Filosofija ir sociologija – 2005, Nr. 4, p. 18

²⁰³ Šalčininkų rajono savivaldybės tarybos sprendimas, *Dėl Šalčininkų rajono savivaldybės 2006 m. biudžeto viršplaninių pajamų paskirstymo*. – Šalčininkai, 2006 m. rugsėjo 28 d. Nr. T-1392

²⁰⁴ Tautinių mažumų teisinė ir socialinė paėtis [žiūrėta 2006.11.15]. Prieiga per internetą: < <http://www.manoteises.lt/lygybe/padetis.htm> >

III. MATERIALUSIS KULTŪROS PAVELDAS

Šalčininkų kraštas yra turtingas ne tik nematerialiuoju, bet ir materialiuoju kultūros paveldu. Rajone suskaičiuota apie 270 kultūros paminklų.²⁰⁵ Sukaupta skirtingų laikotarpių ir įvykių paminklų. Mūsų priešistorės archeologinis paveldas, tai pilkapiai ir piliakalniai, kurių yra visoje teritorijoje. LDK paveldas – dvarai ir kaimai. Eišiškių ir Dieveniškių urbanistinis paveldas. Bažnyčios ir jose saugomi meno kūriniai. Beveik kiekviena bažnyčia saugo ko nors vertingo. Pavyzdžiui, Tabariškių bažnyčia yra Respublikinės reikšmės architektūros paminklas, kuriame išsaugota nemažai molbertinės tapybos, taikomosios dailės, interjero meno kūrinių. Šiandien bažnyčia yra retai lankoma, kaime gyvena nedaug parapijiečių.

1992 m. krašto teritorijoje buvo įsteigtas Dieveniškių istorinis regioninis parkas, siekiant išsaugoti Dieveniškių apylinkių gamtos ir kultūros paveldo vertybes, vertingą etnokultūros palikimą.²⁰⁶ Kultūriniu požiūriu vertingos senosios baltiškiosios, dzūkiškiosios ir aukštaitiškiosios, etnokultūros liekanos, bene mažiausiai civilizacijos paliestas kultūrinis kraštovaizdis su unikaliu, būdingu tik šiam kraštui, kaimų išsidėstymu, gatviniais kaimais su etnografinėmis sodybomis, gausiais archeologiniais objektais: pilkapynais, piliakalniais, mitologiniais akmenimis, Norviliškių vienuolynu.²⁰⁷ Iki šiol Dieveniškių krašte išsaugoti liaudies amatai, papročiai ir tautosaka. Ypač daug įvairių mitų pasakojama apie mitologinius akmenis.

Beje, yra ir gan skausmingo paveldo. Tai nužudytų žydų bendras kapas ir paminklas, per karą sudegintų kaimų aukoms paminklai ir t.t.

Vienas iš labai vertinamų kultūros paveldo objektų yra dvaras. Kuriam beje teko sunkus išgyvenimai. Tai galima panagrinėti giliau, nes LDK dvaro paveldas istorijoje suvaidino labai svarbu vaidmenį. Taip pat paliko skirtingus prisiminimus kolektyvinėje atmintyje.

3. 1. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūros paveldas – dvarai

Dvarai Lietuvoje atsirado XIV a. pabaigoje. Stambų dvarą XVI-XIX a. pirmoje pusėje sudarė didelis žemės plotas su žemės ūkio ir kitomis naudmenomis. Jame buvo žemvaldžio centro sodyba, keli palivarkai, dvaro pramonės įmonės ir priklausantys tam žemvaldžiui valstiečių kaimai, kartais

²⁰⁵ Šalčininkų savivaldybė [žiūrėta 2006.11.10]. Prieiga per internetą: < <http://www.salcininkai.lt> >

²⁰⁶ Dieveniškių apylinkių medinė architektūra. – Kaunas., 2002, p.5

²⁰⁷ Dieveniškių Regioninis parkas [žiūrėta 2007.02.15]. Prieiga per internetą: < http://www.survigloters.supermedia.pl/Litwaparki/30_o.htm >

ir miesteliai, bei kelių tinklas ir kiti infrastruktūros elementai. 1861 m. panaikinus baudžiavą, kaimas nuo dvaro atsiskyrė, ir dvaru imta vadinti tik dvarininko sodybą su tam tikru žemės plotu.²⁰⁸ Dvarų kultūra ir dvaras Lietuvoje yra LDK palikimas, kuris buvo labai svarbus valstybės politikos, ekonomikos, kultūros židyns. Tačiau pradėdant XIX a. prasidėjo dvarų politinės ir ūkinės problemos. To pasekmės - XX amžiuje dvarai, tik pastatai be šeimininkų. Tarpukario Lietuvoje pasikeitė požiūris į dvarą, jis buvo laikomas „svetimu“ reiškiniumi žmonių gyvenime. Sovietmetis savaip susidorojo su dvarų palikimu. Kas buvo sunaikinta, kam buvo leista tyliai nunykti. Kas išliko, buvo perinterpretuojama pagal to laiko ideologiją. Liūdnas dvaro likimas. Pagal Ričardo Stulpino skaičiavimus, dabartinės Lietuvos teritorijoje apskritai būta 3342 dvarų ir palivarkų.²⁰⁹ Daugiausia buvusių dvarų ir palivarkų sodybų, jų fragmentų ir vietų yra Vilniaus apylinkėse, Kauno ir vidurio Lietuvoje. Unikalus valakinio kraštovaizdžio buvusių dvarų sodybų, palivarkų ir kaimų gyvenviečių teritoriniai telkiniai geriausiai išsilaikė ten, kur vienkieminės reformos neišardė kaimų gyvenviečių, o kolūkinė žemėnauda nesunaikino dvarų ir palivarkų sodybų. Tokių telkinių daugiausia Rytų Lietuvoje.²¹⁰ Vien tik Šalčininkų rajone žemėtvarkininkai suskaičiavo 137 buvusių dvarų ir palivarkų sodybas, kurios stovėjo įvairiose vietovėse dar XX amžiuje.²¹¹ Šiandien Lietuvoje dvarų išliko nedaug. Keletas jų yra Šalčininkų rajone. Žymiausieji jų: Jašiūnų Balinskių dvaras, Gornostajiškių dvaras, Vagnerio rūmai, Pavlovo respublika. Nemažai dvarų ir dvarelių liko šešėlyje, apie kuriuos nieko nežinome. Dvarai gyveno savo gyvenimą, kūrė, kovojo. Koks vertingas yra Šalčininkų dvarų paveldas galima atskleisti, Jašiūnų dvaro pavyzdžiu.

3.1.1. Jašiūnų Balinskių dvaras

15 – 18 a. Jašiūnų dvaras priklausė Lietuvos kunigaikščiams Radviloms. Dvaras suklestėjo, kai jį 19 a. pradžioje įsigijo infantų taurininkas Ignotas Balinskis²¹² 1819 m. mirus Ignotui Balinskiui Jašiūnų dvarą paveldėjo jo sūnus Mykolas Balinskis (1794 – 1864), Lietuvos istorikas, publicistas. Po M. Balinskio ir S. Sniadeckytės vedybų, jų iniciatyva pradėtas statyti naujas dvaro pastatų ansamblis, užveistas puikus landšaftinio (angliškojo) stiliaus parkas. 1824 – 1828 m. iškilo

²⁰⁸ Stulpinas R. Buvusių dvarų ir palivarkų sodybų bei jų fragmentų kompleksinės paminklosauginės inventORIZACIJOS vadovas. – V., 1993, p. 11

²⁰⁹ Stulpinas R. Pamišti dvarai // Literatūra ir menas – 1989, liepos 15

²¹⁰ Bučas J. Kraštovaizdžio pagrindai. – V., 2001, p. 211

²¹¹ Buchaveckas S. Šalčios žemė. – V., 1992, p. 27

²¹² Isokas G. Lietuvių gamtos paminklai. – V., 1995, p. 263

vėlyvojo klasicizmo rūmai. Dvaro sodybų rūmus projektavo Vilniaus universiteto profesorius architektas Karolis Podčasinskis.²¹³

Mykolas Balinskis nėra eilinė asmenybė. 1818 m. jis baigė Vilniaus universitetą. Su J. Leleweliu 1815 įkūrė ir 1816 – 1822 redagavo žurnalą „Tygodnik Wileński“. Priklausė Šubravičių draugijai.²¹⁴ 1820 m. M. Balinskis vedė Sofiją Sniadeckytę, aukštos kultūros moterį, užsienio literatūros vertėją į lenkų kalbą, žymaus Vilniaus Universiteto profesoriaus, Andžejaus Sniadeckio (1768 – 1838) dukrą.²¹⁵ M. Balinskis alyvavo 1831 m. sukilime, buvo suimtas. Po Vilniaus universiteto uždarymo 1831 m. Lietuvoje pradėjo gesti mokslinis ir kultūrinis gyvenimas. M. Balinskis išvažiavo į Varšuvą. 1832-1847m. gyveno Varšuvoje, po to Jašiūnuose. Su kitais 1841m. įsteigė žurnalą „Biblioteka Warszawska“, kuriame paskelbė vertingų Lietuvos istorijos šaltinių. Daug straipsnių iš Lietuvos istorijos išspausdino Vilniaus žurnale „Wizerunki i Roztrząsania Naukowe“.²¹⁶ Jis yra parašęs plačią Vilniaus istoriją, surinkęs ir paskelbęs daug įdomios medžiagos apie Lietuvos miestus ir miestelius, bažnytkaimius ir dvarus. B. Kvyklio nuomone, kai kurie jo darbai yra vieninteliai šaltiniai Lietuvos vietovių praeičiai pažinti.²¹⁷ Jo dėka Jašiūnai tapo svarbiu Lietuvos kultūros centru. Dažnai pas savo dukrą viešėdavo A. Sniadeckis, kuris įsteigė VU chemijos laboratoriją, parašė dviejų tomų vadovėlį „Chemijos pagrindai“, tritomį veikalą „Gyvųjų būtybių teorija“, vadovavo Vilniaus medicinos draugijai.²¹⁸ Paskutinius gyvenimo metus Jašiūnuose praleido A. Sniadeckio brolis Janas Sniadeckis (1756 – 1830), Vilniaus universiteto rektorius (1807 – 1815), profesorius, matematikas, astronomas, filosofas, Peterburgo mokslų akademijos narys korespondentas.²¹⁹ Jašiūnuose per trumpą laiką buvo sukaupta turtinga biblioteka, tai keletas tūkstančių knygų, atlasai, rankraščiai, archyvinė medžiaga, žemėlapiai, S. Jundzilos herbarai. J. Sniadeckis buvo įsirengęs nedidelę observatoriją. Jašiūnų dvaras pasidarė Vilniuje gyvenančios liberalios inteligentijos ir literatų traukos vieta. Šiuos žmones viliojo dvaro kultūros lobiai, graži gamta, dvasinė atmosfera, disputai, moksliniai ir literatūriniai susitikimai.²²⁰ Čia lankydavosi poetas Adomas Mickevičius, poetas filaretas Tomas Zanas, mineralogas Ignas Domeika, Stanislovas Bonifacas Jundzilas, botanikos profesorius, medicinos profesorius A. Bekiu, lenkų poetas Julius Slovackis ir kt. 1831 m. Jašiūnų dvare rinkdavosi revoliucingai prieš caro

²¹³ Lietuvos architektūros istorija. Nuo XIX a. II – ojo dešimtmečio iki 1918. – V., 2000, p. 52

²¹⁴ Visuotinė lietuvių enciklopedija. – V., 2002, p. 501

²¹⁵ Dobkevičius K. Vilniaus krašto lietuvių mokyklas aplankius // XX amžius – 2004, birž. 23

²¹⁶ Visuotinė lietuvių enciklopedija. – V., 2002, p. 501

²¹⁷ Kvyklis B. Mūsų Lietuva. – V., 1989, p. 211

²¹⁸ Račkaitis V. Ten kur Merkys. – V., 1980, p.24

²¹⁹ Plečkaitis R. Matematikos filosofijos Lietuvoje pradininkas // Problemos – 2006, Nr. 70, p. 162

²²⁰ Buchaveckas S. Šalčios žemė – V., 1992, p. 237

priespaudą nusiteikę Vilniaus universiteto profesoriai ir studentai. 1841 m. iš Sibiro sugrįžęs Tomas Zanas čia skaitė tremtyje parašytas savo ir bičiulio Adomo Mickevičiaus eiles.²²¹ Šeiminkai ir gyventojai, bei jų svečiai priklausė Lietuvos inteligentų romantizmo srovei. Jos atstovai domėjosi Lietuvos istorija, kultūra, gamta, etnografija. Jie rašė lenkiškai, bet daugelis jų laikė save lietuviais, nes šių žmonių šaknys buvo praeitin nugrimzdusioje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Šie romantikai, berinkdami medžiagą savo veikalams, susidūrė su lietuvių kalba, papročiais ir lietuvybės paminklais. Kiekvieną Vilniaus apylinkėse aptiktą vietovardį bandė aiškinti lietuvių kalboje vartojamais žodžiais. Jie surinko daugelį legendų apie Lietuvą. XIX am. pirmoje pusėje Jašiūnai buvo vienas iš didžiausių kultūros židinių Vilniaus krašte.²²² M. Balinskis buvo tikras Lietuvos patriotas. M. Balinskis turėjo autoritetą tarp lietuvių tautinio judėjimo, apie tai liudija ir toks faktas, kad Mykolas Akelaistis kreipėsi į Balinskį. 1857 m. gruodžio 3 d. jis rašė: „Ar mes lietuviai išsižadėsime savojo žodžio? O paskui įvykdysime savanorišką tautinę savižudybę, už kurią teisės dieną būsime nubausti? <...> Būtina atgaivinti, pakelti lietuvių kalbą, kuri turi savyje sanskrito didumą, lotynos galybę, graikų dailumą ir itališką melodingumą.“²²³ Akelaitis pateikė lietuvių kalbos atgaivinimo programą. Atlikti tai turėjo Vilniaus archeologinė komisija, kurios viceprezidentu buvo M. Balinskis. Balinskis parašė komentarą ir perdavė Kirkorui, kuris paskelbė jį laikraštyje „Tęca Wileńska“. „Kaimo gyventojai, kurie iki šiol beveik nekalba kita kalba, kaip Mindaugo ir Gedimino kalba, ir kuria lieka priklausoma ir įtakojama slavų valstybės civilizacijos, turi likti be didesnio švietimo, epochoje einančioje pasitikti civilizacijos ir tuo metu, kai krikščioniškos laisvės žvaigždė pradeda jai spindėti netolimoje ateityje? Abejoju. Todėl negalime būti abejingi kalbos pažinimui ir įteisinimui, kuria kalba beveik pusantro milijono valstiečių, vien dėl to, kad suteikti jiems lengvesnę prieigą prie apšvietos.“ – rašė jis.²²⁴ M. Balinskis kaip lietuvių kalbos užtarėjas pasisakė ir laikraštyje „Varšuvos laikraštis“ (Gazeta Warszawska). Jis yra nepelnytai kaltinamas, jog Lietuvą jis laikė Lenkijos provincija. Nieko nuostabaus, kad tokioje politinėje situacijoje pabrėždavo savo lokalinį patriotizmą. Jis puoselėjo viltį apie nepriklausomybės atkūrimą. Per savo vaikus patyręs nemažai nemalonumų, užsidarė savyje. Jis rašė į Varšuvą: „Klausei manęs, ką veikiu ir kur dabar esu? Atsakau: kaime po gimtąją pastogę, kuri nuo Mindaugo ir jo žmonos Martos laikų vadinama Jašiūnais, ir iš ten rašau, tačiau datą žymiu iš Vilniaus, nes kas jums ten mazūroms lietuviški pavadinimai, kad jūs visada juos

²²¹ Isokas G. Lietuvių gamtos paminklai. – V., 1995, p. 263

²²² Kvyklis B. Mūsų Lietuva. – V., 1989, p. 212

²²³ Naruniec R. Michał Baliński jako mecenat polsko-litewskich więzi kulturowych – Warszawa, 1995, p. 57

²²⁴ Ten pat, p. 57

iškraipote ...“.²²⁵ 1856-1860 m. „Varšuvos laikraščio“ puslapiuose buvo skelbiama anoniminė korespondencija vadinama „Laiškai nuo Kražantės kraštų“ (Listy znad brzegów Krożęty). Publikacijų autorius buvo M. Balinskis.²²⁶ Lietuvos kultūrinio gyvenimo tema dominavo Balinskio publikacijose. Jis nuolat pabrėždavo savo priklausomybę Lietuvos, o ne Karūnos istorinei tradicijai. Tačiau jis ne tik reklamavo, kas vyksta Lietuvos intelektiniame gyvenime, bet ir kritikavo.²²⁷ Galima teigti, jog bandė apginti Lietuvą nuo nepelnytos paniekos. Viena iš priežasčių buvo publikacija žurnale „Madų sandėliukas“ (Magazyn Mód). Pašaipos objektu tapo Zenonas Dzividlas, lietuvis, kuris nesugebėjo „kultūringai“ elgtis Varšuvos salone. Buvo juokaujama iš jo akcento, bet svarbiausia priežastis, kad gimė ant Vilijos krantų. M. Balinskis buvo nustebintas, kaip gero žurnalo redaktorius galėjo leisti juokauti provincijos sąskaita. „Apleisiu visos tos „dzvinkos“ iš mūsų lietuvių, nes mes taip pat kartais juos vadinam aklais mozūrais. Tai ir atsiskaitėm. Bet išdrįsti teigti, kad tik prie Vilijos gali gimti tokie skurdžiai žmonės, vos ne prastuomenė, kurie sugeba ištvirti begėdiškus, išeidžiančius juokus iš savęs – šito jau per daug ir šito pakęsti išdidžiam žemaičiui nederą. <...> Pakanka prisiminti tokius žmones kaip Karolis Chodkevičius, Levas Sapiega, Radvilai, Žygimantas Augustas, Naruševičius, Nemcevičius, Počobutas, Adomas Mickevičius ir kiti. Visi jie gimė, jeigu ne ant pačių krantų nuostabios Vilijos, tai mažiausiai ant žemės, kurią ji drėkina.“²²⁸ „Varšuvos laikraštyje“ debiutavo kai kurie vėliau garsūs lietuvių literatai. Laikraštyje rašė K. Nezabitauskas, kuris Balinskio nuomone, buvo gerbiamas lietuviybės ekspertas. Tam tikrą laikotarpį jis buvo M. Balinskio ir J. Kraševskio lietuvių kalbos konsultantu. Balinskis su nekantrumu laukė Nezabitausko lietuvių – lenkų kalbos žodyno. Skelbdamas atsakymus laikraštyje Nezabitauskas pasirašydavo pseudonimu: „Jūsų tautietis iš Kretingos K. N.“²²⁹ 1845 m. M. Balinskis rašė E. Tiškevičiui: „Kaip tavo tikras draugas ir gerbėjas, tiesa, kol kas tik raštu (kol asmeniškai nesusitiksim), galiu padėkoti už krašto senienu muziejų, kuriuo mus, lietuvius, apdovanoji, ir už tik ką išleistą Borisovo apskrities aprašymą. Visa tai mane džiugina, žavi, nes norėčiau, kad kiekvienas mūsų senosios bajorijos atstovas būtų tikrai naudingas kraštui ir vertas garbingai nešioti savo protėvių vardą“.²³⁰ Griškaitės R. nuomone, tai nebuvo vien mandagumo žodžiai, Balinskis tikrai taip manė. M. Balinskis mirė 1864 m. sausio 3

---

²²⁵ Ten pat, p. 67

²²⁶ Griškaitė R. Mykolas Balinskis: kova dėl istorijos. – V., 2005, p. 22

²²⁷ Ten pat, p. 23

²²⁸ Naruniec R. Michał Baliński jako mecenas polsko-litewskich więzi kulturowych – Warszawa, 1995, p. 182

²²⁹ Ten pat, p. 185

²³⁰ Griškaitė R. Mykolas Balinskis: kova dėl istorijos. – V., 2005, p.118

d., žmogus aukštos dvasinės kultūros, humanistas, demokratas. Po jo mirties Jašiūnai nustojo būti kultūros centru.

3.1.2 Dvarai – praeitis, dabartis

Visuomenės, kaip ir atskiro individo, sąmonėje istorinė praeitis ir jos objektai „gyvena“ tartum dviem pavidalais – materialiuoju ir idealiuoju. Apie praeitį galima mąstyti, pasirėmus realiai egzistuojančių šaltinių liudijimais bei išlikusiai paminklais. Yra ir kitas būdas – kurti menamą vaizdinį. Neretai atsitinka taip, kad epocha pati „padiktuoja“ visuomenei, kuriuo būdu jai suvokti praeitį. Kintant aplinkybėms, gali pasikeisti ir „bendravimo“ su praeitimi būdas.²³¹ Taip atsitiko su Lietuvos dvarais. Stipriausias smūgis Lietuvos dvarams buvo suduotas po 1863 m. sukilimo. Daugeliu atvejų jame dalyvavusių dvarininkų žemės konfiskuotos ir išdalintos rusų valdininkams, carui artimiems didikams. XIX a. pabaigoje XX a. pradžioje Lietuvos dvaro likimą paveikė naujos istorinės permainos: išliko politinė šalies priklausomybė Rusijai, tačiau imperijoje pasirodė liberalizacijos apraiškų, visuomenės sąmonėje tradicinį LDK mentaliteto paveldą stūmė nacionalizmo ideologija, kapitalizmo plėtra nešė naujus socialinius santykius ir ekonomines permainas. XIX a. pabaigoje dvarų ekonomika pagyvėjo.²³² Dvaruose imtas diegti pažangus ūkininkavimas: agronomijos, veislinės gyvulininkystės, melioracijos naujovės, steigtos įmonės – spirito varyklos, alaus bravorai, plytinės, garo malūnai, lentpjūvės, pieninės. Pavyzdžiui Šalčininkų dvarą grafai Vagneriai įgijo 1835 m. visai nualintą, tačiau tikriausiai vokiškas atkaklumas ir darbštumas padėjo jį atgaivinti. 1848 m. Karolis Vagneris perka netoli Šalčininkų Sakalinės gyvenvietę, kurioje vėliau atidarys sūrinę, gaminusią olandiškus sūrius, svėrusius po 80 kilogramų. Tuo pat metu jis įsigyja ir Gudelių kaimą.²³³ Panaikinus baudžiavą Vagneriams pradėjo trūkti darbo rankų. Grafas ėmė šeiminkauti europietišškai. Pasirūpino laisvai samdomais darbininkais: jiems buvo statomi namai, šalia namo skirdavo sklypą, prie algos visada gaudavo priedą natūra. 1870 m. Vagneriai pastatė spirito gamyklą, kurioje gaminama 2000 kibirų spirito ir valomas valstybės gaminamas spiritas. Po kelerių metų išaugo ir rūmai.²³⁴ Vagnerių gyvenimas Šalčininkuose sutampa su šio miesto „aukso amžiumi“. Jie prikėlė kraštą, įkurdami gyventojams naujus pragyvenimo šaltinius, ne tik spirito gamyklą ir sūrinę, taip pat ir lentpjūvę, lako ir temperos

²³¹ Lietuvos dvarai – praeitis, dabartis, ateitis. – V., 2001, p. 19

²³² Dvaras modernėjančioje Lietuvoje. XIX a. antra pusė – XX a. pirmą pusė. – V., 2004, p. 60

²³³ Žentelytė J. Užmarštis puslapiu: grafo Vegnerio šeima // Šalčia – 1992, rugpj. 1, p. 3

²³⁴ Kohutek L. Prace zakładu ekonomii rolniczej uniwersitetu Stefana Batorego w Wilnie. Dobra Wielkia Soleczniki, t. 2.- Wilno, 1934, p.51

fabriką. Spirito gamykloje, lentpjūvėje buvo įrengtos vonios, dušai, valgyklos darbininkams.²³⁵ Visuose tvartuose buvo įvesta elektra, vandentiekis, kanalizacija, juose buvo net telefonai. 1920 m. K. Vagneris įrengė kruopų darymo mašiną. Anot pasakotojo Stanislavo Sedleckio, darbininkai malūnu galėjo naudotis kaip savu. „Jis buvo tikras šeimininkas, kokių reta, ir iš kurio galėtų pasimokyti šiandieniniai ūkininkai“ – pasakė S. Sedleckis²³⁶. Sėkmingo ūkininkavimo priežastis nurodo L. Kohutekas: 1. Grafai asmeniškai valdė dvaro ūkį; 2. Šalčininkuose buvo dvylika dvarininkų šeimų, kurios iki tol valdė, bet nebuvo nei vienos taip ilgai šeimininkavusios; 3. Tik Vagneriai pradėjo traktuoti savo dvarą ne vien kaip pajamų šaltinį – jie tobulino patį ūkininkavimą, o tuo pačiu rūpinosi Šalčininkais ir pastoviai kėlė ūkį, įdėdami daug darbo ir kapitalo.²³⁷ Jašiūnų dvare veikė stiklo fabrikas, popieriaus fabrikas, vandens malūnas ir prie jo veikianti lentpjūvė. Pradėjus Jašiūnuose statyti mūrinius pastatus, buvo įkurtos plytinė ir kalkinė. 1842 m. šalia lentpjūvės pradėjo veikti vario liejykla. 1855 m. veikė nedidelė terpentino gamykla. Pokario metais jos vietoje buvo organizuotas „Spindulio“ fabrikas, o dar vėliau „Lietuvos buitinės chemijos“ gamybinio susivienijimo cechą. 1876 m. įsteigta gontinė. Žymi pagamintų gontų dalis buvo sunaudota dvaro trobesių dengimui.²³⁸ Tačiau tai buvo paskutinis dvarų pakilimas.

3.1.3 Tarpukario laikotarpio požiūris į dvarą

1918 m. atgavus nepriklausomybę, Lietuvos valstybė ėmė rūpintis istoriniu praeities paveldu. Įkurta Valstybinė Archeologijos komisija, siekusi rūpintis reliktais. 1919 m. priimtas Valstybinės archeologijos komisijos įstatymas, kuris nurodė tikslą - „rinkti, saugoti ir tyrinėti Lietuvos praeities liekanas“.²³⁹ 1936 m. spalio 22 d. buvo priimtas Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus įstatymas, o 1937 m. muziejaus statutas, pagal kurį muziejuje įsteigiama Lietuvos paminklų konservatoriaus pareigybė ir skyrius. Šiuo įstatymu Vytauto Didžiojo kultūros muziejus parėmė Lietuvos kultūros paminklų apsaugą ir atšauktas Valstybinės archeologinės komisijos įstatymas. Tačiau Lietuvos dvarui tarpukario laikotarpis buvo labai sunkus. Vyravo neigiamas požiūris į dvarus. Kai tarpukariu tekdavo demonstruoti savo tautiškumą, į pagalbą ateidavo etnokultūrinis palikimas.

²³⁵ Buchaveckas S. Šalčios žemė – V., 1992, p.175

²³⁶ Žentelytė J. Užmaršties puslapiai: grafo Vagnerio šeima // Šalčia – 1992, rugpj. 13, p.3

²³⁷ Kohutek L. Prace zakładu ekonomii rolniczej uniwersitetu Stefana Batorego w Wilnie. Dobra Wielkia Soleczniki, t. 2.- Wilno, 1934, p.25

²³⁸ Lebionka J. O pradžia buvo tokia // Lenino priesakai – 1988, rugpj. 13

²³⁹ Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva, t. I – V., 1996, p. 9

Senoji kaimo kultūra laikyta Lietuvos kultūros pagrindu.²⁴⁰ Kilo „svetimo“ ir „savo“ problema. XIX a. 2-ojoje pusėje tautinis judėjimas sulenkėjęs, priešišką dvarą išbraukė iš naujosios valstiečių sociumo pagrindu atgimstančios lietuvių tautos savimonės. V. Alantas teigė: „Lietuvių tautinis susipratimas prasidėjo iš vargingos šiaudinės pastogės, o ne iš puošnių rūmų, „kultūros centrų“. Mūsų dvarininkai lenkai, užuot tai srovei vadovavę, su panieka nuo jos nusigręžė ir nuo kultūrinio vaidmens savo krašte. Kaip jie mums buvo svetimi iki tautinio atgimimo, taip jie mums pasiliko svetimi ir „ Aušros“ laikais“.²⁴¹ Lenko ir dvaro, laikyto paskutine lenkiškumo tvirtove, įvaizdžiai buvo neatsiejami. Tačiau greta priešišku nusiteikimų egzistavo ir kitas požiūris. Tam tikrai daliai piliečių dvarai buvo šis tas daugiau, nei svetimoms lenkų, rusų, vokiečių kultūros „lizdai“ ar patraukli naujai sukaupto kapitalo investicija. „Į dvarą buvo žiūrima iki pat mūsų nepriklausomo gyvenimo atgavimo, kaip į polonizmo lizdą. Visuomenė nenorėjo žinoti nė to, kad visa eilė rašytojų ir visuomenės veikėjų yra dvaro kilimo, kad jų jau nuo seniai kalbėta lietuvių ir lenkų kalba. Vos vienas kitas mūsų literatūros darbininkas temėgina nušviesti dvarininkų tikrai objektyvų vaidmenį mūsų kultūros gyvenimo istorijoje. Mūsų visuomenė, pasmerkdamą šiuo atžvilgiu dvarą, žinoma, klaidos nepadare, bet užmiršdama į jį pažiūrėti iš kitos pusės, nebuvo objektinga dvaro vertinime.“²⁴² Matyti, kad dvarai yra palaikomi, bet labai atsargiai, nes, dėl susiklosčiusios politinės situacijos, tokia nuomonė nebuvo populiari. Lietuvoje dvarininkai dažniausiai buvo nusiteikę antilietuviškai, prolenkiškos orientacijos ir priešiški nepriklausomos Lietuvos valstybės susikūrimui, taigi, kartu ir jaunai valstybei pavojingi, tai naujosios Lietuvos kūrėjai bent iš pradžių, kol dvarininkai buvo rimta politinė ir ekonominė jėga, siekė šį socialinį sluoksnį visiškai eliminuoti. Todėl žemės reformos vykdymas, kuri faktiškai likvidavo dvarininkų žemėvaldą, turėjo ir politinių sumetimų.²⁴³ Palankiau į dvarą žvelgė senoji tautinio atgimimo laikų karta, kuri vylėsi, jog pavyks įgyvendinti seniai puoselėjamą idėją sulietuvinti dvarą. Tikėtasi „savų“ išsilavinusių lietuvių ūkininkų atėjimo į dvarus, tačiau ir atėję nebuvo panašūs į tuos, kokių buvo tikimasi. Į tautinės kultūros židinius naujųjų dvarininkų rūmai nepanašėjo.²⁴⁴ Dvarų ūkiai ir kultūra nyko. Tai sukeldavo inteligentijos rūpestį ir nerimą. Laikraštyje „Lietuvis“ buvo rašoma: „Laiko dvasios reikalavimai ir paskutinių metų socialinės permainos pastatė mūsų tautos vadams būtiną reikalą visus tuos senuosius grafų, kunigaikščių dvarus išdalinti. Bet skaudu yra žiūrėti, kad tokie dvaro buvę rūmai ir parkai šiandieną jau ima sparčiai gaišti. Oranžerijos vietose beliko tik

²⁴⁰ Mačiulis D. Valstybinė kultūros politika 1927-1940 metais. –V., 2005, p.131

²⁴¹ Alantas V. Lenkų „kultūrinė misija“ Lietuvoje // Lietuvos aidas – 1937, Nr. 564, p. 3

²⁴² A. N. Dvaras ir mūsų kultūra // Lietuvis -1926, Nr. 25, p. 9

²⁴³ Vaskela G. Žemės reforma Lietuvoje 1919-1940 m. – V., 1998, p. 178

²⁴⁴ Mačiulis D. Valstybinė kultūros politika 1927-1940 metais. –V., 2005, p. 144

griuvėsiai. Rūmai vietomis be langų taip pat nyksta.<...> Jeigu mūsų visuomenė iš apsileidimo ar neapykantos buvusių dvarininkų leidžia gaišti tokiems kultūringiems mūsų krašto reikalams, tai tas jokiū būdu nepateisinama.“²⁴⁵ Skaudi kultūrinio palikimo dalijimo į „svetimą“ ir „savą“ pasekmė – ne tik pastatų niokojimas, bet ir dvaruose randamos kultūros, meno vertybės buvo naikinamos ar gabenami į užsienį. Pagielažietis (Paulius Galaunė) rašo: „...Sunaikinome dvarus, kaip stiprias ūkio vienetą; kad nereikalinga mums ir tų turtų, kurie liudijo apie buvusią tuose dvaruose dvasios kultūrą. Nemažiau už mus ardė pas save dvarus rusų komunistai, bet meno bei kultūros turtus jie rinko, saugojo pristeigę net tos dvarų kultūros specialiu muziejų. Dėl to tai toksai skirtumas tarp savotiško Lietuvos komunizmo ir Rusijos. Ten buvo rusų dvarai, rusų kultūra ir komunistai rusai. Pas mus dvarininkai lenkų ar ne lenkų, bet ... „bajorų“ ir kultūra „bajoriška“, o savotiški komunistai – lietuviai. Tad šalin jie ir su visa jų kultūra. Jų, „jų“ kultūra! Kaip klystame vien tik dėl to, kad nepažįstame savo praeities, kad savo kultūrą norime matyti tik nuo „Aušros“ pasirodymo, tik sodžiuje.“²⁴⁶ Toks susirūpinimas turėjo rimtą pagrindą. Dalis dvarininkų pasitraukė į Lenkiją. Išvykstantys iš Lietuvos jie stengėsi išsivežti kultūros vertybes arba jas išparduodavo. Daliai jų, paliktų savininkų apleistuose dvaruose ir saugomų ne visada pareigingų samdomų prižiūrėtojų, grėsė sunykimas ar sunaikinimas.²⁴⁷ Buvo net pastebėta, kad Lietuvos archyvų dokumentai vartojami krautuvėse vyniojimams parduodamųjų daiktų ir kitiems panašiams reikalams.²⁴⁸ Lietuvos inteligentijai kėlė nerimą kultūros palikimo padėtis ir jo nykimas, tad jie pradėjo ieškoti būdo, kaip išspręsti tą problemą. P. Galaunė pastebėjo, kad tik vienintelė Lietuva neturi atitinkamo įstatymo apsaugoti dvarų paveldą²⁴⁹. Lietuvos kariuomenė į Vilnių įžengė 1939 m. Lietuviškoji administracija rado apiplėštą kraštą ir miestą. Provincijoje daugiausia nukentėjo dvarai, kuriuose paprastai būdavo dislokuojami Raudonosios armijos daliniai. Vilniuje ištuštintos archyvų saugyklos. Paaiškėjo, kad Vilniui pusantro mėnesio buvus Sovietų Sąjungos užimtam, iš jo į Minską greitosiomis buvo išgabenta, skirtingais duomenimis, 14 – 18 geležinkelio vagonų archyvalijų.²⁵⁰ Žemės Ūkio Ministerija ėmėsi pagal savo išgales prisidėti prie senovės paminklų apsaugos darbo. Ieškodama savo veiklos ribose teisinio pagrindo, ši įstaiga žemės reformos įstatymo pakeitimuose pravedė 72 paragrafo nuostatą, kuriuo: „Pirmajame posme žodžiai „rūmai ir parkai“ pakeičiami žodžiais: „ir rūmai, turį istorinės reikšmės“. Taip pat: „Dvaruose esą

²⁴⁵ A. N. Dvaras ir mūsų kultūra // Lietuvis -1926, Nr. 25, p.10

²⁴⁶ Pagielažėtis Prie mūsų praeities senovės paminklų likimo // Lietuvis – 1926, Nr. 36, p. 9

²⁴⁷ Kiaupa Z. Lietuvos kultūros vertybių kelionės iki 1990 m. –V., 2006, p. 81

²⁴⁸ Pryšmantas V. Lietuvos senovės paminklų apsaugos reikalu // Židinys – 1939, Nr. 10, p. 412

²⁴⁹ Pagielažėtis Prie mūsų praeities senovės paminklų likimo // Lietuvis – 1926, Nr. 36, p. 8

²⁵⁰ Kiaupa Z. Lietuvos kultūros vertybių kelionės iki 1990 m. –V., 2006, p. 107

piliakalniai, pilys, rūmai imami valstybės globon. Tokios istorinės arba šiaip Lietuvos pagražinimo vietos esančios nusavinamuose dvaruose, Ministerių Kabineto nutarimu, gali būti pačios laikomos arba pavedamos visuomenės įstaigoms ar mokslo ar švietimo draugijoms“.²⁵¹ 1936 m. spalio 22 d. buvo priimtas Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus įstatymas, o 1937 m. muziejaus statutas, pagal kurį muziejuje įsteigiama Lietuvos paminklų konservatoriaus pareigybė ir skyrius. Šiuo įstatymu Vytauto Didžiojo kultūros muziejus parėmė Lietuvos kultūros paminklų apsaugą ir atšauktas Valstybinės archeologinės komisijos įstatymas.²⁵² Pagrindas rūpintis paveldu kaip ir buvo, tačiau ... Pryšmantas V. rašo: „<...> valstybė nepajėgia atlikti tokių sunkių paminklų apsaugos uždavinių, jei jos neremia pati tauta, ypač jos šviesuomenė. Jau antrą dešimtį metų kvėpuojame nepriklausomybe, tačiau nei valstybė, nei visuomenė nepadare jokių lemiančių žygių šiems senovės kultūros paminklams apsaugoti.“²⁵³ Peržvelgęs paminklų apsaugos raidą Lietuvoje jis išskyrė tris fazes: 1. 1919-1934 metai. Vykdytoja Valstybinė Archeologijos Komisija, „kolektyvas, pradžioje parodęs kiek gajumo, vėliau nepajėgus apsaugos reikalų organas.“; 2. 1935-1936 m. „įsteigus Senovės paminklų apsaugos referentūrą ir subyrėjus VA Komisijai, pasireiškė individualaus ir tuo pačiu produktyvaus darbo laikotarpis. Per šį trumpą laiką ne tik buvo išnaudoti visi galimūnai senovės paminklų apsaugos srityje, bet ir kartu pagerinta apsaugos technikos sistema.“; 3. 1937 – 1939 m., kai Švietimo ministerija sujungė muziejininkystės funkcijas su senovės paminklų apsaugos vykdymu, o organu padarė vėl kolektyvą, Muziejaus Tarybą, „kuri praktiškai vėl liovėsi vykdydama senovės paminklų apsaugą.“²⁵⁴ Tikriausiai dėl tokių V. Pryšmanto pastebėtų problemų ir įvairių kitų priežasčių, įstatymo kuris galėtų apsaugoti Lietuvos Respublikos kultūros paveldą taip ir nebuvo priimtas.

Rytų Lietuva beveik visą tarpukarį buvo Lenkijos aneksuota, todėl joje ir paveldo apsaugą reguliavo Lenkijos Respublikos įstatymai. 1918 m. priimtas Regentų tarybos dekretas dėl meno ir kultūros relikvų globos. 1928 m. šį dekretą pakeitė įstatymo galią turintis prezidento įsakas „Apie relikvų globą“. Jame buvo apibrėžta, kad paveldu laikomas kaip nekilnojamasis taip ir kilnojamasis objektas, charakteringas tam tikrai epochai, turintis meninę, kultūrinę, istorinę, archeologinę arba paleontologinę vertę. 2 straipsnyje labai kruopščiai išvardyta kas priskiriama prie tokių objektų. Surašomas paveldo objektų registras. Numatomos konservavimo darbų taisyklės. 14 straipsnis skelbė: „Senovinių paminklų negalima griauti, ardyti, niokoti, perdaryti, atkurti, rekonstruoti,

²⁵¹ Žemės ūkio melioracijos įstatymas // Vyriausybės žinios - 1930.IV.16, Nr. 324, p.7

²⁵² Glemža J. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas.- V., 2002, p. 22

²⁵³ Pryšmantas V. Lietuvių senovės paminklai // Vairas. – 1934, Nr.8/9, p. 162

²⁵⁴ Pryšmantas V. Lietuvos senovės paminklų apsaugos reikalu // Židinys – 1939, Nr. 10, p.418

užstatyti, gražinti, papildyti, perkelti be išankstinio leidimo pirmos instancijos konservatoriškos valdžios.“²⁵⁵ Į paveldo apsaugos būtinumą atsižvelgė ir kiti Lenkijos teisiniai aktai. Įstatymas dėl Žemės reformos vykdymo (1925.12.28; DURP.1926). Gamtos apsaugos įstatymas 1934.03.10.²⁵⁶ Kaip teigia J. Glemža : „Nors Vilniaus krašto okupacija yra tamsi dėmė XX a. Lietuvos valstybingumo istorijoje, tačiau paveldosaugos darbus reikėtų vertinti pozityviai“.²⁵⁷ Lenkija Vilniaus krašte įsteigė Vyriausiojo paminklų konservatoriaus įstaigą, jai 1929-1935 m. vadovavo žymus menotyrininkas Stanilsovas Lorentzas (vėliau Varšuvos nacionalinio muziejaus direktorius, vienas iš ICOMOS organizacijos kūrėjų).²⁵⁸ Paminklotvarkos darbai Vilniaus krašte buvo atliekami remiantis moksliniais principais, dominavo konservavimo darbų kryptis. Per 10 metų Vilniuje buvo konservuota ir restauruota 21 nuo karo nukentėjusi ar buvusi blogos būklės bažnyčia, 11 civilinių pastatų. Remontuoti periferijos objektai – 7 bažnyčios, 4 civiliniai pastatai.²⁵⁹ Vilniaus krašte nebuvo vykdoma žemės reforma, tai tam laikui išsaugojo ne tik dvarus, bet ir kaimus.

Peržiūrėjus tarpukario šaltinius ir išanalizavus požiūrį į dvarą, prašosi mintis, jog tai buvo ne tik atstūmimas „svetimo“. Tai labai panašu į savotišką revoliuciją. Priežastis, kad dvarininkai išnaudotojai skamba nuolat. Tokios mintys Rusijoje sukėlė revoliuciją. D. Loventalis pastebi, kad naikinimas slegiančios praeities kartais būna perdėtas. Naikinami ne tik visuomeniniai paminklai, bet ir intelektualinis elitas, kad nauja tvarka pamirštu apie ankstesnę. Kiti tiesiog naikina praeities pėdsakus, jų nedomina, kas pakeis. Svarbiausias yra noras greičiau atsikratyti praeities, sunaikinti atmintį apie „užgrobiką“.²⁶⁰

Galima teigti, kad Nepriklausomoje Lietuvoje valdžia neskatino naikinti dvarų kultūrinio palikimo, tačiau ir nieko nedarė, kad jis būtų išsaugotas. Tiesiog į juos nebuvo kreipta dėmesio. Visuomenei dvarai buvo svetimas palikimas. Nes dvaro ir dvarininko įvaizdis buvo neigiamas, o lenko ir dvaro įvaizdis buvo neatsiejamas.

3.1.4 Sovietmečio laikotarpis

²⁵⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. O opiece nad zabytkami // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej – 1928, Nr. 29, p. 539

²⁵⁶ Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva. T. I.- V., 1998, p. 7

²⁵⁷ Glemža J. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas.- V., 2002, p. 24

²⁵⁸ Lukšionytė-Tolvaišienė N. Kam Lietuvoje reikia kultūros paveldo? // Archiforma, 2006, nr. 4

²⁵⁹ Glemža J. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas.- V., 2002, p. 24

²⁶⁰ Ловенталь Д. Прошлое чужая страна- Санкт –Петербург; 2004, с. 127

Ryški riba, po kurios dvarai nustojo funkcionuoti, buvo 1940 m. Dvaras, kaip žemėvaldos ir žemėnaudos forma, buvo galutinai panaikintas. Politinės permainos galutinai pakirto dvarų plėtotės pagrindus, išblaškė dvarininkus. 1939 m. Jašiūnų dvaro šeimininkai buvo priversti išvykti iš Lietuvos, jie emigravo į Kanadą. Ponas Hubertas (Balinskių palikuonis) du kartus svečiavosi Lietuvoje 1997 ir 2000 metais. Jo didžiausias troškimas yra surasti sprendimą, kaip išsaugoti ir palikti būsimoms kartoms Jašiūnų dvarą, svarbią vietą Lietuvos ir Lenkijos istorijai ir kultūrai.²⁶¹ Karolis Vagneris paskutinis dvaro šeimininkas pasitraukė iš čia 1939 metais. Kai Raudonoji armija užėmė Vilniaus kraštą, grafo šeima pasitraukė į Angliją.²⁶² Su bolševikais grafui susitikti buvo pavojinga ne tik dėl savo tautybės, bet ir dėl požiūrių. Po pirmo pasaulinio karo Vagneriui teko slapstytis nuo bolševikų, tačiau nesėkmingai. Grafą pagavo ir ant sprando, nuplėšę odą, išpjovė kryžių. Tą atžymą grafas nešiojosi visa gyvenimą, negalėdamas nuo aplinkinių paslėpti nei plaukais, nei marškinių apykakle.²⁶³ Daugiau grafų Vagnerių niekas nematė. Akmenynės palivarko šeimininkai vokiečiai Renierai neišvyko, dėl to neišvengė liūdno likimo. Jų vaikai dar spėjo išvykti į užsienį. Tačiau Liudvikas Renieris buvo ištremtas į Sibirą (mirė dar neatvykus į vietą). Jo žmona Helena Renier labai sunkiai išgyveno vyro ištrėmimą, buvo paralyžiuota.²⁶⁴ Javorovo dvarą paliko Viendziagolskiai, iš Šalčininkėlių išvyko Plateriai. Repatriacijos metu išvyko iš Povisinčios - Stankievičiai, iš Tatariškių – Abgarovičiai ir kt.²⁶⁵ Tragiškas likimas paskutinio Gornostajiškių dvaro valdytojo Juozo Seklickio, sovietų suimtas ir 1940 m. Lydoje nužudytas.²⁶⁶ Taigi dvarai liko tušti be šeimininkų, palikti likimo valiai. Jašiūnų dvaras pirmąjį pasaulinį karą išgyveno, bet antrojo išgyventi nepavyko. 1939 m., kai čia šeimininkavo raudonarmiečiai, netoli esančio Gojaus kaimo gyventojai, sentikiai, išgrobstė biblioteką. Buvo sukapti baldai, paveikslai, krosnys, šviestuvai, Sniadeckio gaublys, suplėšytos knygos ir rankraščiai, išdaužyti langai. Liko plikas pastatas.²⁶⁷ Išvažiuodami iš Šalčininkų Vagneriai paliko visą savo turtą, tačiau jis liko neilgam. Šalčininkiečiai grobė ne tik rūmus, bet ir gamyklas. Negalėdami nešti ant pečių po aštuoniasdešimt kilogramų svėrusius olandiškus sūrius, rideno juos tiesiog po žeme. Dingo grafo biblioteka, paveikslai, archyvas.²⁶⁸ Tikriausiai nemažai elgetų tapo turtuoliais, tačiau šiandien mes galime save pavadinti elgetomis. Kiti dvarai sulaukė tokio pat liūdno likimo. Šalčininkų dvaro tyrinėtojas L.

²⁶¹ „... I powróce. I odjade. Znów wróce ...“ // Nasza gazeta – 2000, Nr.19, p.1

²⁶² Žentelytė J. Užmarštis puslapiai: grafo Vagnerio šeima // Šalčia – 1992, rugpj. 15, p.3

²⁶³ Žentelytė J. Užmarštis puslapiai: grafo Vagnerio šeima // Šalčia – 1992, rugpj. 13, p.3

²⁶⁴ Lesys A. Echa Kamionki // Tygodnik Wilenszczyzny – 2002, Nr. 13, p. 6

²⁶⁵ Więdziagolski M. Jaworowska Atlantyda ... cz.III // Nasza gazeta – 1999, Nr. 18, p. 8

²⁶⁶ Semaška A. Po Lietuvą.- V., 2004, p. 134

²⁶⁷ Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dosnych kresach Rzeczypospolitej. – Ossolenieum, 1993, p. 157

²⁶⁸ Žentelytė J. Užmarštis puslapiai: grafo Vagnerio šeima // Šalčia – 1992, rugpj. 17, p.3

Kohutekas savo knygos pabaigoje 1934 m. parašė: „Vitoldas Vagneris apie 1880 m. pastatė Šalčininkuose rūmus. Tai vienaaukštis mūrinis pastatas, lenkų stiliumi, su gražiu frontonu ir galerija. Visai neblogai išgyveno karą. Tikriausiai dar neviena Vagnerių karta jame pirmą kartą išvys dienos šviesą.“²⁶⁹ Labai liūdna, kad neišvydo.

Tad likusiais be šeimininkų dvarais rūpintis pradėjo sovietų valdžia. 1940 m. sovietai okupavo Lietuvą. Vadinamoji Liaudies Vyriausybė 1940.07.20 paskelbė Lietuvos kultūros paminklų apsaugos įstatymą, pagal kurį Švietimo ministerijos sistemoje pradeda veikti savarankiška Kultūros paminklų apsaugos įstaiga.²⁷⁰ Paskelbtas „Viešųjų kultūros muziejų įstatymas“. Pagal šį įstatymą kultūros paminklais buvo laikomi kilnojamieji ir nekilnojamieji daiktai, kurie dėl savo mokslinės, istorinės, meninės ar kitos reikšmės pripažįstami saugotinais. Numatomos kultūros paminklų apsaugos tarnautojų funkcijos ir savininkų pareigos.²⁷¹ Taip pat buvo priimti ir kiti svarbūs poįstatyminiai aktai – Kultūros paminklų apsaugos taisyklės ir Kultūros paminklų registravimo įsakymas. Šiose taisyklėse jau tiksliau buvo išvardyti, kokie kilnojamieji ir nekilnojamieji paminklai saugomi.²⁷² Pagal „Kultūros paminklams registruoti įsakymą“ turėjo būti surašyti visi kilnojamieji ir nekilnojamieji objektai. Taip pat numatomos baudos.²⁷³ Nuo 1945 m. Sovietų okupacijos laikais paminklo sauga Lietuvoje buvo kuriama iš naujo, bet jau pagal sovietinę sistemą ir jos teisinius aktus.

1940 m. prasidėjusi sovietinė okupacija padėjo „atrasti“ dvarus ir jų kultūrą. Naujoji valdžia buvo pasiruošusi rūpintis dvarų palikimu. Tačiau dvarus „atradus“, visuomenės požiūris į dvaruose sukauptas kultūros vertybes ar į materialųjį dvarų kultūrinį palikimą nepasikeitė.²⁷⁴ Net pačios sąvokos „dvaras“ buvo vengta. Rašant mokslinius darbus vengta termino „dvaro sodyba“, todėl išsigudrinta išlikusias dvarų sodybas vadinti sodybvietėmis, vietomis, kur kadaise būta sodybų. Rašant apie Lietuvos šviesuomenę, buvo ieškoma „liaudies atstovų“, o bajoriška vieno ar kito veikėjo kilmė buvo nutylima arba parodoma kaip nelabai svarbus faktas. E. Aleksandravičiaus ir A. Kulakausko nuomone, tai priminė XIX a. Rusijos politiką, kai siekta parodyti, kad lietuvių gentis yra valstiečių bendruomenė, o lenkų bajorų maištingumas ir ambicijos atkurti seną valstybę

---

²⁶⁹ Kohutek L. Prace zakładu ekonomii rolniczej uniwersitetu Stefana Batorego w Wilnie. Dobra Wielka Soleczniki, t. 2.- Wilno, 1934, p.52

²⁷⁰ Glemža J. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas.- V., 2002, p.23

²⁷¹ Kultūros paminklų ir kultūros muziejų įstatymai, // Lietuvos žinios - 1940, liepos 25, Nr. 167. p.4

²⁷² Taisyklės kultūros paminklų apsaugai vykdyti // Tiesa, 1940, spalio 30

²⁷³ Kultūros paminklams registruoti įsakas //Tiesa, 1940, spalio 30

²⁷⁴ Mačiulis D. Dvarų kultūrinio palikimo likimas Nepriklausomoje Lietuvoje // Kultūros paminklai – 2002, Nr.9 p. 57

yra svetimos.²⁷⁵ Kaip pastebėjo R. Čepaitienė, įdomi buvo ir sovietinė ankstesnės paveldosaugos interpretacija. Aiškinant jos neefektyvumą savotišku valdančiojo režimo ir dvarininkų sąmokslu, esą, abiem pusėms buvo paranku nebaudžiamai spekuliuoti kultūros vertybėmis, irgi remtasi dogmatine „klasių kovos“ samprata.²⁷⁶ Pateikiama ir tokia interpretacija: „Paminklų apsaugos idėja mūsų respublikoje yra sena, tačiau sistemingai priežiūrai sąlygas suteikė tik Tarybų valdžia.“²⁷⁷

Nepaisant oficialių deklaracijų apie tinkamą valstybės rūpestį kultūros paveldu, iš tiesų vertingiausias jo elementus, sakralinio meno ir aristokratinės kultūros vertybės, stengtasi ignoruoti arba, grubiai keičiant paskirtį, jas dekonstualizuoti ir nuvertinti.²⁷⁸ Visiško ignoravimo sulaukė mediniai dvareliai, kurių šiandien jau beveik nebeliko. Liūdno likimo sulaukė Bruknynės dvarelis. Šalčininkų apylinkės Tarybos vykdomojo komiteto 1985 m. kovo 27 dienos sprendimas, įpareigojantis ūkio administraciją griūvančius rūmus restauruoti per dvejus metus. Dokumentacija buvo sutvarkyta ir netrukus turėjo prasidėti restauravimo darbai. Tačiau paminklas buvo sugriautas. Tuometinio ūkio direktoriaus J. Bugajeco atsakymas šokiruoja savo abejingumu: „Tie rūmai buvo apgriuvē, todėl ir nugriovėme. Dar šiemet juos iš naujo pastatysime Pėpių kaime...“²⁷⁹ Buldozerio pagalba buvo išspręsta restauravimo ir finansų problema. Taip buvo rodoma atvira nepagarba krašto istorijai. Jašiūnų architektūros paminklo priežiūra taip pat ilgą laiką niekas nesirūpino, parkas buvo apleistas, dalis medžių išpjauta. Parko restauravimo projektas buvo parengtas 1971 m., autorė E. Brundzaitė. 1978 m. Kapinių tvarkymo projektas, autorė S. Kriščiūnienė. 1978 m. parengtas rūmų restauravimo projektas, autorė M. Butautienė.²⁸⁰ Tačiau restauracijos darbai vyko lėtai. Buvo išleista daug lėšų, bet iki devintojo dešimtmečio pabaigos buvo atkurta tik rūmų išorė, iš dalės antrojo aukšto lubų ir sienų lipdinius. Tai šiandien Sniadeckių, Balinskių kapinės yra gražiai sutvarkytos, o anksčiau jos buvo gerokai apleistos. Kapinės juosia akmenų mūro tvora. Jei ne ji, gal kapinaičių šiandien nebūtų. Maždaug prieš trisdešimt metų šalia buvo įrengtas kiaulių aptvaras. Tik vėliau vietinio kraštotyrininko J. Lebionkos pastangomis kapinės buvo išsaugotos. Tačiau buvo įrengtas automobilių remonto garažas.²⁸¹ Dar liūdnesnė garsios Pavlovo Respublikos istorija. Dar pirmaisiais pokario metais rūmai buvo sveiki. Juose įsikūrė tarybinis ūkis ir laikė

²⁷⁵ E. Aleksandravičius, A. Kulakauskas Carų valdžioje: Lietuva XIX amžiuje. – V., 1996, p. 203

²⁷⁶ Čepaitienė R. Kultūros paveldo sampratos Lietuvoje XX amžiuje (daktaro disertacija), Vilnius, 2003, LNB rankraščių skyrius, p. 68

²⁷⁷ Istorijos paminklai ir jų apsauga.- V., 1976, p. 17

²⁷⁸ Čepaitienė R. Laikas ir akmenys. – V., 2005, p. 186

²⁷⁹ Giedraitis S. Vienu paminklu mažiau ...// Lenino priesakai - 1988, geg. 5

²⁸⁰ Šalčininkų rajonas. Jašiūnų buvusio dvaro parko inventORIZACIJOS medžiaga 1989 // Respublikos žemėtvarkos projektavimo institutas. – Vilnius, 1989

²⁸¹ Jašiūnų seniūnijos duomenys

rūmuose grūdus. Vienas to ūkio direktorių prasivogė ir, siekdamas nusišluoti nuostolius, padegė rūmus. Po gaisro jie nebuvo remontuoti nei restauruoti, be stogo ir perdenginių ėmė nykti ir griūti. V. Drėma rašo: „Paminklų apsaugos įstaigos pareigūnams, atrodo, nebuvo žinoma Pavlovo dvaro rūmų istorinė, nei architektūrinė vertė: jie nieko nepadarė, kad šis paminklas būtų išsaugotas ateičiai“.²⁸² Ūkis užuot saugojęs ir toliau naikino kultūros paminklą. Aštuoniasdešimtais metais leidus rajono architektui, Turgelių tarybinis ūkis prie pat šio rūmo ansamblio pastatė mechanines dirbtuves.²⁸³

Dvarų ir rūmų pastatuose apsigyvendavo neturtingiausi žmonės, čia būdavo įkuriamos mokyklos, įstaigos, milicijos postai, parduotuvės bei žemės ūkio bendrovių kontoros. Visi karo metu nesunaikinti tokie pastatai buvo palikti likimo valiai. Kolūkių kontoros buvo įsteigtos ir Jašiūnų Balinskių, Gornostajiškių dvaruose. Vagnerių rūmuose buvo įvairios valdymo ir LKP įstaigos, tarybinio ūkio kontora, ligoninė. 1977 m. rūmuose įsikūrė menų mokykla.²⁸⁴ Kiti dvarai tapo gyvenamaisiais namais. Blogiausia tai, kad nuo to nukentėjo rūmų dekoras. Atsirasdavo visokių priestatų ir pan.

Pasak J. E. Tunbridge ir G. J. Ashwortho, paveldas, kuris atspindėjo nacionalinį tapatumą buvo grėsmingas komunistiniam režimui. Todėl sovietinė politika praeities atžvilgiu rėmėsi trimis sėkmingais taikytais veikimo principais: naikinti, ignoruoti, perinterpretuoti. Naikinti tai, kas gali pažadinti tautinį tapatumą, nacionalinius jausmus. Ignoruoti tai, kas buvo sukurta praeityje, leisti sunykti, griauti ir statyti naują. Išsaugoti, tačiau kreipti dėmesį į estetinę objekto pusę, tai atsiskleidžia kai kurių bažnyčių, dvarų muziejifikavimas.²⁸⁵ Tai sėkmingai buvo vykdoma. Dvarų sunaikinta nemažai. Ignoravimas buvo akivaizdus. Perinterpretuojama buvo pagal savo ideologiją. Svarbu buvo parodyti paprasto žmogaus triumfą ir tai, kaip jis prieš tai buvo išnaudojamas. 1978 m. vietinis laikraštis „Lenino priesakai“ kaltino dvarininkus, dėl Šalčininkų rajono ekonominio ir kultūrinio atsilikimo. „Didelė dalis žemės priklausė dvarininkams Seklickiams, Gumboltams, Viendzelovskiams, Vagneriams ir kitiems. Vien tik Eišiškių valsčiuje buvo 15 dvarų. Dvarininkai valdė geriausias žemes, jiems priklausė miškai ir kiti žemės ūkio naudmenų plotai. Nemaža žemių dalis priklausė bažnyčioms. Dauguma valstiečių skurdo.“²⁸⁶ Tokie pasisakymai tik skatino neapykantą dvarams. Tačiau iš kitos pusės pažvelgus, sovietmečiu dar buvo gyva žmonių atmintis

²⁸² Drėma V. Naikinom, nesaugom. Ar atkursim? // Švyturys – 1988, Nr. 23, p. 8

²⁸³ Česonis K. Nykstantys rūmai // Šalčia, 1991, kov. 7, p. 2

²⁸⁴ Buchaveckas S. Šalčios žemė.-V., 1992, p.181

²⁸⁵ Tunbridge J. E., Ashworth G. J. Dissonant Heritage. The management of the past as a resource in conflict. – Chichester: John Wiley and Sons, 1996, p.138

²⁸⁶ Maškovcevas D. Sunkiais pogrindžio metais // Lenino priesakai - 1978, lakr. 16, p.3

apie sunkų tarnavimą pas ponus. Ne visiems pasisekė turėti tokius šeimininkus, kaip Vagneriai, kurie nuoširdžiai rūpinosi savo darbuotojais. Perinterpretacijos tikslas buvo parodyti, kokie blogi buvo dvarininkai. Tarybiniais laikais Jašiūnų dvare buvo nufilmuotas filmas vaikams „Bronzinis paukštis“. Tai sukeldavo pasididžiavimą savo paveldu. Tačiau sukurtas senos dvaro šeimininkės įvaizdis iki šiol liko atmintyje. Galima pasakyti paprastai – sena, juoda ragana. Po tokio įvaizdžio gerų minčių apie dvarininkus tikrai ilgą laiką nebuvo.

Ignoravimas ir nutylėjimas. Peržiūrėjus ir išanalizavus šaltinius apie Šalčininkų rajoną, priėjau prie išvados, kad apie dvarus ir jų šeimininkus beveik nebuvo rašoma. Tiesiog visuomenei jie nebuvo pristatomi. Daugiausia buvo rašoma apie tarybinės ideologijos paminklus, keletas straipsnių pasirodė apie Pavlovo respubliką ir apie Balinskių dvarą. Kiekvienas metais balandžio mėnesį pasirodydavo straipsnis apie tai, kad reikia rūpinti ir saugoti paminklus. Krenta į akis tų straipsnių šablonas. Nors tuo metu aktyviai veikė kraštotyrininkai, tačiau spaudoje jie retai skleidė informaciją. Jų surinkta medžiaga, matyt, devyniasdešimtų metų pradžioje dingo. Iki šiol negalima atsekti, kas galėjo pasisavinti, arba ją tiesiog kur nors padėjo.

Į vieno dvaro dramatišką likimą noriu atkreipti ypatingą dėmesį, nes jis buvo taip ignoruojamas, niekinamas, niokojamas, kaip nė vienas kitas dvaras mūsų krašte. Interpretacija jo buvo labai paprasta, tiesiog, valstiečių išnaudotojo likęs pastatas. Tik vietos gyventojai žinojo apie jo šeimininkus, bet garsiai apie tai nebuvo kalbama. Javorovo dvaras, pakeliui nuo Vilniaus į Šalčininkus, visai šalia Šalčininkėlių. Šiandien Javorovo, kaip geografinis vietovardis, neegzistuoja. Buvęs Javorovo dvaras vadinamas taip pat, kaip ir šalia esantis kaimas – Zavišonys. Tačiau žmonių atmintyje Javorovo pavadinimas išliko, kaip išliko ir „javorovo laukai“. Javorovo dvarą valdė broliai Karolis, Bronislovas ir Povilas Viendziagolskiai (Więdziagolskie). Vaizdingame kraštovaizdyje ne toli vienas nuo kito stovėjo jų namai. Viendziagolskių šeima atvyko į Lietuvą XIII a. pirmoje pusėje. Buvo vadinami Jazdovskiais-Viendziagolskiais (Jazdowskie – Więdziagolskie), tačiau laikui bėgant liko naudojama tik viena pavardė Viendziagolskiai. Jų dinastija buvo žinoma jau 1600 metais.²⁸⁷ Bronislovas Viendziagolskis baigė studijas Intendantūros Akademijoje, Karolis elitinių kadetų korpusą Petersburge, Povilas Petersburgo Dailės Akademijoje.²⁸⁸ Tai buvo ryškios asmenybės. Ypač išsiskiria Karolis Viendziagolskis. 1914 m. jis buvo paskirtas Petersburgo Armijos XVIII korpuso štabui. Pagal įsitikinimus buvo lenkas, ryškiai prorusiškos orientacijos. Neslėpė pagarbos savo protėviams

²⁸⁷ „Pamiętniki“ Karola Więdziagolskiego z Jaworowa // Nasza gazeta – 1999, Nr. 15, p. 6

²⁸⁸ Więdziagolski M. Jaworowska Atlantyda w czas pokoju // Nasza gazeta – 1999, Nr. 16, p. 6

lenkams ir vienai linijai rusų husarų. Jam teko bendradarbiauti su tokiais žmonėmis kaip Kornilovas, Zinovjevas, Trockis, Leninas, Demidovas, Kierinskis, Savinkovas, Vierchovskis. 1917 m. Karolis Viendziagolskis tapo XVIII Armijos komisaru, aktyviai prisidėjo prie antibolševikų judėjimo. Jis ne tik patriotas, politikas, kuris dalyvavo 1917 m. Rusijos revoliucijoje, jis taip pat žurnalistas, kuris drąsiai gynė savo požiūrį įvykių eigoje, o ne praėjus laikui. Jį labai vertino Jozefas Pilsudskis. Nuo pat pradžių Viendziagolskis buvo antikomunistas, dėl ko keletą kartų buvo bandoma jį nužudyti. Pilsudskininku buvo ir jo brolis Bronislovas.²⁸⁹ Broliai Viendziagolskiai dalyvavo Pirmame pasauliniame kare. Visi trys kovojo už Lenkijos nepriklausomybę. Po karo grįžo į Javorovą. Brolis Povilas suprojektavo ir pastatė namą, kuris turėjo būti ne tik šeimos židinys, bet ir architektų ir dailininkų darbo vieta. Tačiau dėl tragiškos mirties ta idėja nebuvo įgyvendinta. Profesoriavo Varšuvos Politechnikos architektūros skyriuje. Suprojektavo keletą žymių pastatų Varšuvoje, kurie išliko iki šių dienų. Vilniuje vadovavo Šv. Ignato bažnyčios rekonstrukcijai.²⁹⁰ Bronislovas ūkininkavo žemėje, tuo pat metu būdamas Žečpospolitos Seimo delegatu. Šalčininkėlių miestelyje įsteigė banką, kurio paslaugomis mielai naudojosi gyventojai. Tai buvo galimybė sutaupyti, paimti kreditą, taip pat ir sulaikyti girtavimą. Karolis pakviestas Vidzevskių manufaktūros sindiku (Lodź). Javorove jis modernizavo malūną, tai leido elektrifikuoti kaimą. Turėjo keletą automobilių, kurie tarnavo ir kaimo naudai. Samdomas vairuotojas mokė kaimo jaunuolius vairuoti ir aptarnauti automobilį. Jis ne tik padėdavo vietos gyventojams įsidarbinti, taip pat teikė kaimo gyventojams teisės, mokslo, gydymo patarimus. Pagal Povilo Viendziagolskio projektą ant jų žemės, su dvaro palaikymu buvo pastatyta mokykla. Mokykla sėkmingai veikė. Kai kurie iš jaunų kaimo gyventojų studijavo toliau, kas tuo metu buvo labai reta. Karolis palaikė juos materialiai. Į dvarą atvažiuodavo daug svečių, ypač iš Lenkijos. Kaip sako Mykolas Viendziagolskis savo prisiminimuose: „Javorovo aplankydavo ne tik svečiai, bet ir giminės. Mes juos vadinome „koroniarais“. Nes mes - tai Lietuva. Nepaisant artimos giminystės, buvome skirtingi. Mes buvome santūresni, o jie buvo nesuvaldomi, pilni mums keistų idėjų.“²⁹¹ Dvaras ir kaimas gyveno savo gyvenimą. Tačiau prasidėjus karui Karolis Viendziagolskis turėjo palikti dvarą, dėl savo antikomunistinės veiklos. Į gimtąją žemę jis daugiau nesugrįžo. Su savo šeima jis buvo priverstas išvykti į Braziliją. Bronislovas Viendziagolskis buvo areštuotas NKVD ir jau niekad negrįžo namo, žuvo svetimoje žemėje Rusijoje. Likusiem Javorovo gyventojams prasidėjo sunkūs metai. Keitėsi valdžia, keitėsi Javorovo „svečiai“. Tai rusai, tai vokiečiai, tai

²⁸⁹ „Pamiętniki“ Karola Więdziagolskiego z Jaworowa // Nasza gazeta – 1999, Nr. 15, p. 6

²⁹⁰ Narębski S. Spuścizna po ś. p. Pawle Więdziagolskim na wystawie plastyków // Paleta Wilna – 1930.06.15

²⁹¹ Więdziagolski M. Jaworowska Atlantyda ...cz. III // Nasza gazeta – 1999, Nr. 18, p.6

lenkai partizanai. Šalia žydų buvo žudomi ir lenkai, inteligentija, ūkininkai, dvasininkai. Sovietų valdžiai sugrįžus žmonės buvo tremiami į Sibirą. Kas nebuvo nužudytas ar ištremtas, buvo verčiamas išvykti.²⁹² 1945 m. likusieji Viendziagolskiai turėjo palikti Javorovo kaip ir kiti dvarininkai. Netoli rūmų, pušyne liko tik šeimos kapinės. 1975 m. Javorovo aplankė M. Viendziagolskio žmona. Tai, ką ji pamatė, jokių gerų įspūdžių nepaliko. Vien tik Karolio rūmai buvo dar šiek tiek prižiūrėti, tuomet ten buvo įsikūrus Šalčininkų rajono žemės ūkio direkcija. Pats M. Viendziagolskis aplankė gimtas vietas 1994 m.²⁹³ Jam pavyko atrasti dar gyvą auklę ir gyventojus, kurie, išgirdę Viendziagolskių pavardę, verkė. Tačiau visi kiti buvo svetimi. Tame žodyje slypi ne tik sovietinės paveldosaugos abejingumas šiam dvarui, bet ir gilesnė prasmė. Tarybų valdžiai tokių žmonių palikimas buvo tikrai nepriimtinas dėl jų antikomunistinės veiklos. Taigi, jam prižiūrėti nebuvo daroma beveik jokių pastangų. Pats gražiausias rūmų pastatas buvo Karolio Viendziagolskio Javorovo centre. Kaip jau buvo minėta, jame 1975 m. buvo įsikūrusi ūkio direkcija. Vėliau dvaras buvo padalintas į butus, pirmame aukšte veikė biblioteka. Butuose gyveno asocialūs asmenys, kurie tik gadino pastatą. Prie rūmų atsirado visokių priestatų. Nepriklausomybę atgavus, buvo bandoma restauruoti rūmus. Buvo padaryta nemažai darbo, išleista nemažai pinigų. Tačiau, dėl nesuprantamų priežasčių, staiga viskas sustojo ir rūmai pradėjo griūti. Vietos gyventojai grobė viską, ką tik buvo galima ir negalima. Kaime gyvuoja mitas, kad nuo vieno brolio namo prie kito po ežeru yra tunelis, tikriausiai ten paslėptas lobis. Tokie mitai padeda griauti ir naikinti vertybę. Šiandien rūmai siaubingai atrodo, žiauriai nuniokoti. Antrame aukšte gyvena asocialus žmonės, rūsyje įkurta biblioteka. Bet tai nestabdo barbarų.²⁹⁴ Reikia atkreipti dėmesį į gyventojų elementą. Šalia dvaro buvo Zavišonių kaimelis, kuriame ramiai gyveno lenkai ir lietuviai (apie ką galima spręsti iš pavardžių Žemaitis, Žemoido ir kt.). Tačiau, kaip jau žinome, būtent Šalčininkų rajonas buvo labai pamėgtas kitataučių atvykėlių. Jeigu Eišiškių miestelis jiems kažkodėl nelabai tiko, tai Šalčininkai ir aplinkiniai kaimai labai patiko.²⁹⁵ Būtent Zavišonių kaimelyje buvo įsikūręs Šalčininkų rajono žemės ūkio technikos centras. Į šią vietovę atvyko daug žmonių iš įvairių Tarybų Sąjungos respublikų. Tačiau atvažiuodavo ne tik dori žmonės, buvo įvairių. Jiems buvo pastatytas vaikų darželis, veikė pradinė mokykla, parduotuvės visada buvo pilnos net sunkiausiais metais, atidaryti naujieji kultūros rūmai, statomi daugiabučiai namai. Vietos gyventojai, palyginus su atvykėliais, atrodė labai tamsūs su savo tradicijom, papročiais ir

²⁹² Więdziagolski M. Jaworowska Atlantyda – II // Nasza gazeta – 1999, Nr. 17, p. 8

²⁹³ Więdziagolski M. Jaworowska Atlantyda ... cz. III // Nasza gazeta – 1999, Nr. 18, p.8

²⁹⁴ Galiu tai teigti iš nuosavos patirties, nes keletą metų dirbau toje bibliotekoje. Ištisas dienas buvo galima girdėti arba jaunuolių siautėjimą (tai jų susibūrimo vieta) arba suaugusiųjų pastangas ką nors išplėšti.

²⁹⁵ ŠSVB kraštotyrinė informacija

atmintimi. Zavišonių kaimo vietiniai gyventojai ištirpo atvykėlių kultūroje. Jie nesugebėjo išsaugoti savo tapatumo. Jaunoji karta greitai pasidavė sovietinei ideologijai. Taigi, kyla klausimas, dėl kokių priežasčių buvo leista sunykti tokiam grožiui, vietos atminties elementui? Šio atveju aiškiai matosi svetimo/savo problema. Pirmiausia, sovietų valdžios abejingumas dvarų paveldui, jie tikrai negalėjo priimti buvusių antikomunistų ir pilsudskininkų paveldą. Be to, atvykėlių šioje vietovėje buvo daug daugiau nei vietos gyventojų. Jiems ne tik to kaimelio, bet ir visos Lietuvos paveldas ir istorija buvo svetimi. Jų šaknys kitur, kita atmintis, kitas mentalitetas, kita istorija. O svetimo ir nesuprantamo negaila. Šiandien tas kaimelis yra laikomas vos ne vien asocialių gyventojų vieta. Daugelis gyventojų lenkų išvažiavo iš kaimo. Jų vietas užima atvykėliai rusai, ukrainiečiai iš Vilniaus, Kauno apylinkių. Dėl ko jiems taip patiko tas Lietuvos kampelis? Tikriausiai dėl to, kad šioje vietovėje atvykėlių yra dauguma, jie gali kompaktiškai čia gyventi, susikūrė savotiškas arealas. Netrukdo lietuvių kalbos nežinojimas. Rūmai priklauso Šalčininkų savivaldybei. Tačiau aptikti jos saugomų objektų sąrašuose taip ir nepavyko.

Peržiūrėjus 1976 metų Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašą, lengviau išvardyti, kas buvo įtraukta į sąrašus, negu ko ten nėra. Tuomet įtraukti buvo tik Jašiūnų dvaras, Merkinės dvaro liekanos, Anglikiškių dvaro sodyba ir Bruknynės dvaro rūmai (XIX a.). Vagnerių rūmų, Gornostajiškių dvaro ir kitų nebuvo. Jie buvo paskelbti saugomais vėliau, iki tol buvo laisvai niokojami. Tačiau objektai, susiję su Didžiojo karo įvykiais – vieni svarbiausių sąraše ir sudaro vos ne trečdalį visų paminklų pozicijų.²⁹⁶ Tų paminklų, kurie nepateko į sąrašą, apsauga turėjo rūpintis kolūkiai. Kaip jie rūpinosi, buvo minėta anksčiau.

Kaip sovietmečiu buvo niekinamas Lietuvos gyventojų orumas ir kultūros paveldas, gerai atskleidžia V. Drėmos pastaba. Jis rašo: „1944 m. rudenį vaikščiojau Pilies kalno papėdėje ir sutikau vieną mūsų architektą su svečių iš Maskvos, kurie prašė patarimo, kur Pilies kalne patogiausia įrengti požeminę viešą išvietę. Nustebau: pusė Vilniaus buvo griuvėsiuose, o staiga prireikė išvietės Pilies kalne. Nurodžiau vietą, kur lenkų laikais buvo įrengtas tualetas, prie pat dabartinės Pionierių gatvės, kur ir dabar yra viešasis tualetas. Klausimas, atrodo, buvo išspręstas. Bet vėliau ir vėl buvo svarstoma, kur įrengti Pilies kalne išvietę, netgi nurodant buvusio pietinio bokšto griuvėsius. Kas yra lietuviams Vilniaus Pilies kalnas, kurį liaudis vadina Gedimino kalnu, nėra reikalo aiškinti. Kiekvienas lietuvis laiko šventa patriotine pareiga nors kartą aplankyti šį kalną kaip šventą vietą. Lietuvos širdį, mūsų tautos praeities, jos kultūros relikviją. Šiame šventajame kalne viešo tualetų įrengimas gali būti suvokiamas tik kaip tyčinis lietuvių patriotinių

---

²⁹⁶ Lietuvos TSR kultūros paminklai, t II. – Vilnius, 1976, p.80-103

jausmų įžeidimas.“²⁹⁷ Taigi, galima daryti išvadą, kad sovietmečiu buvo bandoma ne tik naikinti kultūros paveldą, bet ir nuslopinti žmonių tautinę savimonę. Aišku, negalima taip vienareikšmiškai teigti, kad viskas buvo taip blogai. Nemažai žmonių nuoširdžiai rūpinosi kultūros paveldu, manevruojant tarp valdžios ir tiesos. Jų dėka bent kažkas dar išliko. Tačiau bendrai, vyravo niokojimo ideologija.

3.1.5 Dabarties dvaras

A. Gaižučio pastebėjimu: „Dvaras ilgus amžius buvo vienas iš pagrindinių Lietuvos luominės valstybės sąrangos elementų ir jos ramsčių, dažniausiai tą faktą vis dar stengiamasi nutylėti. Vengiama pripažinti kultūrinę, ekonominę, politinę ir socialinę dvarų sistemos svarbą valstybingumo raidai. Dvarą ir jos sistemą vis dar stengiamasi pateikti kaip Lietuvai nebūdingą struktūrą.“²⁹⁸ Dar ir šiandien galima išgirsti tarpukario vyraujančią nuomonę. „<...> Dvarai ir palivarkas jau 50 metų nėra apgyvendinimo ir ūkinės sistemos elementai. Tai buvusios sistemos reliktas ir savaime nėra vertybė, kurias mes privalome saugoti, nepriklausomai nuo savininkų skaičiaus, žemės reformos ir privatizavimo procesų pobūdžio ir pasekmių ...“ - V. Lukašas, Lietuvos Respublikos ir urbanistikos ministro pavaduotojas 1993,02.25 Nr. 2-III-s-22 „*Dėl dvarų ir palivarkų paminklų sodybų*“. Arba „Parengti atskirų buvusių dvarų, palivarkų, paminklinių sodybų gražinimo ir privatizavimo tvarką neįmanoma“ V. Zubovas, Paminklotvarkos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinis direktorius. 1993.04.28 Nr. 01-04-502.²⁹⁹ Pastaraisiais metais bendruosius istorinius dvarų ir jų sistemos bruožus mūsų istoriografijoje bandoma pateikti kuo nuodugniau ir plačiau, tačiau vyrauja skirtingos interpretacijos, kol kas nesurastas bendras vardiklis, daugeliu esminių dvarų sistemos bei jų istorinės sanklodos raidos klausimų vis dar nesutariama.³⁰⁰ Tačiau bendra nuostata yra ta, kad dvarai yra LDK paveldas, kurį reikia pažinti ir pripažinti. Žmonių atmintyje tas paveldas užima svarbią vietą. Nemaža dalis šiuolaikinių valstiečių, bet ir ne tik jų, savo šaknų gali ieškoti dvaruose. Dauguma dvarininkų buvo Lietuvos patriotai, jautė palankumą lietuvių tautiniam atbudimui, aktyviai dalyvavo lietuviškoje visuomenėje ir kultūrinėje veikloje. Kad požiūris keičiasi, rodo ir tai, kad apie tą patį Mykolą Balinskį šiandien yra rašoma. Pasirodė straipsnių apie J. Sniadeckį. Tikėkimės, kad tirpsta svetimo

²⁹⁷ Drėma V. Naikino, nesaugom. Ar atkūrsim? // Švyturys – 1988, Nr. 23, p.9

²⁹⁸ Gaižulis A. Dvarai – reikšmingas valstybės sąrangos palikimas // Kultūros barai – 2003, Nr. 8/9, p. 68

²⁹⁹ Juchnevičiūtė D. Lietuvos dvarai ir parkai – būti ar nebūti? // Krantai – 1994, Nr. 58-60, p. 14

³⁰⁰ Gaižulis A. Dvarai – reikšmingas valstybės sąrangos palikimas // Kultūros barai – 2003, Nr. 8/9, p. 99

stereotipas. Pastaraisiais dešimtmečiais keičiasi požiūris ir į kilnojamąjį paveldą, prieinama prie bendros kalbos. Jau pripažįstama, kad tai Lietuvos, Lenkijos, Ukrainos, Baltarusijos arba bendras paveldas. Lenkijoje organizuojamos tarptautinės konferencijos, kuriose dalykiškai aptariamos sudėtingos perkeltųjų kultūros vertybių problemos, skelbiama konferencijų medžiaga, už šalies ribų esančio kultūros paveldo reikalai svarstomi atsižvelgiant į teorinį kontekstą.³⁰¹

Vis dažniau dvarų paveldu pradeda domėtis turizmas. Tik Lietuvoje yra mediniai dvareliai. Lankytojai mėgsta specifiškumą. Traukia įvairūs renginiai ir koncertai. Šiandien atstatyta Norviliškių pilis (vienas iš unikaliausių Lietuvos architektūros paminklų) traukia daug lankytojų. Antram gyvenimui ją prikėlė verslininkai G. Klimkevičius ir G. Jansonaitė. Dvaras teikia aukštos klasės apgyvendinimo, konferencijų, maitinimo paslaugas ir nuolat pritraukia gausius būrius lankytojų. Čia gausu svečių ne tik vasarą. Dvaras užimtas kiekvieną savaitgalį. Nuolat rengiami pobūviai, konferencijos, seminarai.³⁰² Šeiminkai pilies interjerą pagyvino išgalvotomis detalėmis. Išgalvota gali būti ir G. Jansonaitės papasakota legenda apie vaiduoklį. Anot jos, šalia pilies klajoja moters ir jos mažo vaiko vaiduokliai.³⁰³ Tai tinkama interpretacija tokiai vietai, kaip tik šalia yra kapinės. Inint Europos Sąjungos įsikūrimo 50- metų, rugpjūčio pabaigoje į muzikos festivalį Lietuvoje susirinks Europos muzikos žvaigždės. „Unikalioje vietoje prie rytinės Europos Sąjungos sienos rugpjūčio 25-ąją vyks Lietuvoje dar nematyto dydžio festivalis „B2gether“, kuriuo siekiama parodyti, kad muzika nepripažįsta sienų, - teigia festivalio sumanytojas Giedrius Klimkevičius. – Tai bus renginys ne tik Lietuvos gyventojams, bet ir visai Europai“.³⁰⁴ Tik vietos gyventojus nelabai visa tai džiugina. Jų manymu, triukšmingiems pobūviams šalia kapinių ne vieta. Gal būt šių verslininkų pagalba atsigaus ir Vilkiškių medinis dvarelis (pastatytas 1847 m.). Verslininkai čia įrengė modernią kaimo sodybą. Pramogų šioje vietoje taip pat užtenka.³⁰⁵

Tačiau lieka nemažai problemų dvarų apsaugoje. Vykstantis privatizacijos procesas šiuo metu daug kur blogina senųjų dvarų situaciją. Savivaldybėms priklauso savininkų neturintys sunykę dvarai, kuriais jos suinteresuotos kuo greičiau atsikratyti, vietinis savivaldybių lygmens dvarų registras su tuščiais savivaldybių biudžetais šiandien teskamba tik kaip teoriniai samprotavimai.³⁰⁶ Visuomenė gauna labai mažai informacijos apie dvarų paveldą. Šimtais vardijamas Lietuvos dvarų sodybas ar jų fragmentus šiandien žino tik patys paveldosaugininkai.

³⁰¹ Kiaupa Z. Lietuvos kultūros vertybių kelionės iki 1990 m. – V., 2006, p. 32

³⁰² Gładkowska H. Nadzieja na drugie życie //Kurier Wileński.-2005, Nr. 242, p. 3

³⁰³ Čyžiūtė L. Paslaptinga pilis, kurioje vaidenasi // Pastogė - 2006, spalio 24, p.9

³⁰⁴ Norviliškiese – milžiniškas muzikos festivalis // Mūsų kraštas 2007, p. 1

³⁰⁵ Turizmas. [žiūrėta2006.12.20]. Prieiga per internetą: < <http://www.salcininkai.lt> >

³⁰⁶ Lietuvos dvarai – praeitis, dabartis, ateitis. – V., 2001, p. 92

Visuomenė, kurios poreikis turėtų būti paveldo, kaip savasties išsaugojimas, į šį procesą visiškai neįtraukiama.³⁰⁷ Pavyzdžiui Šalčininkų rajone informaciją apie paveldą galima perskaityti internete (bet neįdomiai pateikta interpretacija). Tačiau ar visi gyventojai naudoja šią komunikacijos priemonę? Spauloje labai retai, bet pasirodo entuziastų straipsniai. Nėra patvirtinta jokių paveldo apskaitos, paveldotvarkos, švietimo, lavinimo ar kitų programų finansavimų iš savivaldybės biudžeto 2006 metams, kadangi joms vykdyti trūksta lėšų.³⁰⁸

Lietuvoje nėra daug paveldotvarkos požiūriu visiškai sutvarkytų dvarų sodybų. Tačiau tvarkymo darbai buvo atliekami keliose dešimtyse dvarų sodybų. Darbų poreikį ir apimtį rodo tas faktas, kad 1968 m. Vilniuje restauratoriai įkūrė Dvarų sodybų tyrimo ir projektavimo skyrių.³⁰⁹ 2003 m. patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės „Dvarų paveldo išsaugojimo programa“, nutarimas Nr. 481.³¹⁰ Šioje programoje numatyti dvarų paveldo išsaugojimo tikslai, prioritetai ir šios programos įgyvendinimo priemonės iki 2007 m. Pagal Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymą – dvarų paveldas yra viena iš seniausių ir ryškiausių kultūros paveldo, kuris tarp pagrindinių nacionalinio saugumo objektų, dalis, turinti įvairiausią sudėtinę kultūrinę (architektūrinę, istorinę, urbanistinę, kraštovaizdinę, dendrologinę ir kitokią) vertę.³¹¹ Šių metų gegužės mėnesį programa buvo pratęsta dar vieneriems metams. Pradėta rengti strategiją, formuoti konkrečių priemonių bei veiksmų programą. Susidomėjimo sulaukė ir dvarų želdynai, kuriais rūpintis padeda Europos kultūros kelių institutas (*European Institute of Cultural Routes*). Perspektyvas dvarų paveldo išsaugojimui atveria Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama.³¹² Taip pat 2005 m. buvo įkurta Lietuvos pilių ir dvarų asociacija, kurios tikslas – skatinti bei užtikrinti Lietuvos dvarų savininkus bei kitus asmenis, besirūpinančius šių objektų išsaugojimu ir puoselėjimu.³¹³ Taigi, galima teigti, kad tarpukariu įsivyravęs neigiamas požiūris į dvarą, šiandien keičiasi. Dvarai pripažįstami neatsiejama Lietuvos Respublikos kultūros paveldo dalimi. Jų apsaugai veikia priimti atitinkami teisės aktai, nutarimai, apsaugos strategijos.

---

³⁰⁷ Ten pat, p. 92

³⁰⁸ Šalčininkų rajono savivaldybės administracija. Kultūros paveldo departamentui prie Kultūros ministerijos. Dėl informacijos apie nekilnojamojo kultūros paveldo administravimą savivaldybėje. Į 2006-07-17 nr. (11.13) 2-1273

³⁰⁹ Glemža J. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas.- V., 2002, p.212

³¹⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės „Dvarų paveldo išsaugojimo programa“, nutarimas Nr. 48, 2003 m. [žiūrėta 2007.03.10]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrkmlt/EasyAdmin/sys/files/dvaru%20paveldas> >

³¹¹ Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymą // Valstybės žinios - 1997, Nr.2-16

³¹² Dvaras modernėjančioje Lietuvoje. XIX a. antra pusė – XX a. pirma pusė. – V., 2004, p. 12

³¹³ Lietuvos pilių ir dvarų asociacija [žiūrėta 2007.05.10]. Prieiga per internetą: <http://www.dvarai.lt/index.php?option=com_content&id=12&Itemid=26 >

Tačiau ne tik dvarai sukelia kultūrų konfliktą. Daug skaudesnę poveikį daro karas ir kiti istorijos įvykiai.

3.2 „Nepatogus paveldas“

„Siaubą kelianti šiuolaikinės Europos istorija reikia arba pamiršti arba sunaikinti. Šiuo požiūriu labai skaudi istorija turėtų būti pašalinta iš atminties.“³¹⁴

D. Loventalis

1988-1993 m. Lietuvoje prasidėjo paminklų „bumas“. Kaip teigia G. Jankevičienė: „Jis pasireiškė trimis pagrindinėmis veiklos kryptimis: 1. Lietuvos Respublikos laikų paminklų atstatymu; 2. sovietmečio paminklų griovimu; 3. paminklų tremtiniais, sovietmečio kankiniams, Lietuvos istorijos žymiausiems asmenims bei įvykiams projektavimu ir statyba.“³¹⁵ Panašūs procesai, tik truputį vėliau, prasidėjo ir Šalčininkų krašte. Sovietmečio „Leninai“ kažkur nepastebimai dingo. Liko Šalčininkų ir Eišiškių miestelyje palaidoti Sovietų armijos kariai ir dar sovietmečiu atidengti paminklai. Šie paminklai ir tų žmonių atmintis yra gerbiama. Kiekvienais metais gegužės 9 dieną prie paminklų susirenka karo veteranai ir gyventojai, kurie jaučia poreikį pagerbti karių atminimą. Savivaldybės pastangomis paminklai yra tvarkomi ir prižiūrimi. Jokių konfliktinių situacijų kol kas nepastebėta. 2007 m. pavasario įvykiai Estijoje turėjo atgarsį ir Lietuvoje. Tačiau Šalčininkuose gegužės 9 d. praėjo, kaip visada, tyliai ir ramiai. Tik šiais metais jie sulaukė mažiau dėmesio, buvo leista įjungti tik neutralią tų metų muziką. Antro Pasaulinio karo kariai, ne laiko savęs užkariautojais, o išlaisvintojais.

Lietuvos Respublikos paminklų Šalčininkuose nebuvo gausu, negalima pasakyti, kad ir šiandien jų padaugėjo. 1986 m. buvo įamžinta Stanislavo Rapolionio atmintis, kuris gimė apie 1485 m. šalia Eišiškių miestelio.³¹⁶ Paminklas pastatytas Gornostajiškių dvare. Tik gatvių pavadinimuose galima išvelgti ryšį su Lietuva ir savęs identifikavimo požymių. Šalčininkų miestelio gatvės buvo pervadintos dar 1992 metais. Atsirado J. Sniadeckio, M. Balinskio, Vytauto, Nepriklausomybės, A. Mickevičiaus ir daug neutralių pavadinimų gatvių – Gėlių, Kaštonų,

³¹⁴ Ловенталь Д. Прошлое чужая страна. - Санкт-Петербург – 2004, p. 126

³¹⁵ G. Jankevičienė Apie paminklus tautinio atgimimo laikotarpiams. Lietuva 1918 – 1940 ir 1988-1993 // Menotyra – 1995, Nr. 2, p. 56

³¹⁶ Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva. – V., 1996

Pavasario ir t.t.³¹⁷ Daug vėliau sulaukė pagarbos „atrasti“ Vagneriai. Atsirado Bžostovskių, Kosciuškos gatvės. Eišiškių miestelyje gatvės pervadintos Gegužės 3-osios, Jono Pauliaus II-ojo, Riaubiškių, Kaštonų ir atkurti tarpukario pavadinimai Vilniaus ir Rodūnės.³¹⁸ Tarybiniais laikais gatvių pavadinimai neatspindėjo krašto praeities. Jie buvo bendri kiekvienam miesteliui: Raudonosios Armijos, Tarybų, Pionierių, Partizanų, J. Gagarino, Komjaunimo ir pan. Savo egzistencijos palaikymui ir patvirtinimui, 1998 m. Šalčininkų miesto aikštėje buvo atidengtas paminklas A. Mickevičiui. Prie bažnyčios atidengta memorialinė lenta, kurioje pažymėta, kad Šalčininkų kapinėse A. Mickevičius stebėjo protėvių papročius. Savo pastebėjimus jis panaudojo literatūros kūrinyje „Dziady“. Miesto centre atsirado paminklas Konstantui Kalinovskui, šio paminklo iniciatoriais buvo vietinė baltarusių bendruomenė.³¹⁹

Daug didesnio dėmesio šiandien sulaukė smurtinis paveldas, paminklai sovietmečio kankiniams, holokausto aukoms. Tai Eišiškių miestelio ir apylinkių žydų naikinimas, tai Kaniūkų, Gumbo, Nievonionių ir kitų kaimų tragedijos. Šie siaubingi įvykiai sovietmečiu buvo visiškai kitaip interpretuojami. Tiesa buvo nutylima. Kaip buvo įprasta tuo laiku, nužudytieji buvo traktuojami, kaip fašizmo aukos.

Praeitis ne tik mums padeda, bet kartais ir žemina. D. Loventalis teigia, kad praeities įtaka pragaištinga, o reliktai neša pavojų ir suskaldymą. Yra toks siaubingas paveldas, kurio negalima atsikratyti. Paveldėtos miesto budelio pareigos Šveicarijoje buvo laikoma garbinga ir privilegijuota teise, jos palikuoniams ji tampa gėdos dėmė. Jie negali jos perduoti kitiems, nes tai jų palikimas.³²⁰ Yra toks paveldas, kurio norėtusi atsikratyti, tačiau to negali padaryti, nes jis jau įaugo žmonių atmintyje ir atrado savo vietą istorijoje. Kaip negalima sugrįžti į praeitį ir ištaisyti klaidas.

Žydų žudynės Šalčininkų krašte prasidėjo 1941 m. rugsėjo mėnesį. Beveik 3 500 tūkst. Eišiškių miesto ir aplinkinių vietovių žydų buvo nužudyta prie Eišiškių. Tų pačių metų rudenį hitlerininkai susidorojo su Dieveniškių žydų bendruomene, kurios didžioji dalis buvo išžudyta Varanave (Baltarusija). Čia žuvo dar maždaug tūkstantis Šalčininkų krašto žydų. Tik nedaugelis šių ir kitų gyvenviečių žydų išsigelbėjo kaimuose pas gyventojus.³²¹ Taip baigėsi ilgaamžė Eišiškių žydų istorija. Sunaikino juos pačius, jų sinagogas, sunaikino jų kapines, liko tik keletas pastatų ir jų liekanos žemėje. Kapinės buvo sulygintos su žeme. Eišiškėse vietoj vienu kapinių stovi

³¹⁷ Bagdanavičienė A. Gatvių pavadinimai 1992 metais // Šalčia – 1991, lapkr. 14, p. 2

³¹⁸ Miškinis A. Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės, II. Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai. I knyga. Kultūros paveldo centras. –V., 1999. P. 158 – 166

³¹⁹ ŠSVB kraštotylinė medžiaga

³²⁰ Ловенталь Д. Прошлое чужая страна. - Санкт-Петербург – 2004, p. 123

³²¹ Buchaveckas S. Šalčios žemė -1992, p. 141

gyvenamieji namai (ne visi gyventojai žino, kad gyvena ant žmonių palaikų), ant kitų pastatytas vaikų darželis. Šalia Eišiškių, vietoje, kur buvo nužudyti žydai, pastatyti paminklai. Vietos gyventojai atkreipė dėmesį, kad kiekvieną rudenį į miestelį atvažiuoja žmonių grupės iš užsienio. Elgiasi labai tyliai. Lanko žudynių vietas ir prie paminklų palieka po akmenėlių. Pagal žydų paprotį, tai reiškia, kad žmogų, kuris čia palaiduotas gerbia ir atsimena.³²² Tunbridge J. E. teigimu, holokausto tikslas buvo visiškai išnaikinti žydus, nepriklausomai nuo gyvenamosios vietos, religijos ar kultūros. Jie buvo naikinami biologiniu pagrindu, o ne kultūriniu.³²³

Visa eilė svarbių įvykių glaudžiai susiję su Rūdninkų giria. Ji slepia daug paslapčių. Antrojo pasaulinio karo metu girioje laikėsi sovietų, Armijos Krajovos partizanai, slapstėsi žydų tautybės gyventojai ir iš stovyklų pabėgę sovietiniai karo belaisviai. Pirmosios sovietinių partizanų grupės įsikūrė Rūdninkų girioje 1942-1943 metais žeminės buvo įrengtos keliose vietose. Didžiausia žeminių gyvenvietė buvo įrengta netoli Senujų Macelių kaimo, pelkių apsuptoje aukštumėlyje.³²⁴ Rūdninkų giria tapo organizuoto pasipriešinimo hitlerininkams židiniu. Partizanai kontroliavo dideles teritorijas, vertė nuo bėgių fašistų traukinius su karo technika ar prisigrobtu turtu, rengė pasalas, bematant atsirasdavo ten, kur hitlerininkai jų visai nelaukė.³²⁵ Vokiečiai dėl to siautėjo ir keršijo vietos gyventojams, kaltindami juos bendradarbiavimu su partizanais. Dar yra gyvų tos tragedijos liudininkų. K. Račkus pasakojo, kad į Gudelių kaimą atvyko vokiečių kariai ir pajudėjo Gaidzės kaimo link. Naktį hitlerininkai, priartėję prie kaimo, pradėjo šaudyti. Suvarė visus žmones į daržinę ir padegė. Išsigelbėjo tik tie, kurių nebuvo tuo metu kaime.³²⁶ Susidoroję su Gaidzės kaimu, nukreipė dėmesį į šalią esantį Gumbo kaimą. Balandžio 10 d. vokiečiai surado Kernavės kaimelį. Kaime vokiečiai užmušė 4 žmones.³²⁷

Sovietų partizanų būriams ir besislapstantiems žmonėms reikėjo daug maisto, drabužių. Tad neretai sovietiniai partizanai jėga atimdavo iš karo nuskurdintų aplinkinių valstiečių turtą. Vokiečių okupacinė valdžia 1943 m. Lietuvoje leido kurtis vadinamajai ginkluotai vietinei savisaugai. Kaimų savisauga kūrėsi masiškai. Raudonieji partizanai konfliktuodavo su apsiginklavusiais Pietryčių Lietuvos kaimais. Baudžiamąją operaciją prieš kaimų savisaugą lėmė objektyvi sovietinių partizanų padėtis Rūdninkų girioje. Jie negavo jokios pagalbos iš sovietinio užnugario, todėl jų

---

³²² ŠSVB kraštotyrinė medžiaga

³²³ Tunbridge J. E., Ashworth G. J. *Dissonant Heritage. The management of the past as a resource in conflict.* – Chichester: John Wiley and Sons, 1996, p. 103

³²⁴ Buchaveckas S. *Šalčios žemė -1992*, p. 228

³²⁵ Balevičius K. *Lietuvos TSR gamtos paminklai.* – V., 1979, p. 18

³²⁶ Kołosowski A. . *Była taka wieś // Tygodnik Wileńszczyzny.*- 2005, № 46, p. 1

³²⁷ Kviklys B. *Mūsų Lietuva.-V.,1989, p.214*

egzistavimo palaikymas, visas materialinis aprūpinimas gulė ant vietos gyventojų. Rūdinkų girioje įsikūrę kaimai buvo neturtingi, kad pakeltų tokią našą, kai kurie jų ryžosi atkakliai gintis.³²⁸ 1944 m. sausio 30 d. jų dėmesys nukrypo į rytinę Rūdinkų girios pusę, Kaniūkų kaimą. Kaimas buvo sudegintas. Vietoje žuvo 45 žmonės, 12 buvo sunkiai sužeisti, kai kurie mirė ligoninėje. Iš 85 namų liko tik 4.³²⁹ Oficiali egzekucijos versija buvo ta, jog savigynos nariai išdavikai, vietiniai gyventojai bendradarbiauja su hitlerininkais. Bet tiesa ta, kad nei prieš tragediją nei anksčiau hitlerininkų ten nebuvo.³³⁰ Dabar dar likę gyvi egzekucijos nariai gyvena kitose šalyse, rašo knygas apie savo „heroizmą“ ir labai didžiuojasi savimi. Vienas iš dalyvių Chaim Lazar knygoje „Destrukction and Resistance“ (Naujasis Jorkas 1985) rašo: „Brigados štabas nusprendė Kaniūkus sulygtinti su žeme, kad kitiems būtų pavyzdys. Vieno vakaro 120 geriausių partizanų iš visų skyrių, ginkluoti geriausiu ginklu, pajudėjo to kaimo link. Tarp jų buvo 50 žydų, vadovavo Jakovas Prenner. Turėjo įsakymą nieko nepalikti gyvo. Nužudyti 300 žmonių iš šešiasdešimties valstiečių ūkių. Niekas neišgyveno“.³³¹ Izraelis apdovanojo medaliais keletą kraupios tragedijos dalyvių už veiklą per Antrąjį pasaulinį karą. Sovietų okupacijos laiku „Kaniūkų banditai“ (kaip juos vadindavo sovietai), neturėjo ramaus gyvenimo. Kai kurie buvo ištremti į Sibirą, kai kurie buvo priversti išvykti iš Lietuvos į Lenkiją ar kitas šalis, kiti likusieji laukė savo likimo.³³² Po Antrojo pasaulinio karo kaimo tragedija buvo uždrausta tema. Tačiau ir Nepriklausomybės laikais apie tai nedaug kalbama. Kalbėti pradėjo gyventojai. Pirmos publikacijos apie Kaniūkus pasirodė lenkų laikraštyje „Nasza gazeta“ tik 2001 metais. Tačiau jokia organizacija nesusidomėjo kaimo istorija. Nuo 1996 m. tragedijos tyrimą vykdo Kanados Polonijos kongresas.³³³ 2001 m. priimtas sprendimas pradėti teismą prieš egzekucijos dalyvius. Tačiau reikalai nepajudėjo, nes faktų paviešinimas gali pakenkti Lenkijos santykiams su kitomis šalimis, kad ir su Izraeliu. Šalčininkų savivaldybės, rajono lenkų partijos, Lenkijos Respublikos pastangomis buvo atidengtas paminklas.³³⁴ Labai skirtinga tų įvykių interpretacija. Kiekvienas turi savo poziciją ir požiūrį.

³²⁸ Zizas R. Žudynių Kaniūkuose pėdsakais // Genocidas ir rezistencija – 2002, Nr. 1, p. 10

³²⁹ Malewski Cz. Masaka w Koniuchach // Nasza gazeta – 2001, Nr.55

³³⁰ Noskowski W. Koniuchy – stygmat męczeństwa // Kurier Wileński – 2002, saus. 26-28

³³¹ IPN wszczął śledstwo w sprawie mordu w Koniuchach. Zginęli bo byli Polakami? // Nasz dziennik – 2001, lutego 24

³³² Malewski Cz. Masaka w Koniuchach // Nasza gazeta – 2001, Nr. 55

³³³ Narkowicz L. Masaka w Koniuchach (II) // Nasza gazeta – 2001, Nr. 58

³³⁴ Akińczo A. Pomnik pamięci niewinnych ofiar w Koniuchach // Magazyn Wileński – 2004, Nr. 6

Lietuviai teigia, kad tai buvo lietuviškas kaimas, lenkai teigia atvirksčiai. Žydai gauna medalius ir kaltina lenkus, kurie pradėjo ieškoti tiesos.³³⁵

Kovojo su partizanais ir Armija Krajova. 1944 m. pavasarį AK būrys „Sztremer“ bandė susitarti su sovietiniais partizanais dėl vietinių gyventojų apsaugos. Kaip rezultatas to susitarimo, AK turėjo išlaikyti partizanus ir 2500 žydų, kurie slėpėsi girioje. 1945 m. girioje, netoli Senųjų Macelių kaimo įvyko įnirtingos kautynės tarp AK partizanų ir juos užpuolusių Raudonosios armijos dalinių. Žuvo 81 sovietinis partizanas ir 25 Armijos Krajovos. AK karių garbei 1993 m. atidengtas paminklas, kurį finansavo Lenkijos Respublika.³³⁶ AK veikė ir kitose Rytų Lietuvos vietovėse. Taip pat labai priešaringai yra interpretuojama jos veikla. Koks bebūtų priešiškas nusistatymas dėl Armijos Krajovos, šiandien į tai bandoma žiūrėti neutraliau. Rūdninkų kapinėse 1990 m. buvo pašventinti du kryžiai, vienas kapinių, kitas įamžino Katynios aukas. 1993 m. Šalčininkų rajone, Kalesninkų kapinėse įvyko žuvusiųjų AK VI Vilniaus savanorių brigados paminklo ir kapų pašventinimas. Rūdninkų girioje buvo pašventintas paminklas žuvusiems kovoje su NKVD 1945 m. sausio mėnesį. 1996 m. Šalčininkų rajono Butrimonių kaime pašventinti AK karininkų žuvusiųjų „Aušros Vartai“ operacijos metu kapai. Su Lietuvos valdžios sutikimu buvo pašventinti ir sutvarkyti kitos Armijos Krajovos žuvusiųjų palaidojimo vietos.³³⁷ Tačiau Armijos Krajovos veikla istoriografijoje skirtingai interpretuojama. Šiuo atveju nesutampa istorinė atmintis. Išanalizavus keletą lenkų ir lietuvių šaltinių³³⁸, galima padaryti išvadą, kad vieniems ir kitiems tai buvo kova už tėvynę, tik skyrėsi tėvynės pavadinimas. Tačiau, jau galima pastebėti, kad prieinama prie bendro supratimo tarp Lietuvos ir Lenkijos istorikų. Vien tai, kad leista atidengti paminklus AK garbei, rodo Lietuvos tolerantiškumo laipsnį.

Visi įvykiai yra įamžinti gyventojų atmintyje ir paminkluose. Yra žydų aukų paminklai, sudegintų kaimų paminklai, sovietų partizanų paminklai ir jų bazė Rūdninkų girioje (jau liekanos), Armijos Krajovos kapai ir paminklai. Prieš keletą metų įamžinti žuvusiųjų atmintį Nievonionių kaime (Pabarės seniūnija) pasiūlė vietos gyventojai, kurie dar atsimena praeities įvykius. 1944 m. balandžio 27 d. sovietų partizanai užpuolė kaimą. 2006.10.28 Nievonionių kaimelyje atidengtas paminklas Antrojo Pasaulinio karo metu nužudytiems kaimo gyventojams. Fundatoriais buvo

³³⁵ Daugiau galima perskaityti Kanados Polonijos kongreso sukauptoje medžiagoje, elektroninė versija < http://www.kpk.org/english/toronto/viewpoint_006.htm >

³³⁶ Machulak M. W stronie Solecznik. – Krosno, 2002, p. 63

³³⁷ Bobryk A. Ojczyzna – to pamięć I groby // Kurier Wilenski – 2006, 28 czerwca, s. 8

³³⁸ Banasikowski E. Na zew ziemi Wilenskiej. –Warszawa, 1990; R. Korab – Zebryk Operacja Wilenska AK.- Warszawa – 1988; Garšva K. Armija krajova Lietuvoje.-1999 ir kt. Eilė straipsnių kurie nuolat pasirodo.

Šalčininkų rajono savivaldybė, LLT (ZPL) krašto skyrius. Žmonės neslėpė džiaugsmo, kad dabar turės kur pasimelsti už žuvusius giminaičius.³³⁹

Paminklų egzistavimas nesprendžia jų sukeltų disonansų problemos. Gyventojų atmintyje karas ir partizanai, visi bendrai, paliko skaudžius prisiminimus. Tačiau kiekvienos aukos savo tiesa. Tad kyla klausimas, ar reikia tokios tiesos? Nietsches F. manymu, reikia: „... nustatyti ribą, kurią peržengus praeitis turi būti pamiršta, jei nenorime, kad ji taptų dabarties duobkasiu. Reikia tiksliai žinoti žmogaus, tautos, kultūros plastinės galios mastą; taip aš vadinu galią savitai augti pačiam iš savęs, transformuoti ir pasisavinti tai, kas praėjo, ir tai, kas svetima, užgydyti žaizdas, kompensuoti tai, kas prarasta, ir iš savęs rekonstruoti sudužusias formas.“³⁴⁰ Kaip neutralizuoti tokį paveldą? Tunbridg J. E. siūlo tokius būdus: 1. kolektyvinė amnezija – apsimetama, kad nieko neįvyko ir istoriniame diskurse vengiama prisiminti skausmingus įvykius; 2. reliatyvizmo – kuo labiau išplečiama kolaborantų grupė ir teigiama, kad visi vienaip ar kitaip bendradarbiavo; 3. skriaudų demonizacija – kai kalta konkreti grupė, kuri yra demoniojama, o kiti reabilituojami.³⁴¹ Vienos ar kitos strategijos pritaikymas gali išgelbėti žmonių orumą ir tapti konfliktų prevencijos būdu.

3. 3. Paveldosaugos būklė Šalčininkų rajone

Atgavus Nepriklausomybę Lietuvoje remiantis Europos šalių patirtimi buvo sukurta nauja paveldosaugos įstatyminė bazė, peržiūrėti ankstesni kultūros paminklų sąrašai, sudarytas kultūros vertybių Registras. 1993 m. lapkričio 9 d. Nr. I-301 priimtas *Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymas*. Įstatyme numatyta kultūrinių rezervatų, kultūrinio kraštovaizdžio kompleksų kultūrinių draustinių, kultūros paveldo objektų apsauga.³⁴² 1995 m. sausio 6 d. paskelbtas *Lietuvos Respublikos Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas*, priimtas 1994 m. gruodžio 22 d. Nr. I-733.³⁴³ 2004 m. buvo priimtas patobulintas *Lietuvos Respublikos Nekilnojamųjų kultūros paveldo apsaugos įstatymas Nr. IX – 2452*, kurio tikslas – išsaugoti Lietuvos nekilnojamąjį kultūros paveldą ir perduoti ateities kartoms, sudaryti sąlygas jį pažinti ir juo naudotis.³⁴⁴ 1996 m.

³³⁹ Kołowski A. Krzyż pamięci // Tygodnik Wileńszczyzny – 2006, Nr. 45, p.1

³⁴⁰ Nietzsche F. Apie istorijos žalą ir naudingumą. In.: Kultūra ir istorija. – V., 1996, p. 45

³⁴¹ Tunbridge J. E., Ashworth G. J. Dissonant Heritage. The management of the past as a resource in conflict. – Chichester: John Wiley and Sons, 1996, p. 109-110

³⁴² Lietuvos Respublikos Saugomų teritorijų įstatymas // Valstybės žinios -, 1993, Nr. 63-1188

³⁴³ Lietuvos Respublikos Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas // Valstybės žinios - 1995, Nr.3-37

³⁴⁴ Lietuvos Respublikos Nekilnojamųjų kultūros paveldo apsaugos įstatymas Nr. IX – 2452 // Valstybės žinios – 2004, Nr. 153-5571

vasario 15 d. įsigaliojo priimtas 1996 m. sausio 23 d. Nr. I – 1179 *Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas*. Jis nustato kilnojamųjų vertybių apsaugos valstybinį reguliavimą, vertybių apskaitą, apsaugos finansavimą ir atsakomybę už šio įstatymo pažeidimus.³⁴⁵ Kultūros paveldo apsaugą užtikrina Lietuvos Respublikos konstitucijos 42 ir 47 straipsniai. Jau 1996 m. šie įstatymai sukūrė pakankamą Lietuvos kultūros paveldo apsaugos juridinį pagrindą. 2001 – 2002 m. prasidėjo įstatymų peržiūra, jie pradėti koreguoti ir tobulinti.

Veikia Lietuvos Respublikos ratifikuotos *UNESCO Pasaulio kultūros ir gamtos apsaugos konvencija*³⁴⁶, *Europos architektūros paveldo apsaugos konvencija*³⁴⁷, pataisyta *Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencija*³⁴⁸ ir kt. Tad galima drąsiai teigti, kad Lietuvoje yra sukurta stipri kultūros paveldo apsaugos teisinė bazė. Kaip ji naudojama gyvenime, tai jau kitas reikalas. Tais įstatymais remiasi ir Šalčininkų rajono savivaldybė. Šiandien visas dėmesys yra nukreiptas į Jašiūnų Balinskių dvaro išsaugojimą. 2004 m. Šalčininkų rajono savivaldybės administracijos pastangomis buvo pateikta paraiška Europos Bendrijos PHARE 2002 programai ir gauta 100 tūkstančių eurų finansinė parama projektui. 2005 m. projektas buvo įgyvendintas. Jašiūnų dvaro rekonstrukcijos techninį projektą parengė UAB „Lietuvos paminklai“. Pagal parengtą projektinę techninę dokumentaciją Jašiūnų dvaro rekonstrukcija kainos 21 500 000 litų. Numatyta : 1. rekonstruoti Jašiūnų dvaro rūmus; 2. rekonstruoti Jašiūnų dvaro sodybos oficiną; 3. sutvarkyti dvaro sodybos parką. Taip pat numatoma: sutvarkyti sodybos fizinę infrastruktūrą ir inžinerinius tinklus; įrengti automobilių stovėjimo aikštelę. Rūmų ir oficinų pastatus pritaikyti turizmo paslaugų teikimui: įrengti muziejaus patalpas ir ekspozicijos salę; patalpas konferencijų ir seminarų organizavimui; 3 kilnojamųjų ekspozicijų patalpas; 2 patalpas seminarų pravedimui; patalpas maitinimo paslaugoms teikti (kavinė, baras); laisvalaikio praleidimui; patalpas apgyvendinimui. Dvaro rekonstrukcija bus atlikta keliais etapais: 1. restauruoti ir pritaikyti turizmo reikmėms dvaro rūmus; 2. sutvarkyti dvaro teritoriją ir restauruoti dvaro parką; 3. restauruoti ir pritaikyti turizmo reikmėms oficinų pastatą.³⁴⁹ Tik ar nebus pamirštas ir pažeistas objekto autentiškumas ir kas stebės, kad taip neatsitiktų? Baseino įrengimas Balinskių dvarui, tai

³⁴⁵ LR Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas, Nr. IX – 2452 // Valstybės žinios- 1996, Nr. 14 -352

³⁴⁶ Lietuvos Respublikos ratifikuota UNESCO Pasaulio kultūros ir gamtos apsaugos konvencija // Valstybės žinios - 2001, Nr. 101-3599

³⁴⁷ Europos architektūros paveldo apsaugos konvencija // Valstybės žinios -1999, Nr. 100-2896

³⁴⁸ Europos architektūros paveldo apsaugos konvencija // Valstybės žinios 1999, Nr. 100-2895

³⁴⁹ PHARE 2002 programos projektas „Techninės dokumentacija ir verslo planas Šalčininkų rajono kultūros paveldo objekto – Jašiūnų dvaro rekonstrukcijai ir pritaikymui turizmo reikmėms [žiūrėta 2006.12.15]. Prieiga per internetą: < <http://www.salcininkai.lt/index.php/savivalda/projektai/jasiunai/> >

naujadaras.³⁵⁰ Savivaldybė taip pat prisidėjo prie Norviliškių vienuolyno atkūrimo. Pagal išgales tvarkomi smurtinio paveldo paminklai, atidengiami nauji. Tvarkomi įžymių krašto žmonių kapai, remontuojami bažnyčios.

Savivaldybė leido susipažinti su dokumentais dėl kultūros paveldo apsaugos. Išanalizavusi, priėjau išvadą, kad mūsų rajone paveldosaugos problemų yra pakankamai. Daugumos jų priežastis yra lėšų stoka. Dėl lėšų stokos Šalčininkų rajono savivaldybėje nėra įsteigtas paveldosaugos padalinys. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatyme savivaldybėms numatytas funkcijas atlieka Savivaldybės administracijos Vietinio ūkio ir teritorijų planavimo skyriaus specialistai. Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos Šalčininkų rajono savivaldybėje taip pat nėra įsteigtos. (Taigi, pats savaime kyla klausimas: tai kam gi rūpi tas paveldas?). Vietiniame nekilnojamojo kultūros vertybių registre yra įrašyta 70 vertybių. Pastaruoju metu dėl lėšų trūkumo nėra organizuojami jokie istoriniai, fiziniai tyrimai, reikalingi vertybių atskleidimui. Nėra patvirtinta jokių paveldo apskaitos, paveldotvarkos, švietimo, lavinimo ar kitų programų finansavimų iš savivaldybės biudžeto 2006 metams, kadangi joms vykdyti trūksta lėšų.³⁵¹ Pastaruoju metu daug dėmesio skiriama turizmui, tačiau objektai dar nėra visai pritaikyti. Jau atvažiuoja nemažai žmonių į įvairias ekskursijas. Kas liks iš paveldo, jeigu nėra elementarių dalykų, reikalingų infrastruktūrai. Ekonominė nauda yra gerai, tačiau sunaikinus kultūros paveldo objektą, jo jau niekada nesugrąžinsi.

Objektų interpretacijos strategijos, kaip tokios, nėra. Rajone turizmui pritaikytas tik Dieveniškų istorinis regioninis parkas, kuris pritraukia vis daugiau lankytojų. Kiti objektai dar laukia savo interpretacijos. Parengtame Šalčininkų r. savivaldybės *Turizmo plėtros projekte* nurodyta, kad objektų interpretavimas bus pateiktas Vilniaus universitetui.³⁵²

Kartais susidaro įspūdis, kad kultūros paveldo apsauga yra tik paveldosaugininkų reikalas. O tiems kurių tapatumas priklauso nuo to paveldo, nelabai rūpi tokie dalykai. Tiesa to priežastis gali būti, silpnas paveldo ir jo apsaugos problemų pristatymas visuomenei. Tikriausiai svarbiausia problema yra finansinė situacija. Vyrauja požiūris, kad kultūra tai ne pats svarbiausias reiškinys žmogaus gyvenime, tai prašmatnumas paprastam žmogui. Europos kultūros vadybos Tarybos prezidento E. Grosžano nuomone, į kultūrą žiūrima kaip į kažką papildomo ir nebūtiną, kas

³⁵⁰ Gal tai bandymas pritraukti dabartinius turtuolius. Tačiau pinigai dar ne viskas šiame gyvenime.

³⁵¹ Šalčininkų rajono savivaldybės administracija. Kultūros paveldo departamentui prie Kultūros ministerijos. Dėl informacijos apie nekilnojamojo kultūros paveldo administravimą savivaldybėje. Į 2006-07-17 nr. (11.13) 2-1273

³⁵² Šalčininkų rajono turizmo plėtros galimybių studijos santrauka [žiūrėta 2007,02,23]. Prieiga per internetą: <
<http://www.tourism.lt/lt/skelbimai/Santrauka-liet.doc> >

pagražina turtingų žmonių gyvenimą. „Tad ir į biudžeto lėšas, skiriamas kultūrai, žiūrima kaip į papildomas išlaidas, kurios leistinos tik iki tam tikros ribos ir tik po to, kai bus patenkinti „gyvybiniai“ poreikiai.“³⁵³ Tačiau, ar tik blogą finansavimą galima kaltinti dėl tokios paveldosaugos būklės? Tikriausiai ne, trūksta entuziastų ir savo krašto mylėtojų. Kai kurie žmonės paveikti marginalumo, jaučiasi nepriklausantys šiai visuomenei, neturintys pakankamai noro ir nematantys prasmės ją keisti. Tad kam jiems rūpintis paveldu.

---

³⁵³ Э. Госжан Культурная демократия и средства [žiūrėta 2007.04.20]. Prieiga per internetą: < <http://www.arkhadm.gov.ru/culture/Publications/EoC/Eo/C2002-2/05.pdf> >

IŠVADOS

1. Rytų Lietuvos daugiakultūriškumo prielaidų reikia ieškoti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpyje. Gyventojų kolektyvinėje atmintyje iki šiol gyvuoja Abiejų Tautų Respublikos faktorius. Dėl to kyla LDK paveldo dalybų konfliktas, skirtingas istorijos įvykių interpretavimas. Kas sukelia įtampą tarp tautų ir valstybių. Šio kultūros konflikto pasekmės pasireiškė 1918 ir 1990 metais atkuriant Lietuvos valstybę. Pats savaime daugiakultūriškumas yra neutralus ir nėra konflikto faktorius. Konflikto priežastimi gali tapti socialinė – ekonominė kultūrinių formų nelygybė. Politiniai konfliktai ir etninės dilemos jau yra daugiakultūriškumo rezultatas. Tokių problemų sprendimui yra kuriamos strategijos ir integracijos modeliai. Lietuvoje yra išrinktas tipiškas Europos modelis – dominuojančia kultūra apsorbuoja mažumas. Pagrindas yra mažumų integracija. Daugiakultūriškumą sukeliama kultūros paveldo objektų disonansai, kurių neutralizavimui Tunbridge J. E. siūlo savo strategiją: inkliuzivizmas, minimalizmas, lokalizacija.
2. Lietuva nėra stipriai įtakojama eurointegracinių procesų, multikultūralizmo, globalizacijos. Tad ją galima apibūdinti, kaip homogeninę, vienalytišką valstybę, kurioje lietuviai sudaro stipriai dominuojančią tituluotą daugumą. Tautų mažumos, t.y. lenkai, rusai, baltarusiai, ukrainiečiai, žydai, totoriai ir kt., sudaro nedidelį procentą nuo bendro gyventojų skaičiaus. Todėl priimtas pvz. Kanadoje multikultūralizmo modelis, Lietuvoje šiandien nėra aktualus. Tautinių mažumų ir jų kultūros apsaugai Lietuvos Respublika sukūrė teisinę bazę, kurios vykdymas suteikia mažumoms galimybę saugoti savo tapatumą ir kultūrą. Tačiau nepaisant priimtu įstatymų realus gyvenimas parodo, kad egzistuoja nemažai problemų. Šiandien pačia ryškiausia ir dažniausiai nagrinėjama - Rytų Lietuvos švietimo reikalai. Tas klausimas yra ypač aktualus Šalčininkų rajone.
3. Tapatybė – tai kiekvieno iš mūsų savastis, individualybės, išskirtinumo bruožai. Mūsų tapatybė yra sukomponuota iš daugelio sudėtinių elementų: tautinio, socialinio, religinio, kultūrinio, regioninio ir t.t. Kalba, religija yra labai svarbus tautos tapatumo, save identifikavimo elementai. Rytų Lietuva pastaraisiais šimtmečiais patyrė didelių etnolingvistinių pokyčių: daug šio krašto gyventojų lietuvių, veikiami istorinių aplinkybių, perėmė slavų kalbą ir lenkišką tautinę savimonę. Istorijos eigoje lietuvių,

lenkų ir gudų kalbos taip tarpusavyje persipynė, kad kai kurių mokslininkų manymu, šiame krašte kalba negali būti nei etnografiškas kriterijus, nei tautybės (etniškumo) nustatymo pagrindas. Dar iki XX amžiaus, tikėjimas nulėmė kaimiečių nusiteikimą tos ar kitos tautybės atžvilgiu, tuo tarpu nei kalba, nei kiti kultūros bruožai nebuvo lemiamas faktorius. Kultūrų persipynimas aiškiai matomas toponimikoje, antroponimikoje. Religija, kaip ir anksčiau yra vos ne svarbiausias tapatumo elementas.

4. Ne tik daugiakultūriškumas gali sukelti politinį konfliktą, bet ir politinis konfliktas gali sukelti kultūrinį. Geriausiai tai matome dvarų, kaip LDK paveldo, atžvilgiu. Tarpukario laikotarpiu išryškėjo svetimo/savo problema. Dvarai buvo laikomi lenkų bajorų „lizdais“. Galima teigti, kad Nepriklausomoje Lietuvoje valdžia neskatinė naikinti dvarų kultūrinio palikimo, tačiau ir nieko nedarė, kad jis būtų išsaugotas. Visuomenei dvarai buvo svetimas palikimas, nes dvaro ir dvarininko įvaizdis buvo neigiamas, o lenko ir dvaro įvaizdis buvo neatsiejamas. Sovietmečiu paveldas buvo „saugomas“ pagal tokią schemą: naikinti, ignoruoti, perinterpretuoti. Šiandien dvaras laikomas LDK palikimu, kurį reikia pažinti ir išsaugoti. Tad pastangas deda kaip lietuviai taip ir lenkai.
5. Šalčininkų rajono savivaldybėje dėl menko finansavimo paveldo apsaugos būklė yra žemo lygio. Šalčininkų r. savivaldybėje nėra įsteigtas paveldosaugos padalinys. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatyme savivaldybėms numatytas funkcijas atlieka Savivaldybės administracijos Vietinio ūkio ir teritorijų planavimo skyriaus specialistai. Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos taip pat Šalčininkų rajono savivaldybėje nėra įsteigtos. Pastaruoju metu nėra organizuojami jokie istoriniai, fiziniai tyrimai, reikalingi vertybių atskleidimui. Nėra patvirtinta jokių paveldo apskaitos, paveldotvarkos, švietimo, lavinimo ar kitų programų finansavimo iš savivaldybės biudžeto 2006 metams, kadangi joms vykdyti trūksta lėšų. Be to, rajone yra nemažai „nepatogaus paveldo“, kurio interpretacija sukelia prieštaravimų. Krašto teritorijoje yra Armijos Krajovos karių kapinių, Holokausto aukų žudynių vietos ir paminklai, Kaniūkų kaimo tragedijos paminklas, Antro Pasaulinio karo palikimas - Rūdninkų girios sovietų partizanų bazės liekanos, Sovietinių karių kapai ir paminklai. Tačiau galima teigti, kad patys savaime paminklai nesukelia tokio stipraus rezonanso, kiek jų ideologinis pretekstas.

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

LDK – Lietuvos Didžioji Kunigaikštistė

LR – Lietuvos Respublika

LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas

LNB – Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

ŠSVB – Šalčininkų savivaldybės viešoji biblioteka

AK - Armija Krajova

ZPL – Lietuvos lenkų sąjunga (Związek Polaków Litwy)

IPN – Tautos Atminties Institutas (Instytut Pamięci Narodowej)

a. - amžius

m. - metai

p. - puslapis

k. - kaimas

g. - gimė

g. - gatvė

pvz. - pavyzdžiui

r. - rajonas

šv. – šventasis

slv. - slavų

t.t. – taip toliau

pan. – panašiai

d. – diena

žiūr. – žiūrėti

pab. – pabaigos

prad. - pradžia

kt. – kiti

tūkst. – tūkstančių

lot. – lotynų

BIBLIOGRAFINIŲ NUORODŲ SĄRAŠAS

ŠALTINIAI

Lietuvos Valstybės Istorijos Archyvas (LVIA)

1. Radvilų Jašiūnų dvaras // LVIA, F. 1280, Nr. 1, S. VT. 486
2. Записи метрической книги Солечницкаго костела о умерших 1917 – 1922 // LVIA - F. Nr. 1518, Ap. Nr. 1, S. VT. Nr. 43
3. Метрическая книга о бракосочетании Солечницки костел 1827-1847 // LVIA - F. Nr. 1518, Ap. Nr. 1, S. VT. Nr. 22;

Lietuvos Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos rankraščių skyrius

1. Čepaitienė R. Kultūros paveldo sampratos Lietuvoje XX amžiuje: (daktaro disertacija), V., 2003, *Lietuvos Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos rankraščių skyrius*
2. Gaučas P. Etnolingvistinė Rytų Lietuvos gyventojų raida XVII a. antroje pusėje – 1939 m. (istorinė – geografinė analizė): (mokslinė disertacija). – V., 1997, *Lietuvos Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos rankraščių skyrius*
3. Leončikas T. Asimiliacija šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje: Švietimo sektoriaus pasirinkimas (daktaro disertacija). – V., 2006, *Lietuvos Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos rankraščių skyrius*

Monografijos

Čepaitienė R. Laikas ir akmenys. Kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje. – V., 2005

Nepublikuoti dokumentai

1. Šalčininkų rajono savivaldybės tarybos sprendimas, *Dėl Šalčininkų rajono savivaldybės 2006 m. biudžeto viršplaninių pajamų paskirstymo*. – Šalčininkai, 2006 m. rugsėjo 28 d. Nr. T-1392
2. Šalčininkų rajonas. Jašiūnų buvusio dvaro parko inventorizacijos medžiaga 1989 // Respublikos žemėtvarkos projektavimo institutas. – Vilnius, 1989
3. Šalčininkų rajono savivaldybės administracija. Kultūros paveldo departamentui prie Kultūros ministerijos. Dėl informacijos apie nekilnojamojo kultūros paveldo administravimą savivaldybėje. Į 2006-07-17 nr. (11.13) 2-1273
4. Šalčininkų savivaldybės viešosios bibliotekos kraštotyrinė medžiaga

Spaudiniai šaltiniai

1. Anušauskas A. Tautinių-kultūrinių pokyčių prielaidos Rytų Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo ir pokario metais [žiūrėta 2007.03.15]. Prieiga per internetą: < <http://www.genocid.lt/Leidyba/13/arvydasa.htm>
2. Bagdavičienė A. Gatvių pavadinimai 1992 metais // Šalčia – 1991, lapkr. 14, p. 2
3. Balevičius K. Lietuvos TSR gamtos paminklai. – V., 1979
4. Buchaveckas S. Šalčios žemė – V., 1992
5. Česonis K. Nykstantys rūmai // Šalčia, 1991, kov. 7, p. 2
6. Čyžiūtė L. Paslaptinga pilis, kurioje vaidenasi // Respublika - 2006, spalio 24, p.9, priedas Pastogė
7. Degutienė E. Lenkijoje apie Lietuvą. Santarvės link. – V., 2004
8. Dieveniškų apylinkių medinė architektūra. – Kaunas., 2002
9. Dieveniškų Regioninis parkas [žiūrėta 2007.02.15]. Prieiga per internetą: < http://www.survigloters.supermedia.pl/Litwaparki/30_o.htm >
10. Drėma V. Naiknom, nesaugom. Ar atkūrsim? // Švyturys – 1988, Nr. 23
11. Dobkevičius K. Vilniaus krašto lietuvių mokyklas aplankius // XX amžius – 2004, birž. 23
12. Eišiškės [žiūrėta 2006.11.20]. Prieiga per internetą: < <http://www.zydai.lt/lt/content/viewitem/619> >
13. Etninė kultūra ir tapatumo išraiška. – Vilnius, 1999

14. Europos architektūros paveldo apsaugos konvencija // Valstybės žinios -1999, Nr. 100-2896
15. Europos architektūros paveldo apsaugos konvencija // Valstybės žinios - 1999, Nr. 100-2895
16. Gaučas P. Etnolingvistinė Rytų Lietuvos gyventojų raida XVII a. antroje pusėje – 1939 m. // Voruta – 1998, Nr. 8, p. 14
17. Giedraitis S. Vienu paminklų mažiau ...// Lenino priesakai - 1988, geg. 5
18. Griškaitė R. Mykolas Balinskis: kova dėl istorijos. – V., 2005
19. Isokas G. Lietuvių gamtos paminklai. – V., 1995
20. Istorijos paminklai ir jų apsauga.- V., 1976
21. Janonienė R. Tabariškių Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčia [žiūrėta 2006.12.10]. Prieiga per internetą: < <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/12245>
22. Jukštas J. Šalčia ar Solcz? // Vilniaus balsas – 1990, Nr. 9, p. 3
23. Kanados Polonijos Kongresas [žiūrėta 2007.02.03]. Prieiga per internetą: < http://www.okpk.org/enhlish/toronto/viewpoint_006.htm >
24. Kasatkina N., Leončikas T. Lietuvių etninių grupių bruožai. Adaptacijos nuostatų komentaras. – V., 2003
25. Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas // Valstybės žinios - 1996, Nr.14-352
26. Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva , t. I – V., 1996
27. Kultūros paminklų ir kultūros muziejų įstatymai, // Lietuvos žinios - 1940, liepos 25, Nr. 167. p. 4
28. Kultūros paminklams registruoti įsakas //Tiesa, 1940, spalio 30
29. Kušneris I. Pietryčių Pabaltijos Etninė Praeitis. – Chicago, 1979
30. Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Vilniaus arkivyskupija.t. I – Chicago, 1985
31. Kviklys B. Mūsų Lietuva.-V.,1989
32. Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva. T. II.- V., 1998
33. Lebonka J. O pradžia buvo tokia // Lienino priesakai – 1988, rugpj. 13
34. Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1917-1994 - V., 1998
35. Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas // Valstybės žinios - 1997, Nr.2-16

36. Lietuvos Respublikos Seimas. Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija // Valstybės žinios – 2000.03.08, Nr. 20-497
37. Lietuvos Respublikos Vyriausybės „Dvarų paveldo išsaugojimo programa“, nutarimas Nr. 48, 2003 m. [žiūrėta 2007.03.10]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrkm.lt/EasyAdmin/sys/files/dvaru%20paveldas> >
38. Lietuvos Respublikos Vyriausybė. LR valstybinės kalbos įstatymas- 1995 m. sausio 31 d. Nr. I-779 [žiūrėta 2007.03.15]. Prieiga per internetą: <<http://www.vki.lrs.lt/ist1.htmlvalstybin4>>
39. LR Vyriausybės nutarimas. Dėl valstybinės kalbos mokėjimo kategorijų patvirtinimo ir įgyvendinimo // Valstybės žinios – 2003.12.30, nr. 123-5618
40. Lietuvos Respublikos Saugomų teritorijų įstatymas // Valstybės žinio -, 1993, Nr. 63-1188
41. Lietuvos Respublikos Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas // Valstybės žinios - 1995, Nr.3-37
42. Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas Nr. IX – 2452 // Valstybės žinios – 2004, Nr. 153-5571
43. LR Vyriausybės nutarimas Dėl tarmių ir etninių vietovardžių išsaugojimo 2001-2010 metų programos ir svetimžodžių keitimo lietuviškais atitikmenimis tvarkos patvirtinimo. 2000 m. lapkričio 6 d., Nr. 1340.[žiūrėta 2007.04.20].Prieiga per internetą: <<http://www.lrs.lt/ist5.html> >
44. Lietuvos Respublikos ratifikuota UNESCO Pasaulio kultūros ir gamtos apsaugos konvencija // Valstybės žinios - 2001, Nr. 101-3599
45. Lietuvos Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas [žiūrėta 2007.05.10]. Prieiga per internetą: < <http://www.is.lt/tmid/anglo/about.htm> >
46. Lietuvos architektūros istorija. Nuo XIX a. II – ojo dešimtmečio iki 1918. –V., 2000
47. Lietuvos rytai. – V., 1993
48. Lietuvos sienų raida. – V., 1997
49. Lietuvos TSR kultūros paminklai, t II. – V., 1976
50. Leončikas T. Asimiliacijos prielaidos ir mokyklos pasirinkimas: pirmokų tėvų grupių palyginimas // Sociologija. Mintis ir veiksmai – 2006, nr. 1, p. 77
51. Lietuva. Praeitis, kultūra, dabartis. – Vilnius, 1999
52. Laukaitytė R. Stačiatikių bažnyčia Lietuvoje XX amžiuje. – Vilnius, 2003, p. 178

53. Maškovcevas D. Sunkios pagrindžio metais // Lienino priesakai - 1978, lakr. 16, p.3
54. Mikulėnienė D., Morkūnas K. Dieveniškių šnektos tekstai. – V., 1997, p. 161-181
55. Misius K., Šinkunas R. Lietuvos katalikų bažnyčios. –V., 1993
56. Miškinis A. Lietuvos urbanistikos paveldas. Rytų Lietuva, t. II.- V., 1999
57. Morkūnas V. Mikniškių religinė bendruomenė // Šalčia – 1992, vas. 13, p. 2
58. Norviliškiese – milžiniškas muzikos festivalis // Mūsų kraštas 2007, p. 1
59. Pileckas M. Tautinio švietimo raida Vilniaus ir Šalčininkų rajonuose atkūrus nepriklausomybę // Geografija – 2004, t. 40, nr. 2, p. 41 -47
60. PHARE 2002 programos projektas „Techninė dokumentacija ir verslo planas Šalčininkų rajono kultūros paveldo objekto – Jašiūnų dvaro rekonstrukcijai ir pritaikymui turizmo reimėms [žiūrėta 2006.12.15]. Prieiga per internetą: < <http://www.salcininkai.lt/index.php/savivalda/projektai/jasiunai/>
61. Plečkaitis R. Matematikos filosofijos Lietuvoje pradininkas // Problemos – 2006, Nr. 70, p. 162
62. Račkaitis V. Ten kur Merkys. – V., 1980, p.24
63. Rupeikienė M. Nykstantis kultūros paveldas: Lietuvos sinagogų architektūra. – Vilnius, 2003
64. Rytų Lietuva. – V., 1992, p.24
65. Stravinskienė V. Lenkų demografiniai pokyčiai Lietuvoje 1947 – 1959 metais // Litanistica – 2006, t. 66, Nr. 2, p. 28
66. Semaška A. Po Lietuvą.- V., 2004, p. 134
67. Sienkevičius M., Mikonis S. Eišiškės. – V., 2002, p. 47
68. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenis [žiūrėta 2007.01.12]. Prieiga per internetą: < <http://www.std.lt> >
69. Šalčininkų rajono turizmo plėtros galimybių studijos santrauka [žiūrėta 2007,02,23]. Prieiga per internetą: < <http://www.tourism.lt/lt/skelbimai/Santrauka-liet.doc> >
70. Šalčininkų savivaldybė [žiūrėta 2006.11.10]. Prieiga per internetą: < <http://www.salcininkai.lt> >
71. Taisyklės kultūros paminklų apsaugai vykdyti // Tiesa, 1940, spalio 30
72. Tautinių mažumų teisinė ir socialinė padėtis [žiūrėta 2006.11.12]. prieiga per internetą < <http://www.manoteises.lt/lygybe/padetis.html> >

73. United States Holocaust Memorial Museum [žiūrėta 2007.04.25]. Prieiga per internetą: < <http://www.ushmm.org> >
74. Visuotinė lietuvių enciklopedija. – V., 2002
75. Zinkevičius Z. Rytų Lietuva praeityje ir dabar.- V., 1993
76. Zinkevičius Z. Lietuvių antroponimika. Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradioje. – V., 1977
77. Žentelytė J. Užmarštės puslapiai: grafo Vagnerio šeima // Šalčia – 1992, rugpj. 1, p. 3
78. Žentelytė J. Užmarštės puslapiai: grafo Vagnerio šeima // Šalčia – 1992, rugpj. 15, p.3
79. Žentelytė J. Užmarštės puslapiai: grafo Vagnerio šeima // Šalčia – 1992, rugpj. 13, p.3
80. Žentelytė J. Užmarštės puslapiai: grafo Vagnerio šeima // Šalčia – 1992, rugpj. 17, p.3
81. Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dosnych kresach Rzeczypospolitej. – Ossolenieum, 1993, p. 157
82. Akińczo A. Pomnik pamięci niewinnych ofiar w Koniuchach // Magazyn Wileński – 2004, Nr. 6
83. Bobryk A. Asymilacja po kacapsku // Kurier Wileński - 2006, Nr. 13, s. 8
84. Bobryk A. Kościół i władze wspólnie przeciw polskości // Kurier Wileński - 2006, stycznia 5, s. 8
85. Bobryk A. Komunistyczny na oświacie kaganiec // Kurier Wileński – 2005, Nr. 245, p. 8
86. Bobryk A. Nawracanie spolonizowanych Litwinów na litewskość // Kurier Wileński – 2006, 5 lipca, s. 8
87. Bobryk A. Ojczyzna – to pamięć I groby // Kurier Wileński – 2006, 28 czerwca, s. 8
88. Bobryk A. Polityka językowa państwa litewskiego // Kurier Wileński-2006, Nr. 126, s. 7
89. Bobryk A. Rosijanin mniej groźny niż polak? // Kurier Wileński – 2006, Nr. 139, s. 8
90. Bobryk A. Sowietów walka z kościołem // Kurier Wileński – 2006, stycznia 4, s.
91. Bobryk A. Walka z religią – walką z polskością // Kurier Wileński - 2006, stycznia 6, s. 8

92. Bobryk A. Wilno oczyścić, a chłopów – do kołchozu // Kurier Wileński - 2005, grudnia 9, s. 8
93. Gieysztor J. Pamiętniki z lat 1957-1865. – Wilno, 1913 p. 334
94. Gładkowska H. Nadzieja na drugie życie //Kurier Wileński.-2005, Nr. 242, p. 3
95. „... I powróce. I odjade. Znów wróce ...“ // Nasza gazeta – 2000, Nr.19, p.1
96. IPN wszczął śledstwo w sprawie mordu w Koniuchach. Zginęli bo byli Polakami? // Nasz dziennik – 2001, lutego 24
97. Kohutek L. Prace zakładu ekonomii rolniczej uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Dobra Wielka Soleczniki, t. 2.- Wilno, 1934, p.51
98. Kołosowski A. Była taka wieś // Tygodnik Wileńszczyzny - 2005, № 46, p. 1
99. Kołosowski A. Krzyż pamięci // Tygodnik Wileńszczyzny – 2006, Nr. 45, p.1
100. Machulak M. W stronie Solecznik. – Krosno, 2002, p. 63
101. Malewski Cz. Masaka w Koniuchach // Nasza gazeta – 2001, Nr. 55
102. Narębski S. Spuścizna po ś. p. Pawle Więdziagolskim na wystawie plastyków // Paleta Wilna – 1930.06.15
103. Naruniec R. Michał Baliński jako mecenas polsko-litewskich więzi kulturowych – Warszawa, 1995, p. 187
104. Narkowicz L. Masaka w Koniuchach (II) //Nasza gazeta.-2001, Nr. 58
105. Noskowski W. Koniuchy – stygmat męczeństwa // Kurier Wileński – 2002, saus. 26-28
106. Lesys A. Echa Kamionki // Tygodnik Wileńszczyzny – 2002, Nr. 13, p. 6
107. Pamiętniki“ Karola Więdziagolskiego z Jaworowa // Nasza gazeta – 1999, Nr. 15, p. 6
108. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. O opiece nad zabytkami // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej – 1928, Nr. 29, p. 539
109. Więdziagolski M. Jaworowska Atlantyda ... cz.III // Nasza gazeta – 1999, Nr. 18, p. 8
110. Więdziagolski M. Jaworowska Atlantyda w czas pokoju // Nasza gazeta – 1999, Nr. 16, p. 6
111. Więdziagolski M. Jaworowska Atlantyda ...cz. III // Nasza gazeta – 1999, Nr. 18, p.6

112. Więziagolski M. Jaworowska Atlantyda – II // Nasza gazeta – 1999, Nr. 17, p. 8
113. Więziagolski M. Jaworowska Atlantyda ... cz. III // Nasza gazeta – 1999, Nr. 18, p.8
114. Staniewicz W. Dwór Wersoka Wielka. Ateneum Wileńskie, zesz. 10-11. – Wilno, 1926, p. 13
115. Барановский В., Поташенко Г. Староверие Балтии и Польши. – Vilnius, 2005

LITERATŪRA

1. Canadian Multikulturalism Act [žiūrėta 2007.05.10]. Prieiga per internetą: < <http://www.laws.justice.gc.ca/en/C-18.7/29493.html> >
2. Graham B., Ashworth G. J., Tunbridge J. E. Geography of heritage. – London, 2004
3. European Integration and South Eastern Europe, *Germany, Bonn*, 2002 – see 2, p. 42-75
4. Kallen E., Ethnicity and human rights in Canada. Oxford University Press, 1995.
5. Wieviorka M. La Différence, Paris, Balland, 2000
6. Wieviorka M. Is multiculturalism the solution? // *Ethnic and racial Studies*, Vol. 21, Nr. 5
7. Simmel G. *Conflikt and the Web of Group Affiliation.*-Glecoe: Free Press, 1956
8. Taylor Ch. *Multiculturalisme. Différence et démocratie*, Paris, Flammarion, 1994
9. Tunbridge J. E., Ashworth G. J. *Dissonant Heritage. The management of the past as a resource in conflict.* – Chichester: John Wiley and Sons, 1996
10. A. N. Dvaras ir mūsų kultūra // *Lietuvis* -1926, Nr. 25, p.10
11. Advilonienė Ž. Religinis tapatumas ir religingumas posovietineje Lietuvoje // *Filosofija ir sociologija* – 2005, Nr. 4, p. 18
12. Alantas V. Lenkų „kultūrinė misija“ Lietuvoje // *Lietuvos aidas* – 1937, Nr. 564, p. 3
13. Aleksandravičius E., A. Kulakauskas A. *Carų valdžioje: Lietuva XIX amžiuje.* – V., 1996
14. Anderson B. *Įsivaizduojamos bendruomenės.* – V., 1999, p. 101
15. Bačkis J. A. Bažnyčios vaidmuo performuojant kultūrinę tautos tapatybę // *Kultūros barai* – 2003, Nr. 6, p. 11
16. Baliulis A., Mikulionis S., Miškinis A. *Trakų miestas ir pilys.* – V., 1991
17. Baranauskas T. *Pramanytos Lietuvos šmėkla* // *Voruta* – 2002, rugs. 7

18. Baronas D. Pagoniškosios Lietuvos bergždumas šiandienos Lietuvai // Naujasis židinys – Aidai – 2004, Nr. 9-10, p. 461
19. Baudouin de Courtenay – Ehrenkreutzowa C. Kelios pastabos apie Vilniaus vaivadijos etnografiją // Etnografija- 2000, Nr. 4- 10
20. Berenis V. Lietuvių nacionalinė XIX a. ideologija ir Lietuvos istorijos problemos po 1990 metų. *In.*: Lietuviškojo europietiško raida: dabarties ir ateities iššūkiai. –V., 2006, p.73
21. Beresnevičiūtė V., Nausėdienė I. Trys Lietuvos dienraščiai apie tautines mažumas Lietuvoje // Sociologija. Mintys ir veiksmai. – 1999, nr. 1(3), p. 67 -78
22. Bučas J. Kraštovaizdžio pagrindai. – V., 2001
23. Budreckis A. Vilniaus krašto demografinės problemos. *In.*: Studia Lituanica. Rytų Lietuva. – Chicago, 1980
24. Bumblauskas A. Kaip galimos LDK paveldo dalybos? // Naujasis židinys – Aidai – 2003, Nr. 6, p. 327
25. Bumblauskas A. Kaip galima derinti žvilgsnį į LDK paveldą // Naujasis židinys – Aidai – 2003, Nr.4, p. 183
26. Čepaitienė R. Laikas ir akmenys. – V., 2005, p. 186
27. Čepaitienė R. Istorija ir paveldotyra glaudesnio dialogo link // Kultūros paminklai – 2001, Nr. 8, p. 128
28. Deksnys B. Ateizmas Lietuvoje: tradicijos ir dabartis // Kultūros barai – 1984, Nr. 3, p. 46
29. Drėma V. Naiknom, nesaugom. Ar atkūrsim? // Švyturys – 1988, Nr. 22
30. Drėma V. Dingęs Vilnius.- V., 1991
31. Dvaras modernėjančioje Lietuvoje. XIX a. antra pusė – XX a. pirma pusė. – V., 2004
32. Europos idėja Lietuvoje: istorija ir dabartis. – V., 2002
33. Fraser A. Čigonai . –V., 2001
34. Gaižulis A. Dvarai – reikšmingas valstybės sąrangos palikimas // Kultūros barai – 2003, Nr. 8/9, p. 68
35. Glemža J. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas.- V., 2002
36. Grigas R. Tautinės tapatybės drama // Liaudies kultūra – 2006, Nr. 2, p.2
37. Jankevičienė G. Apie paminklus tautinio atgimimo laikotarpiams. Lietuva 1918 – 1940 ir 1988-1993 // Menotyra – 1995, Nr. 2
38. Juchnevičiūtė D. Lietuvos dvarai ir parkai – būti ar nebūti? // Krantai – 1994, Nr. 58-60, p.

39. Kasatkina N., Leončikas T. Lietuvos tautinių grupių nuostatos integruojantis į Europą: lietuviai, rusai, lenkai. *In.*: Europos idėja Lietuvoje: istorija ir dabartis. – V., 2002
40. Katilius A. Lietuvių ir lenkų konfliktas dėl pamaldų kalbos mišrioje parapijose (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia) // Kultūros barai – 1999, nr. 1, p. 80
41. Kiaupa Z. Lietuvos kultūros vertybių kelionės iki 1990 m. – V., 2006
42. Kultūra ir istorija. – V., 1996
43. Laukaitytė R. Lietuvos stačiatikių bažnyčia 1918 – 1940 m.: kova dėl cerkvių // *Lituanistica* – 2001, Nr. 2, p. 15
44. Lebedeva Ž. Lietuvos sentikių dvasinės eilės // *Menotyra* – 2001, Nr. 3 (24), p. 42
45. Lietuviškojo europietiško raida: dabarties ir ateities iššūkiai. – V., 2006
46. Lietuvoje: istorija ir dabartis. – V., 2002
47. Lietuvos dvarai – praeitis, dabartis, ateitis. – V., 2001
48. Lietuvos karaimai. – V., 2002
49. Lietuvos pilių ir dvarų asociacija [žiūrėta 2007.05.10]. Prieiga per internetą: < http://www.dvarai.lt/index.php?option=com_content&id=12&Itemid=26 >
50. Lietuvos romų kultūra, istorija, šiandieninė situacija [žiūrėta 2006.11.27]. Prieiga per internetą: < <http://www.roma.lt/default.php?lang=lt> >
51. Lietuvos tautinės mažumos. Kultūros paveldas.- V., 2001
52. Lukšionytė-Tolvaišienė N. Kam Lietuvoje reikia kultūros paveldo?//*Archiforma*, 2006, nr.4
53. Maceina A. Raštai. T. 9. – V., 2004
54. Mačiulis D. Dvarų kultūrinio palikimo likimas Nepriklausomoje Lietuvoje // Kultūros paminklai – 2002, Nr.9 p. 57
55. Mačiulis D. Valstybinė kultūros politika 1927-1940 metais. –V., 2005
56. Merkienė R. Kultūrų sąveikos ir tautinis tapatumas Rytų Lietuvos ir vakarų Baltarusijos kaime (XIX a. pab. – XX a. pirmoji pusė) // *Lituanistica* – 1997, Nr. 4(32), p. 8
57. Nikžentaitis A. Rytų Lietuva lietuvių atminties kultūroje ir politikoje: istoriko ir atminties kūrėjo santykio problema // Kultūros barai – 2004, Nr. 10, p. 19
58. Pagielažėtis Prie mūsų praeities senovės paminklų likimo // *Lietuvis* – 1926, Nr. 36, p. 9
59. Paveiklo perkėlimas virto tautiniu, o ne bažnytiniu susipriešinimu // *XXI amžius* – 2004, kovo 26, Nr. 24, [žiūrėta 2007.04.15].
Prieiga per internetą: <http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2004/03/26/kbend01.htm>
60. Plasseraud J. Mažumos. Tautinių ir etninių mažumų studijų įvadas. - V., 2006

61. Pryšmantas V. Lietuvos senovės paminklų apsaugos reikalu // Židinys – 1939, Nr. 10, p. 412
62. Pryšmantas V. Lietuvių senovės paminklai // Vairas. – 1934, Nr.8/9, p. 162
63. Rusų kultūros paveldas [žiūrėta 2006.12.29]. prieiga per internetą: < <http://www.rkc.lt/paveldas/default.html>
64. Savicka A. Globalizacija ir nacionalizmas: jų tarpusavio santykio analizė // Kultūros barai – 2001, Nr. 6, p. 17
65. Savukynas V. Kaip galvojame apie *kitus* // Kultūros barai – 1998, nr. 7, p. 56
66. Smith A. Nacionalizmas XX amžiuje. – V., 1995
67. Stakauskas Naujieji nacionalizmai ir katalikų bažnyčia Lietuvoje.-V., 2003
68. Stulpinas R. Buvusių dvarų ir palivarkų sodybų bei jų fragmentų kompleksinės paminkloauginės inventorizacijos vadovas. – V., 1993, p. 11
69. Stulpinas R. Pamišti dvarai // Literatūra ir menas – 1989, liepos 15
70. Tarptautinių žodžių žodynas.- V., 2005
71. Totoriai Lietuvoje [žiūrėta 2006.12.22]. Prieiga per internetą <<http://www.gaumina.lt/totoriai/>>
72. Truska L.Lietuva ir žydai nuo XIX a. pabaigos iki 1941 m. birželio. – V., 2005
73. Vaitekūnas S. Lietuvos teritorijos ir gyventojai. – V.,1998
74. Vanagas A. Lietuvių pavardės // Mokslas ir gyvenimas – 1976, Nr. 6, p. 32
75. Vaskela G. Žemės reforma Lietuvoje 1919-1940 m. – V., 1998
76. Zinkevičius Z. Lietuvių tautos kilmė. – V., 2005
77. Žemės ūkio melioracijos įstatymas // Vyriausybės žinios - 1930.IV.16, Nr. 324, p.7
78. Žydų kultūros paveldas Lietuvoje. – V., 2005
79. Mach Z. Dylematy tożsamości wielokulturowego społeczeństwa [žiūrėta 2007.02.13]. Prieiga per internetą: < <http://www.transkultura.bunkier.com.pl/?p=11&i6> >
80. Госжан Культурная демократия и средства [žiūrėta 2007.04.20]. Prieiga per internetą: < <http://www.arkhadm.gov.ru/culture/Publications/EoC/Eo/C2002-2/05.pdf> >
81. Литва в июне 1993 г. [žiūrėta 2006.12.10]. Prieiga per internetą: <http://www.igpi.ru/monitoring/1047645476/jun1993/litv.html>
82. Ловенталь Д. Прошлое чужая страна. - Санкт-Петербург – 2004

SUMMARY

The name of the magistracy work is „ Multicultural Heritage in East Lithuania: Problems of Conservation and Interpretation (Case of Šalčininkai Region) „.

Object of research - material and non-material heritage of East Lithuania, an example of Shalchininku district. And also, Problem of an “Inconvenient heritage”. A choice of a theme has affected, that the author of work is the inhabitant of area.

The purpose of research - to analyze, how the multicultural heritage of East Lithuania and collective memory is integrated in vision of a state heritage and serves of a local public in protection of identity.

The tasks of work: 1. to open a multinational heritage of East Lithuania, on an example of Shalchininku district and to reveal by it provoked problems. To find out whose heritage, problem of its interpretation in historiography and collective memory, as is shown by multinational; dissonance of heritage ways of neutralization; 2. to open and to analyze multinational in national; a regional and local level of provoked problems; 3. to analyze, as consolidations of a local public the religion serves; language, toponimika, antroponimika; 4. to analyze a sight on a heritage dominant the majority and national minority; 5. to open the basic conflicts in Shalchininku district connected with protection of cultural monuments of olden time and their interpretation; 6. to find out why about a non-material heritage care more than material; key words – multicultural, discord; national minority, identity.

The interpretation Lithuania is homogeneous; by the homogeneous state, being at it by a strongly dominant nation. The Lithuanian nation makes 83, 45 %, all the rest is made by minority - Poles, Russians, Ukrainians, Byelorussians, Jewc and others. It is necessary to search roots of multiculturalism and history of The Great Lithuanian Principality, during which majority of various cultures was occupied. The various cultures have left a rich heritage in memory of its ground. And now because of this there are various disputed situations and misunderstanding.

The problems are shown in various interpretation of a heritage, in various collective memories, in congestion in territory of area dissonance of a heritage. Which have left various epochs and historical events.

The strategy and models of integration are developed for the sanction of various disputed situations. Lithuania offers to the minority of the right on freedom of culture and integration in a society.

PRIEDŲ SĄRAŠAS

1 Priedas Lietuvos statistikos departamento duomenys

1 lentelė Gyventojai pagal tautybę ir gimtąją kalbą

2 lentelė Lietuvos gyventojai pagal tautybes

3 lentelė Lietuvos gyventojai pagal tikybą

4 lentelė Kai kurių tautybių gyventojai apskrityse ir savivaldybėse

2 Priedas Darbo autorės 2007 m. pavasarį atliktą kultūros paveldo objektų fotosesija

1 Priedas Lietuvos statistikos departamento duomenys

1 lentelė Gyventojai pagal tautybę ir gimtąją kalbą

Tautybė	Iš viso	Gimtoji kalba									
		lietuvių	rusų	lenkų	baltarusių	ukrainiečių	čigonų	latvių	vokiečių	kitos	nenurodė
Iš viso	3483972	2855780	277318	195016	16028	8185	2062	1749	963	5041	121830
Lietuviai	2907293	2810684	7837	2478	131	56	34	120	112	80	85761
Lenkai	234989	17233	22439	187918	1040	44	19	8	1	8	6279
Rusai	219789	13954	196042	389	77	91	2	14	-	28	9192
Baltarusiai	42866	1622	22386	2494	14603	7	6	3	-	-	1745
Ukrainiečiai	22488	1330	11737	91	15	7912	2	-	1	16	1384
Žydai	4007	621	2411	13	6	9	-	-	3	573	371
Vokiečiai	3243	1587	544	12	-	1	-	2	804	2	291
Totoriai	3235	1012	1448	144	19	2	-	-	-	464	146
Latviai	2955	846	409	8	2	-	5	1590	-	-	95
Čigonai	2571	273	61	2	-	-	1883	4	-	1	347
Armėnai	1477	108	487	9	-	-	-	-	1	754	118
Azerbaidžaniečiai	788	70	186	2	-	1	3	-	-	420	106
Moldavai	704	58	207	2	-	4	8	-	-	379	46
Gruzinai	437	76	140	6	-	-	-	-	-	167	48
Estai	419	69	149	-	-	-	-	1	-	177	23
Karaimai	273	97	46	2	-	1	-	-	-	118	9
Čiuvašai	264	6	147	-	1	-	-	-	-	92	18
Kitos	3253	304	1112	13	1	12	22	-	5	1485	299
Nenurodė	32921	5830	9530	1433	133	45	78	7	36	277	15552

Statistikos departamento duomenys <http://www.std.lt>

2 lentelė Lietuvos gyventojai pagal tautybes

	Visi gyventojai	Palyginti su bendru gyventojų skaičiumi, %
Iš viso	3483972	100
Lietuviai	2907293	83,45
Lenkai	234989	6,74
Rusai	219789	6,31
Baltarusiai	42866	1,23
Ukrainiečiai	22488	0,65
Žydai	4007	0,12
Vokiečiai	3243	0,09
Totoriai	3235	0,09
Latviai	2955	0,08
Čigonai	2571	0,07
Armėnai	1477	0,04
Kitų tautybių	6138	0,18
Nenurodė	32921	0,94

Statistikos departamento duomenys <http://www.std.lt>

3 lentelė Lietuvos gyventojai pagal tikybą

	Gyventojų skaičius
Iš viso	3483972
Romos katalikų	2752447
Stačiatikių (ortodoksų)	141821
Sentikių	27073
Evangelikų liuteronų	19637
Evangelikų reformatų	7082
Jehovos liudytojų	3512
Musulmonų sunitų	2860
Visos (pilnos) evangelijos Bažnyčios	2207
Sekmininkų	1307
Judėjų	1272
Baltų tikėjimo	1270
Baptistų (ir laisvųjų bažnyčių)	1249
Septintos dienos adventistų	547
Naujosios apaštalų Bažnyčios	436
Budistų	408
Graikų apeigų katalikų (unitų)	364
Krišnos sąmonės judėjimo	265
Karaimų	258
Metodistų	211
Pastarųjų dienų šventųjų Jėzaus Kristaus Bažnyčios (mormonų)	197
Šri Satja Sai Babos organizacijos	107
Nedenominacinės krikščioniškos Bažnyčios	75
Kristaus bažnyčios	52
Bahajų bendruomenių	31
Armėnų Apaštališkoji Bažnyčios	30
Scientologijos bažnyčios	15
Ošo meditacijos centrų	12
Suvienijimo judėjimo	4
Nurodė evangelikas, protestantas	660
Nurodė krikščionis	275
Kitų tikybų	754
Nė vienai	331087
Nenurodė	186447

Statistikos departamento duomenys <http://www.std.lt>

4 lentelė Kai kurių tautybių gyventojai apskrityse ir savivaldybėse

	Tautybė									
	lietuvių	lenkų	rusų	baltarusių	ukrainiečių	žydų	vokiečių	totorių	latvių	čigonų
Utenos apskritis	143340	8428	24962	3668	1982	46	175	346	203	63
Visagino miesto sav.	4419	2541	15491	2862	1583	31	110	263	104	5
Anykščių rajono sav.	33810	121	918	38	55	4	12	4	11	32
Ignalinos rajono sav.	18214	1908	2106	455	117	4	15	34	27	25
Molėtų rajono sav.	22413	2053	717	59	32	-	9	3	7	-
Utenos rajono sav.	48169	287	1230	58	104	1	19	17	23	-
Zarasų rajono sav.	16315	1518	4500	196	91	6	10	25	31	1
Vilniaus apskritis	466296	216012	98790	30491	9055	2896	490	1678	579	874
Vilniaus miesto sav.	318510	104446	77698	22555	7159	2785	361	1060	467	640
Vilniaus miestas	313424	101526	75850	21484	7012	2769	352	952	459	640
Elektrėnų sav.	23740	2175	1906	367	276	10	32	47	16	6
Šalčininkų rajono sav.	4086	31223	1948	1139	253	8	9	33	13	105
Širvintų rajono sav.	17507	2019	387	93	73	7	7	6	5	15
Švenčionių rajono sav.	16899	9089	4392	1453	230	22	12	95	12	6
Trakų rajono sav.	19798	12403	3188	880	255	17	11	65	12	4
Ukmergės rajono sav.	45901	335	1841	135	190	10	24	8	11	55
Vilniaus rajono sav.	19855	54322	7430	3869	619	37	34	364	43	43

Statistikos departamento duomenys <http://www.std.lt>

2 Priedas Darbo autorės 2007 m. pavasarį atliktą kultūros paveldo objektų fotosesija

pav. 1 Vagnerių rūmai

pav. 2 Gornostajiškių rūmai

pav. 3 Gornostajiškių dvaro vartai

pav. 4 Zavišonių (Javorovo) rūmų liekanos

pav. 5 Javorovo rūmų liekanos

pav. 6 Javorovo dvaro rūmų liekanos

pav. 7 Javorovo šeimininkų Viendziagolskių kapinės

pav. 8 Pavlovo respublikos liekanos

pav. 9 Gojaus k. sentikių cerkvė

pav. 10 Mikniškės

pav. 11 Mikniškių bendruomenės cerkve

pav. 12 Turgelių kapinių koplyčia

pav. 13 K. Kalinovsio paminklas (Šalčininkai)

pav. 14 A. Mickevičiaus paminklas (Šalčininkai)

Pav. 15 Paminklas Sovietų armijos kariams (Šalčininkai)

pav. 16 Koniūky kaimo aukoms atidengtas paminklas

pav. 17 Koniūky k. aukoms atidengtas paminklas

Pav. 18 Eišiškių miestelio nužudytų žydų paminklas (palikti atminties akmnukai)

pav. 19 Eišiškių miestelio nužudytų žydų paminklas

